

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

De Pudicitia.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

A Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINENSIS PRESBYTERI, DE PUDICITIA LIBER.

CAP. I.

PUDICITIA est flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præiudicium omnis bonæ metis; quamquam rara, nec facile perfecta, vixque perpetua; tamen aliquatenus in sæculo morabitur, si natura præstruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidem omne animi bonum, aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed ut mala magis vincunt, quod vltimorum temporum ratio est; bona iam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina; nec erudiri, ita deserta sunt studia; nec cogi, ita exarmata sunt iura. Denique de qua incipimus, eousque iam exolevit, ut non eius ratio, sed moderatio libidinum. Pudicitia credatur, itque satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. Sed viderit sæculi pudicitia cum sæculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo seruitio si cogebatur; nisi quod infelicior etiam si sterisset ut infructuosa, quæ non apud Deum egisset. ⁴ Malo nullum bonum, quam vanum. Quid prodest esse, quod esse non prodest: nostrorum bonorum status iam mergitur, Christianæ pudicitia ratio concutitur, quæ omnia de cælo trahit, & naturam per lauacrum regenerationis, & disciplinam per instrumentum prædicationis, & censuram per iudicia ex utroque Testamento, & coacta constantius ex metu & voto æterni ignis & regni. Aduersus hæc nonne dissimulare potuissim? Audio etiam edictum esse propositum, & quidem peremptorium; ⁵ Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum dicit: ⁶ Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia sanctis dimitto. O edictum cui adscribi non poterit bonum factum. Et ubi proponetur liberalitas ista? Ibidem opinor in ipsis libidinum ianuis, sub ipsis libidinum titulis. Illic eiusmodi pœnitentia promulgata est, ubi delinquentia ipsa versabitur. Illic legenda est venia, quod cum spe eius intrabitur. Sed hoc in Ecclesia legitur, & in Ecclesia pronuntiatur, & virgo est. Absit absit a sponsa Christi tale præconiū. Illa quæ vera est, quæ pudica, quæ sancta, carui, quia carebit etiam aurium macula. Non habet quibus hoc repromittere. Et si habuerit, non repromittere: quoniam & terrenum Dei templum citius ipelica latronum appellari potuit ad Dominum, quam mœchorum & fornicatorum. ⁸ Erit igitur & hic **D**VERSUS **P**SYCHICOS titulus, ⁹ aduersus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiecerit. Nunquam societatis repudium delicti præiudicium est, quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me non magis dedecorabit inutilis leuitas, quam orharit nocens. Non suffundor errore quo caruisse delector, quia meliorem me & pudiciorem recognosco. Nemo proficiens erubescit. ¹⁰ Habet & in Christo scientia ætates suas, per quas deuolutus est & Apostolus. ¹⁰ Quum paruulus, inquit, essem, tanquam paruulus loquebar, tanquam paruulus sapiebam. At ubi vir sum factus, ea quæ paruuli fuerant euacuaui. Adeo devertit a sententiis pristinis, nec idcirco deliquit, quod æmulator factus est non paternarum traditionum, sed Christianarum; optans etiam ut præciderentur, qui circumcisionem detinendam suadebant. Atque utinam & isti, qui meram & veram integritatem carnis obruncant, amputantes non summam superficiem, sed intimam effigiem pudoris ipsius, quum mœchis & fornicatoribus veniam pollicentur aduersus principalem Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoque seculum vsque adeo testatur, ut si quando eam in sceminis nostris inquinamentis potius carnis quam tormentis puniri contendat, id volens eripere quod vitæ anteponunt. Sed iam hæc gloria extinguitur, ¹¹ & quidem per eos, quos tanto constantius oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere veniam, quando propterea quotiens volunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi succidere cogantur: quoniam melius est nubere quam vri. ¹¹ Mirum propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguitur. Cur ergo & crimina postmodum indulgent pœnitentiæ nomine, quorum remedia præstitunt multinubentia iure? Nam & remedia vacabunt cum crimina indulgentur, & crimina manebunt si remedia vacabunt. Itaque utrobique de sollicitudine & negligentia iudunt, præcauendo vanissimè quibus parcitur: & parcendo ineptissimè quibus præcauetur: cum

HHH iij

aut præcauendum non sit, ubi parcitur: aut parcendum non sit, ubi præcauetur. Præcauent enim quasi nolint admitti tale quid; ¹² indulgent autem, quasi velint admitti: quando si admitti nolint, nõ debeant indulgere: si indulgere velint, non debeant præcauere. ¹³ Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de modis delictis deputabuntur, vt vtrunque comperat, & sollicitudo quæ præcauet, & securitas quæ indulget. Sed cum ea sint quæ culmen criminum teneant, non capiunt & indulgeri quasi modica, & præcaueri quasi maxima. Nobis autem maxima aut summa sic quoque præcauentur, dum nec secundas quidem post fidem nuptias permittitur nosse, ¹⁴ nuptialibus & dotalibus si fortè tabulis à mœchia & fornicationis opere diuersas. Sed idè durissimè nos infamantes Paracletum disciplinæ enormitate digamos foris sistimus, eundem limitem liminis mœchis quoque & fornicatoribus figimus, ieiunas pacis lachrymas profusus, nec amplius ab Ecclesia quàm publicationem dedecoris relaturis. [¹⁵ Ceterum Deus, inquit, bonus & op-

CAP. II.

^a *Matth.* 19.^b *Ioel.* 2.^c *Osè.* 6.^d *Eccl.* 33.e *1. Tim.* 4.^f *Luc.* 6.^g *Eph.* 4.^h *Matth.* 7.ⁱ *Rom.* 14.^k *Matth.* 7.^l *Psal.* 7.^m *Deut.* 32.ⁿ *Isa.* 45.º *Osè.* 6.^p *Hier.* 14.^q *Ibid.* 11.^r *Osè.* 6.^s *Hier.* 7.*Exod.* 20.*Gal.* 6.*Isa.* 42.*Psal.* 96.*Matth.* 10.*Matth.* 7.*1. Cor.* 5.*1. Cor.* 6.*1. Cor.* 5.*Matth.* 6.*1. Reg.* 2.*Matth.* 6.*1. Ioan.* 5.

ponimus; & ^b misericors & miserator & misericordie plurimus; ^c quæ omni sacrificio antepone; ^d non tantum ducens peccatoris mortem, quàm poenitentiam; ^e saluificator omnium hominum & maxime fidelium. Itaque & filios ^f Dei misericordes & pacificos esse oportebit; ¹⁶ donantes ^g iniucem sicut & Christus donauit nobis; non ^h iudicantes, ne iudicemur. Domino ⁱ enim suo stat quis vel cadit, tu quis es, vt seruum iudices alienum? Dimitte, ^j & dimittetur tibi. Talia & tanta parsilia eorum, quibus & Deo adulantur & sibi lenocinantur, effeminantia magis quàm vigorantia disciplinam, quantis & nos & contrariis postulat, repercutere, quæ & Dei seueritatè intentent, & nostram constantiã prouocent. Quia Etsi bonus natura Deus; ^k tamen & iustus. Ex causa enim; sicut ^l sanare nouit, ita & cadere; faciens ^m pacem, sed & condens mala; ⁿ poenitentiam malens; ¹⁷ sed ^p & Hieremias mandans, non pro populo peccatore deprecatur. Quoniam si ieiunauerint, inquit, non exaudiam obsecrationem eorum. Et rursus: Et ^q tu ne adoraueris pro populo, & ne postulareris pro his in prece & oratione, quoniam nõ exaudiam in tempore quo inuocauerint me, in tempore afflictionis suæ. Et adhuc supra; idem ^r misericordie prælator quàm sacrificij: Et ^s tu ne adoraueris pro populo isto, & ne postulareris misericordiam consequi eos. Et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam vtique misericordiam postulantes, vtique ex poenitentia flentes & ieiunantes, & afflictionem suam offerentes Deo. Deus enim zelotes; ¹⁸ & qui naso non deridetur, adulantium scilicet bonitati eius. Et quilibet patiens, tamen per Eliam comminetur patientiæ finem: ¹⁹ Tacui, nunquid & semper tacebo & sustinebo? Qui cui velut parturiens, exurgam, & arescere faciam. ²⁰ Ignis enim procedet ante faciem ipsius, & exuret inimicos eius; non solum corpus, verum & animas occidens in gehennam. Ceterum iudicantibus quomodo Dominus comminetur, ipse demonstrat. Quo enim iudicio iudicaueritis, ²¹ iudicabitur de vobis. Ita non prohibuit iudicare, sed docuit. vnde & Apostolus iudicat, & quidem in causa fornicationis, dedendum eiusmodi hominem satanæ in interitum carnis; increpans etiam quod fratres non apud sanctos iudicarentur. Adiciens enim inquit: Vt quid mihi eos qui foris sunt iudicare? Dimittis autem vt dimittatur tibi à Deo, ²² delicta mundantur quæ quis in fratrem non Deum admiserit. Debitoribus denique dimissuros nos in oratione profitemur, sed non decet vltra de auctoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum, alterno ductu in diuersa distendere, vt hæc restringere frenos disciplina, illa laxare videatur, quasi incertæ poenitentia subsidium, illa prosternere per lenitatem, hæc negare per austeritatem. Porro & auctoritas scripturæ in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, & poenitentia subsidium suis conditionibus determinatur sine passiva concessione, & ipsa prius causæ eius distinguuntur sine confusa propositione. Causas poenitentia delicta condicimus. Hæc diuidimus in duos exitus. Alia erunt remissibilia, alia irremissibilia. Secundum quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationem. Omne delictum autem venia expungit, aut poena: venia, ex castigatione: poena, ex damnatione. de ista differentia iam & quædam præmissimus altercationes scripturarum, hinc retinentium, hinc dimittentium delicta. Sed & Ioannes docebit: ²³ Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulat & dabitur vita ei: quia nõ ad mortem delinquit, hoc erit remissibile. Est delictum ad mortem: non pro illo dico vt quis postulet, hoc erit irremissibile. Ita vbi est postulationis, illic etiam remissionis. Vbi nec postulationis, ibi æquè nec remissionis. Secundum hanc differentiam delictorum poenitentia quoque eoditio discriminatur. Alia erit, quæ venia consequi possit, in delicto scilicet remissibili. Alia, quæ con-

TERTULLIANUS
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
16

A consequi nullo modo possit, in delicto scilicet irremissibili. Et superest specialiter de mœchiam & fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi. [24 Sed CAP. III. prius decidam intercedentem ex diverso responsionem ad eam pœnitentiæ speciem, quam cum maximè definimus veniam carere. Si enim, inquit, aliqua pœnitentiæ caret venia, iam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustra. Porro frustra agatur pœnitentiæ, si caret venia. Omnis autem pœnitentiæ agenda est: Ergo omnis veniam consequatur, ne frustra agatur; quia non erit agenda si frustra agatur. Porro frustra agitur, si venia carebit. Merito ita opponunt, quoniam huius quoque pœnitentiæ fructum, id est veniam, in sua potestate usurpauerunt. Quantum enim ad illos, à quibus pacem humanam consequitur: quantum autem ad nos ²⁵ qui solum Dominum meminimus delicta Mar. 7. concedere, & vtique mortalia, non frustra agatur. Ad Dominum enim remissa, & illi einde prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam, ²⁶ quòd eam à solo Deo exorat, quòd delicto suo humanam pacem sufficere non credit, quòd Ecclesiæ mauult erubescere quam communicare. Adstitit enim pro foribus eius, & de notæ suæ exemplo ceteros admonet: & lachrymas fratrum sibi quoque aduocat, & redit plûsque negotiata, compassionem scilicet quam communicationem. Et si pacem hic non metit, apud Dominum seminat. Nec amittit, sed præparat fructum: Non vacabit ab emolumento, si non vacauerit ab officio. Ita nec pœnitentiæ huiusmodi vana, nec disciplina eiusmodi dura est. Deum ambæ honorant, illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit, ista nihil sibi adsumendo plenius adiuuabit. [27 Possumus igitur demandata pœnitentiæ distinctione ad ipsorum iam delictorum CAP. IIII. regredi censum, an ea sint quæ veniam ab omnibus consequi possint. In primis quòd mœchiam & fornicationem nominamus, vsus expostulat. Habet & fides quortundam nominum familiaritatem, ita in omni opusculo vsus custodimus. ²⁸ Ceterum & si adulteriũ & si stuprum dixerò, vnum erit contaminatæ carnis elogium. Nec enim interest nuptiam alienam, an viduam quis incurset, dum non suam feminam. Sicut nec locis refert, in cubiculis, an in turribus pudicitia trucidetur: Omne homicidium extra sylum latrocinium est. Ita & vbicumque, vel in quâcunq; semetipsum adulterat & stuprat, qui aliter quam nuptiis vitur. ²⁹ Ideò penes nos occultæ quoque coniunctiones, id est nō prius apud Ecclesiā professæ iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde confertæ obtentu matrimonij crimen eludant. ³⁰ Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora & in sexus vitia iura naturæ, nō modò limine, verum etiam Ecclesiæ tecto submouemus, quia non sunt delicta, sed monstra. [31 Ergo mœchia, quod etiam fornicationis CAP. V. est res, secundum opus criminis quati aestimanda sit sceleris prima lex Dei, præstò est. Siquidem ³² post interdictam alienorum Deorum superstitionem, ipsorumque idolorum Exod. 20. fabricationem: post cōmendatam sabbati venerationē, post imperatam in parentes secundā à Deo religionem: nullum aliud in talibus titulis firmandis monendiq; substruxit præceptum, quam, Non mœchaberis. Post spiritalem enim castitatem sanctitatemque, corporalis sequebatur integritas. Et hanc itaque muniuit, hostem statim eius prohibendo mœchiam. Quale delictum iam intellege, cuius cohibitionem post idololatriā ordinauit. Nihil secundū longinquat à primo. Nil il tã proximum primo, quam secundum. Quod fit ex primo, aliud quodammodò primum est. Itaque mœchia ad finis idololatriæ. ³³ Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis sæpè populo exprobrata, etiam forte cōiungetur Exod. 34. illi, sicut & serie: etiam damnatione cohærebit illi, sicut & dispositione. ³⁴ Eo amplius, præmittens: Non mœchaberis; adiungit: Non occides. Onerauit itaque mœchiam, quam homicidio antepōnit. In prima vbique fonte sanctissimæ legis, in primis titulis celestis edicti, principalium vtique delictorum proseriptione signatam. De loco nodum, de ordine statum, de confinio meritum cuiusque dignoscas. Est & mali dignitas, quod in summo aut in medio pessimorum collocatur. Pompam quandam atque suggestum aspicio mœchiæ, hinc ducatum idololatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidij insequentis. Inter duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna confedit, & per medium eorum, quasi vacantem locum pari criminis auctoritate compleuit. Quis eam talibus lateribus inclusam, talibus costis circumfultam, & cohærentium corpore diuelleret, de vicinorum criminum nexu, de propinquorum scelerum complexu, vt solam eam fecernat ad pœnitentiæ fructum? Nonne hinc idololatria, inde homicidium, detinebunt? & si quæ vox fuerit, reclamabunt. Nonster hic cuneus est, nostra compago. Ab idololatria metamur, illa distinguente coniungimur, illi de medio emicanti adulamur, concorporauit nos scriptura diui-

na, litteræ ipse glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidem idololatria sapissimè mœchiæ occasionem subministro. ³⁵ Sciunt luci mei & mei montes, & viarum aquæ, ipsaque in urbibus templa, quantum euertenda pudicitia procuremus. Ego quoque homicidium nonnunquam mœchia elaboro. ³⁶ Vt tragedias omittam, ³⁷ sciunt hodie venenarii, sciunt magi, quod pellicatus viscar, quod rivalitates defendam, quod custodes, quod delatores, quod confcios auferam. Sciunt etiam obstetrices, quod adulteri conceptus trucidentur. Etiam apud Christianos non est mœchia sine nobis: ibidem sunt idololatria, vbi immundi spiritus res est. Ibidem est & homicidium, vbi homo quem inquinatur, occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentiæ subsidia conuenient. Aut detinemus eam, aut sequimur. Hac ipsi rei loquuntur. Si res voce deficiunt, adsistit idololatriæ, adsistit homicidia, in medio eorum adsistit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ officio sedent in sacco, & cinere inhorrescunt, eodem statu gemiscunt, eisdem precibus ambulant, eisdem genibus exorant, eandem inuocant matrem. Quid agis mollissima & humanissima disciplina? Aut omnibus eis hoc esse debetis: Beati enim pacifici. Aut si non omnibus, nostra esse. ³⁸ Idololatriam quidem & homicidiam semel damnas, mœchum verò de medio excipis: idololatriæ successorem, homicidiam antecessorem, vtriusque collegam. **CAP. VI.** Personæ acceptatio est, miserabiliores pœnitentiâ reliquisti. ¹⁹ Planè si ostendas de quibus patrociniis exemplorum, præceptorumque celestium, soli mœchia, & in ea fornicationi quoque ianuam pœnitentiæ expandas. Ad hanciam lineam dimicabit nostra congressio. Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias. Vetera enim transferunt secundum Esaiam, & nouata est iam nouatio secundum Hieremiam, & obliui posteriorum in priora porrigimur secundum Apostolum; & Lex & Propheta vsque ad Ioannem secundum Dominum. Nam & si cum maxime à lege cœpimus demonstrando mœchiam, meritò ab eo statu legis, quem Christus non dissoluit, sed impleuit. Onera enim legis vsque ad Ioannem, non remedia: operum iuga reiecta sunt, non disciplinarum libertas in Christo non fecit innocentia iniuriam. Manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, iustitiæ, misericordiæ, beneuolentiæ, pudicitia. In qua lege; beatus vir qui meditabatur die ac nocte. De qua idem David rursus: ⁴⁰ Lex Domini inuituperabilis, conuertens animas, iura Domini directæ, oblectantia corda, præceptum Domini longè lucens, inluminans oculos. ⁴¹ Sic & Apostolus: Itaque lex quidem sancta est, & præceptum sanctum & optimum; utique: Non mœchaberis. Sed & supra: Legem ergo euacuamus per fidem? Absit, sed legem sistimus, scilicet in his quæ & nunc nouo Testamento interdicta etiam cumulatiorè præcepto prohibentur. Pro; Non mœchaberis, Qui viderit ad concupiscentiam, iam mœchatus est in corde suo: & pro; Non occides. ⁴² Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ. Quare an salua sit lex non mœchandandi, cui accessit, nec concupiscenti. Ceterum si qua vobis exempla in sinu plaudent, non opponentur huic quam defendimus disciplina. Frustrà enim lex supra structa est, origina quoque delictorum, id est concupiscentias & voluntates, non minus quam facta condemnans, si ideo hodie concedetur mœchiæ venia, quia & aliqua concessa est. Cui emolumento hodie pleniorè disciplina coercetur, nisi vt maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur. Dabis ergo & idololatriæ & omni apostatæ veniam, ⁴³ quia & populum ipsum totiens reum istorum, totiens inuenimus retrò restitutum. Communicabis & homicidæ; quia & Nabothæ sanguinem Achab deprecatione deleuit; & David Viri eadem cum causa ius mœchia confessione purgavit. ⁴⁴ Iam & incesta donabis; propter Loth, & fornicationes cum incesto; propter Iudam, & turpes de prostitutione nuptias; propter Oseæ. & non tantum frequentatas, verum & semel plures, propter patres nostros: Vtique enim dignum est peræquari nunc quoque gratiam circa omnia retrò indulta, si de pristino aliquo exemplo venia mœchiæ vindicatur. Habemus quidem & nos eiusdem veritatis ⁴⁵ exempla pro sententia nostra, non modò non indulti, verum etiam repræsentati iudicij fornicationis. ⁴⁶ Et utique sufficit tantum numerum xxiii. milium populi fornicantis in filias Moab vna plaga ruisse, sed malo in gloriam Christi à Christo deducere disciplinam. ⁴⁷ Habuerint pristina tempora omnis impudicitia, si volunt Psychici etiam potestatem. Luterit ante Christum caro, immò perierit antequam à Domino suo requisita est: nondum erat digna dono s. lutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam deputabatur cum suo vitio, facile quod speciosum viderat concupiscens, & ad inferiora respiciens, & de ficulneis foliis pruriginem retinens. Inhærebat vsque quaque libidinis virus, & lacte

Math. 5.

CAP. VI.

Esa. 43.
Hier. 4.
Philipp. 3.
Math. 11.Psal. 1.
Isa. 18.Rom. 7.
Ecodi. 20.
Rom. 7.

Math. 5.

Iudic. 3.
sequ.3-Reg. 21.
2-Reg. 12.

Gen. 19.

Gen. 28.

Osee 1.

Gen. 16.

29. 30.

Gen. 9. &

19.

Num. 25.

Gen. 3.

TERTULLIANVS
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
16

A lactæ fortes non habentes idoneæ, quod nec ipsæ adhuc aquæ lauerant. ⁴⁸ At ubi sermo Dei descendit in carnem ne nuptiis quidem resignatam; & sermo caro factus est; ne nuptiis quidem resignanda, quæ ad lignum non incontinentiæ, sed tolerantia accederet, quæ non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quæ non ad inferos, sed ad cælum pertineret, quæ non lasciuia frondibus, sed sanctimoniam floribus præingeretur, ⁴⁹ quæ mundicias suas aquis traderet, exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas soluit, alia iam res est, noua emergit iam non ex feminis limo, non ex concupiscentia fumo, sed ex aqua pura & spiritu mundo. Quid itaque illam de pristino excusas? Non ^a corpus Christi, non ^b membra Christi; non templum Dei vocabatur, cum ueniam mœchiæ consequeretur. Itaque si exinde quo statum vertit, & in Christum tincta induit Christum; & magno redempta est, sanguine scilicet Domini & agni, tenes aliquod exemplum, siue præceptum, siue formam, siue sententiam in ultæ siue indulgentiæ fornicationis atque mœchiæ: habes etiam temporis à nobis definitionem, ex quo deputetur ætas questionis. [⁵⁰ A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perditus à Domino requisita, & humeris eius reuocata. ⁵¹ Procedant ipsæ picture calicis & uestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano, an ethnico peccatori de restitutione conlinet. Præscribimus enim ex naturæ disciplina, ex lege auris & linguæ, ex mentis sanitate ea semper responderi, quæ prouocantur, id est ad ea quæ prouocant. Prouocabit, ut opinor, quod Pharisei publicanos & peccatores ethnicos admittentem Dominum, & cum illis de victu communicantem indignati munitabant. Ibidem. Ad hoc Dominus pecudis perditæ restitutionem cui alij configurasse credendum est, quàm ethnico perditæ de quo agebatur, non de Christiano, qui adhuc nemo. At quale est, ut Dominus quasi cauillator responsionis, omiſſa specie præſenti quam repercutere deberet, de futura labore? ⁵² Sed ovis propriè Christianus, & grex Domini Ecclesiæ populus, & pastor bonus Christus, & ideò Christianus in oue intelligendus, qui ab Ecclesiæ grege errauerit. Ergo nihil ad Phariseorum munitationem respondisse vis Dominum, sed ad tuam præſumptionem. Et tamē ita eam vindicare debebis, ut neſes in ethnicum competere, quæ in Christianum existimas conuenire. Dic mihi, nonne omne hominum genus vnus Dei grex est? Nonne vniuersarum gentium idem Deus & Dominus & pastor est? Quis magis perit à Deo, quàm ethnicoſ quando reuocatur à Christo? Quis magis requiritur à Deo quàm ethnicoſ, quando reuocatur à Christo? Denique antecedit hic ordo in ethnicis. Siquidem non aliter Christiani ex ethnicis fiunt, nisi prius perditū, & à Deo requisitū, & à Christo reportatū. Ita etiam hunc ordinem seruari oportet, ut in eos tale aliquid interpretetur in quibus prius est. At tu opinor hoc velis, ut ouem non de grege perditam faceret, sed de arca vel de armario. Sic etſi ethnicorum reliquum numerum istum ait, non ideò Christianos esse ostendit cum Iudæis agens, & illos cum maximè obtundens, quod indignarentur spei ethnicorum: Sed ut exprimeret aduersus liuorem Phariseorum suam gratiam & beneuolentiam etiam circa vnum ethnicum, præposuit vnus peccatoris salutem ex penitentiâ, quàm illorum ex iustitiâ. Aut nunquid non iusti Iudæi, & quibus penitentiâ opus non esset, habentes gubernacula disciplinæ & timoris instrumenta Legem & Prophetas? Posuit igitur illos in parabola, & si non quales erant, sed quales esse debuerant, quò magis suffunderentur, aliis & non sibi penitentiâ audientes necessariam. ⁵³ Proinde drachmæ parabolam ut ex eadem materia prouocatam, æquè in ethnicum interpretatur, etſi in domo amissam quasi in Ecclesia, etſi ad lucernæ lumen repertam quasi ad Dei verbum. Atque non totus hic mundus vna omnium domus est, in quo magis ethnico gratia Dei inlucet qui in tenebris inuenitur, quàm Christiano qui iam in Dei luce est. Denique & oui & drachmæ vnus error adſcribitur. Nam si iam in Christianum peccatorem defingerentur, post fidem perditam & iterata amissio eorum & restitutio notarètur. Decedam nunc paulisper de gradu isto, quò magis cum etiam decedendo cōmendem, cum sic quoque obduxero diuersæ partis præſumptionem: ⁵⁴ Conditio Christianum iam peccatorem in parabola vtraque portendi, non tamen ideò eum adfirmandum quò de facinore mœchiæ & fornicationis restitui per penitentiâ possit. Licet enim perisse dicatur, erit & de perditionis genere retractare, quia & ovis non moriendo, sed errando: & drachma non intereundo, sed latitando perierunt. Ita licet dici perisse quod saluum est. Perit igitur & fidelis elapsus ⁵⁵ in spectaculum quadrigarum furoris, & gladiatorij cruoris, & scenicæ fœditatis, xyſticæ vanitatis, in lusus,

^a 1. Cor. 12.^b 1. Cor. 6.^c 2. Cor. 6.^d Gal. 3.e 1. Cor. 6.

CAP. VII.

Luc. 15.

Ibidem.

Ioan. 10.

Luc. 19.

Ibidem.

in conuiuia secularis solennitatis, in officium, in ministerium alienæ idololatriæ aliquas D
 artes adhibuit curiositatis, in verbum ancipitis negotiationis impedit, ob tale quid extra
 gregem datus est, ⁵⁶ vel & ipse fortè ira, tumore, æmulatione, quod denique recuperari,
 dignatione castigationis abruptus, debet requiri atque reuocari. Quod potest recuperari,
 non perit, nisi foris perseuerauerit. Bene interpretaberis parabolam, viuentem adhuc
 reuocans peccatorem. Mœchum verò & fornicatorem, quis non mortuum statim ad-
 missio pronuntiauit? Quo ore mortuum restitues in gregem ex parabolæ eius auctoritate,
 quæ non mortuum pecus reuocat? Denique si meministi Prophetarum, cum pastores in-
 crepantur, puto Ezechielis est vox: ⁵⁷ Pastores ecce lac deuoratis, & lanis vestimini, quod
 forte est, occidistis, quod infirmum est, non curastis, quod comminutum est, non liga-
 stis, quod expulsus est, non conuertistis, quod perit, non requisistis. Nunquid & de mor-
 tuo exprobrat, quod non & illud in gregem reficere curauerint? Planè ingerit, quod per-
 tæ oves fecerint, & à bestiis agrj comedi. Neque possunt nec perire in mortem, nec com-
 medi si relinquuntur, non vt perditæ in mortem & comestæ resumantur. Iuxta drachmæ
 quoque exemplum etiam intra domum Dei Ecclesiam licet esse aliqua delicta pro ipsius
 drachmæ modulo ac pondere mediocria, quæ ibidem delitescunt, mox ibidem & reper-
 ta, statim ibidem cum gaudio emendationis transigantur. ⁵⁸ Mœchiæ verò & fornicatio-
 nis non drachma, sed talentum, quibus exquirendis non lucernæ spiculo lumine, sed to-
 tius solis lancea opus est. Simul apparuit, statim homo de Ecclesia expellitur, nec illic ma-
 net, nec gaudium confert repertrici Ecclesiæ, sed luctum. Nec congratulationem aduo-
 cant viciarum, sed contristationem proximarum fraternitatum. Commissa itaque etiam
 hac nostra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicum spectabunt & ouis & drach-
 mæ argumenta, quanto nec in eius delicti Christianum competere possunt, propter quod
 CAP. VIII. in Christianum de diuersa parte coguntur. [⁵⁹ Sed enim plerosque interpretes parabo-
 larum idem exitus decipit, quæ in vestibus purpura oculandis sapissimè euenire est, quum
 putaueris redè conciliasse temperamenta colorum, & credideris comparationes eorum
 inter se amasse, erudito mox utroque corpore, & luminibus expressis, errorem omnem
 traducta diuersitas euomet. Eadem itaque caligine circa filiorum quoque duorum para-
 bolam quibusdam ad præsens concolorantibus figuris, à vero lumine exorbitant eius
 comparationis, quam parabolæ materia prætexit. ⁶⁰ Duos enim populos in duobus fili-
 is collocat, Iudæam maiorem, Christianum maiorem. Nec enim possunt exinde Chri-
 stianum peccatorem in filio minore disponere veniam consecuturum, nisi in maiore Iu-
 daicum expresserint. Porro si Iudaicum ostendero defecere à comparatione filij maioris,
 consequenter utique nec Christianus admittetur ad configurationem filij minoris. ⁶¹ Li-
 cet enim filius audiat & Iudæus, & maior quia prior in adoptione, licet & Christiano re-
 conciliationem Dei patris inuideat, quod vel maxime diuersa pars carpit, ⁶² sed non erit
 Iudæi dictum ad patrem: Ecce quot annis tibi serui, & præceptum tuum nunquam
 præterui. Quando enim non transgressor legis Iudæus; aure audiens, & non audiens?
⁶³ odio habens traducem in portis, & aspernamento sermonem sanctum? Sic nec pa-
 tris ad Iudæum erit vox, Tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Iudæi enim apo-
 statæ filij pronunciantur, generati quidem & in altum elati, sed qui non computauerint
 Dominum, & qui dereliquerint Dominum, & in iram prouocauerint sanctum Israël.
 Omnia planè Iudæo concessa dicemus, cui etiam conditio gratior quæque de gula ere-
 pta est, nedū ipsa terra patris promissionis. Atque adeo non minus hodie Iudæus quam
 minor filius prodactus substantia Dei in aliena regione medicat, seruiens vsque adhuc prin-
 cipibus eius, id est seculi huius. Quærant igitur alium Christiani suum fratrem, Iudæum
 enim parabola non recipit. ⁶⁴ Multo aptius Christianum maiori & Iudæum minori filio
 adæquassent secundum fidei comparationem, si ordo utriusque populi ab utero Rebec-
 cæ designatus permitteret demutationem, nisi quod & clausula refragaretur. Christianum
 enim de restitutione Iudæi gaudere & non dolere conueniet: siquidem tota spes no-
 stra cum reliqua Israël expectatione coniuncta est. Ita & si quedam facient, sed aliis
 contra sapientibus interimitur exemplorum peræquatio. Quamquam et si omnia ad
 speculum respondere possint, vnum sit præcipuum periculum interpretationum, ne alior-
 sum temporetur felicitas comparationum, quam quo parabolæ cuiusque materia man-
 dauit. Meminimus enim & histiones cum allegoricos gestus adcommoant canti-
 cis alia longè præsentis ⁶⁵ & fabula & scena & persona, & tamen congruentissimè
 expri-

TERTULLIANUS
 Cum Annotationibus
 PAMELLI
 A. V.
 16.

A experimentes. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham.
⁶⁶ Sic & hæretici easdem parabolas quò volunt tribuunt, non quò debent apertissime exclu-
dunt. Quare apertissime? quoniam à primordio secundum occasiones parabolarum, ipsas
materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit scilicet illis solutis à regula veritatis ea con-
quirere atque componere, quorum parabolæ videtur. [⁶⁷ Nos autem quia non ex parabo- C A P. I X.
lis materiis commetamur, sed ex materiis parabolas interpretamur, nec valde laboramus
omnia in expositione torquere, dum contraria quæque caueamus: quare centum oves, & Luc. 15.
quid utique decem drachmæ, ⁶⁸ & quæ illæ scopæ, necesse erat, qui vnus peccatoris salu-
tem gratissimam Deo volebat exprimerè, aliquam numeri quantitatem nominaret, de
quo vnum quidem perisse describeret; necesse erat vt habitus requirentis drachmam in
domo, tam scoparum quàm lucernæ adminiculo adcommodaretur. Huiusmodi enim cu-
riositates & suspecta faciunt quædam, & coactarum expositionum subtilitate plerunque
deducunt à veritate. Sunt autem quæ & simpliciter posita sunt ad struendam & disponen-
dam & texendam parabolam, vt illuc perducantur, cui exemplum procuratur. Et duo uti-
que filij illuc spectabunt, quò & drachmæ & ovis. ⁶⁹ Quibus enim coherent, eandem habent
causam, eandem vtique mutationem Pharisæorum erga commercium Domini
ethnicorum, aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos? apud Iudæam vsurpatam iam
pridem Pompeij manu ⁷¹ atque Luculli, ⁷² legat Deuteronomium: Non erit vctigal pen- Deuter. 23.
dens ex filiis Israël. Nec tam execrabile esset nomen publicanorum apud Dominum, nisi
extraneum vendentium ipsius cœli & terræ & maris transitus. Peccatores autem cum ad- Luc. 15.
iungit publicanis, non statim Iudæos ostendit, etsi aliqui fuisse potuerunt. Sed vnum ge-
nus ethnicorum alios ex officio peccatores, id est publicanos, alios ex natura, id est non
publicanos pariter ponendo distinxit. ⁷³ Ceterum nec denotaretur cum Iudæis, non mu- Ibidem.
nicans videtur, sed cum ethnicis, quorum mens Iudaica disciplina depellit. Nunc de filio Ibidem.
prodigo id prius considerandum est quod vtilius. Non enim admittetur exemplorum
adæquatio, licet in agina congruentissima, si fuerit saluti nocentissima. Tertium autem statum
salutis in tenore disciplinæ constitutum subuerti videmus ea interpretatione, quæ ex
diuerso affectatur. ⁷⁴ Nam si Christianus est qui acceptam à Deo patre substantiam (vtiq;
baptismatis, vtique spiritus sancti, & exinde spei æternæ) longè euagatus à patre prodigit
ethnicè viuens, si exutus bonis mentis etiam principi seculi, (cui alij quàm diabolus?) serui-
tium suum tradidit, & ab eo porcis alendis immundis scilicet spiritibus curandis præposi-
tus, respicit ad patrem reuertitur: iam non mœchi & fornicarij, sed idololatræ, & blasphemij, &
negatores, & omne apostatarum genus hac parabola patri satisfaciunt, & elisa est verissime
hoc magis modo tota substantia sacramenti. Quis enim timebit prodigere, quod ha-
bebit postea recuperare? Quis curabit perpetuo conseruare, quod non perpetuo poterit
amittere? securitas delicti etiam libido est eius. Recuperabit igitur & apostata vestem prio-
rem, indumentum spiritus sancti, & anulum denno signaculum lauacri, & rursus illi macta-
bitur Christus, & recumbet eo in thoro, ⁷⁵ de quo indignè vestiti à tortoribus volent tolli
& abiici in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nec expedit in Christianum conue-
nire ordinem filij prodigi. Quod si nec in Iudæum integrè filij imago concurrat, ad propo-
situm Domini simpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat Dominus, utique, vt quod
perierat, saluum faceret, medicus languentibus magis quàm sanis necessarius. Hoc & in
parabola figurabat, & in sententiis prædicabat. Quis perit hominum, quis labat de vale-
tudine, nisi qui Deum nescit? Quis saluus ac sanus, nisi qui Deum nouit? Has duas species
de genere fraternalis hæc quoque figurabit parabola. ⁷⁶ Vide an habeat ethnicus substan-
tiam in Deo patre census & sapientie & naturalis agnitionis in Deum sper quam & Apo-
stolus notat in sapientia Dei non cognouisse mundum per sapientiam Deum, quam uti-
que à Deo acceperat. Hanc itaque prodigit longè à Domino moribus factus inter erro-
res & illecebras & libidines seculi, vbi fame veritatis compulsum tradidit se principi huius
æui. Ille eum præfecit porcis (vt familiare id dæmonum pecus pasceret) vbi nec illi com-
pos esset vitalis esca, simulque alios videret in opere diuino abundantes panem cœlesti. Re-
cordatur patris Dei, satis factò redit, vestem pristinam recipit, statum scilicet eum quem
Adam transgressus amiserat. Anulum quoque accepit tunc primum, ⁷⁷ quo fidei pactione
interrogatus obsignat, atque ita exinde ⁷⁸ opimitate Domini corporis vescitur, Eucha-
ristia scilicet. Hic erit prodigus filius, qui nūquam reuò frugi, qui statim prodigus, quod
non statim Christianus. Hunc & Pharisæi de seculo ad patris complexum reuertentem, in

publicanis & peccatoribus mœrebant. Et idē ad hoc solum maioris fratris accommodatus est lior, non quia innocentes & Deo obsequentes Iudæi, sed quia inuidentes nationibus salutem, planē quos semper apud patrem esse oportuerat. Et vtiq̄e Iudæus ad primam statim vocatiōem Christiani genuit, non ad secundam restitutionem. Illa enim etiam ethnicis relucet, hæc verò quæ in Ecclesiis agitur, ne Iudæis quidem nota est. Puto me & materiæ parabolarum, & congruentiæ rerum, & tutelæ disciplinarum accommodatiores interpretationes reddidisse. ⁷⁹ Ceterum si in hoc gessit diuersa pars ouem & drachmam, & filij luxuriam Christiano peccatori configurare, vt mœchiam & fornicationem pœnitentia donent, aut & cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum mœchiam & fornicationem inconcessibilia seruari. Sed plus est quod nihil aliud argumentari licet circa id de quo agebatur. Denique si aliorum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodelta restituere filium poterit, & drachmam inter omnia licet in stercore repertam cum gaudio prædicabit, & ouem per asp̄era quæque & abrupta fugitiuam humeris ipsius Domini in gregē referet. Sed malumus in scripturis minus si fortē sapere quàm cōtrā. Proinde sensum Domini custodire debemus atque præceptum. ⁸⁰ Non est leuior transgressio in interpretatione, quàm in conuersatione. ⁸¹ Excusso igitur iugo in ethnicum differendi parabolas istas, & semel dispecta vel recepta necessitate non aliter interpretandi, quàm materia propofiti est, contendunt iam nec competere ethnicis pœnitentiæ denunciationem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantia scilicet imputanda, quam sola natura ream Deo faciat. Porro nec remedia sapere, quibus pericula ipsa non sapiant, illic autem pœnitentiæ consistere rationem, vbi conscientia & voluntate delinquitur, vbi & culpa sapiat & gratia, illum lugere, illum volutari qui sciat, & quid amiserit, & quid sit recuperaturus, si pœnitentiam Deo immolarit, vtiq̄e eam magis filiis offerenti quàm extraneis.

⁸² Non ergo & Ionas idcirco ethnicis Niniuitis non putabat pœnitentiā necessariam, cum cauillaretur in prædicationis officio, an potius misericordiam Dei prouidens etiā in extraneos profusam, quasi destructusam præconium verebatur. Atque ad eodē propter ciuitatem profanam nondum Dei compotem adhuc ignorantia delinquentem penē perit Prophetes, nisi quod exemplum passus est dominicæ passionis ethnicos quoque pœnitentes redempturæ. Benè quod & Ioannes Domini vias sternens, non minus militantibus & publicanis quàm filiis Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipse Dominus Sidoniis & Tyriis præcompfit pœnitentiā, si virtutum documenta vidissent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus competere contendam, quàm volutariis. Magis enim merebitur fructum eius qui nondum eo vltus est, quàm qui iam & abusus est, magisque sapienter remedia prima quàm exoleta. Nimirum Dominus ingratis benignus magis quàm ignaris, & citius reprobatis misericors, quàm nondum probatis, vt non magis irascatur contumeliis clementiæ suæ quàm blandiatur, & non libentius extraneis eam impertiat quàm in filiis perdidit, cum gentes sic adoptauerit, dum Iudæi de patientia ludunt. ⁸³ Sed hoc volunt Psychici vt Deus iustus iudex, eius peccatoris pœnitentiā malit quàm mortem, qui mortem pœnitentia maluit. Quod si ita est, peccando promeremur. Age tu funambule pudicitia & castitatis & omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplina eius modi veri auiæ pendente vestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaque in gradu totus es: perge sanè si potueris, si volueris, dum tam securus & quasi in solido es. Nam si qua te carnis vacillatio, animi auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit, Deus bonus est. Suis non ethnicis sinum subicit, secunda te pœnitentiā exipiet, eris iterum de mœcho Christianus. Hæc tu mihi benignissime Dei interpres. Sed cederem tibi, ⁸⁴ si scriptura pastoris, quæ sola mœchos amat, diuino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio Ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha & falsa iudicaretur, adultera & ipsa & inde patrona sociorum. A qua & aliàs initiatis, cui ille si fortē patrociniabitur pastor quem in calice depingis, ⁸⁵ (prostituto-rem & ipsum) Christiani sacramenti, meritò & ebrietatis idolum & mœchiæ asyllum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libentius bibas, quàm ouem pœnitentiæ secundæ. At ego eius pastoris scripturam haurio qui non potest frangi. Hanc mihi statim Ioannes offert cum pœnitentiæ lauacro & officio dicentem: ⁸⁶ Facite dignos pœnitentiæ fructus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne scilicet rursum blandimenta delinquentiæ de patrum resumerent gratia. Potest enim Deus de lapidibus istis filios suscitare Abra-

Ibidem.

CAP. X.

*Ionæ. 3.**Ips. 2.**Matth. 12.**Luc. 3.**Matth. 11.**Psal. 7.**Ezech. 33.**Matth. 3.*

TERTULLIANVS
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 16.

A Abrahā. Sic & nos sequitur, vt eos qui hæcenus delinquant facientes dignum pœnitentiæ fructum. Quid enim ex pœnitentia maturefcit, quàm emendationis effectus? Sed & si venia potius est pœnitentiæ fructus, hæc quoque consistere non licet, sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est veniæ, vt venia sit pœnitentiæ fructus. [87 Exinde quod ad Euangelium pertinet, parabolarum quidem discussa iam quæstio est. Si verò & factis aliquid tale pro peccatoribus edidit Dominus, vt cum peccatrici fœminæ etiam corporis sui contactum permittit lauanti lacrymis pedes eius & crinibus detergenti, 88 & vnguento sepulturam ipsius inauguranti, vt cum 89 Samaritanæ sexto iam matrimonio, non mœchæ, sed prostitute, etiam quod nemini facile, quis esset ostendit, nihil ex hoc aduersariis confertur, etsi iam Christianis veniam delictorum præstitisset. 90 Nunc enim dicimus, soli Domino hoc licet, hodie potestas indulgentiæ eius operetur. At illa tamen tempora quibus in terris egit, hoc desinimus nihil aduersum nos præiudicare, si peccatoribus etiam Iudæis venia conferebatur. 91 Christiana enim disciplina à nouatione Testamenti, & vt præmissimus, à redemptione carnis, id est Domini passione censetur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Christianus ante Christum cœlo resumptum, nemo sanctus ante spiritum sanctum de cœlo repræsentatum in nouitate disciplinæ determinatorem. [92 Itaque isti qui alium Paracletum in Apostolis ipsius disciplinæ determinatorem quem nec in Prophetis proprius agnitus, iam nec in Apostolis possident, agnunt vel de Apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptismum reserptæ pœnitentia dilui posse, nos in Apostolis quoque veteris legis formam salutamus, circa mœchiæ quantitas demonstrationem, ne fortè lenior existimetur in nouitate disciplinæ, quàm inuestitate. Cùm primum intonuit Euangelium, & vetera concussit, & vetera retinenda nec statu disceptaretur, primam hæc regulam de auctoritate spiritus sancti Apostoli emittunt ad eos qui iam ex nationibus allegi cœperant. Visum est, inquit, spiritui sancto & nobis, nullum amplius vobis adicere pondus, quàm eorum à quibus necesse est abstinere, 93 à sacrificiis, & à fornicationibus, & sanguine. A quibus obseruando recte agitis, vectante vos spiritu sancto. Sufficit & hæc seruatum esse mœchiæ & fornicationi locum honoris sui inter idololatriam & homicidium. Interdictum enim sanguinis multò magis humani intelligemus. Porò qualia videri volunt Apostoli crimina, quæ sola in obseruatione de lege pristina exerceantur, quæ sola necessario abstinenda præscribunt. Non quòd alia permittant, sed quòd hæc sola præponant vtique non remissibilia, qui ethnicorum causa cetera legis onera remissibilia fecerunt. 94 Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant, nisi vt illis compendia ista disciplinæ semper imponant? Cur vt vincula indulgent, nisi vt perpetuò ad necessaria constringant? Soluerunt à pluribus, vt nocentioribus obseruandis obligarentur. Compensatione res acta est, lucrati sumus multa, vt aliqua præstemus. Compensatio autem reuocabilis non est, nisi demque reuocabitur, iteratione mœchiæ vtique & sanguinis & idololatriæ. Tota enim iam lex sumetur, si veniæ conditio soluetur. 95 Sed non leuiter nobis compactus est spiritus sanctus, etiam vltro pactus, quo magis honorandus. Sponsonem eius nemo dissoluet, nisi ingratus. Iam nec recipiet quæ dimisit: nec dimitteret quæ reuocauit. Nouissimi Testamenti semper indemutabilis status est, & vtique recitatio decreti, consiliūque illud cum seculo definet. Satis denegauit veniam eorum, quorum custodiam elegit, vindicauit quæ non proinde concessit. 96 Hinc est quòd neque idololatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur. De qua finitione sua Apostolos excidisse, puto, non licet credere: aut si credere quidam possunt, debent probare. 97 Nouimus planè & hæc suspiciones eorum. Reuera enim suspicantur Apostolum Paulum in secunda ad Corinthios eundem fornicatori veniam dedisse, quem in prima dedendum satanæ in interitum carnis pronuntiarit, in pium patris de matrimonio heredem, quæ ve ipsum postea stylum verterit scribens. 98 Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte, ne vos onerem omnes. Satis est talis increpatio quæ à multis fit. Vti è contrario magis vos donare & aduocare, ne forte abundantiore tristitia deoretur eiusmodi. Propter quod oro vos, constituatis in cum dilectionem. In hoc enim & scripsi, vt cognoscam probationem vestram, quòd in omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, & ego. Nam & ego si quid donavi, donavi in persona Christi, ne fraudemur à satana, quoniam non ignoramus iniectiones eius. Quid hic de fornicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Christiano ethnicorum impudentiam supergresso intelligitur? Cùm proinde vtique speciali ve-

C A P. XI.

Luc. 7.
Matth. 26.
Ioan. 4.

C A P. XII.

Act. 15.

C A. XIII.
2. Cor. 2.
1. Cor. 5.

2. Cor. 2.

Luc. 15.

2. Cor. 2.

2. Theß. 3.

2. Cor. 2.

1. Cor. 5.

2. Cor. 2.

1. Cor. 5.

1. Tim. 1.

2. Cor. 12.

1. Cor. 5.

2. Cor. 12.

Ibidem.

1. Cor. 5.

1. Tim. 1.

Ibidem.

Ibidem.

1. Cor. 5.

nia absoluisset, quem speciali ira damnasset. Obscurius miseretur, quam indignatur. Aperi-
 tior est in austeritate, quam in lenitate. Atquin facilius ira quam in dulgentia obliqua est.
 Magis tristiora cupiuntur, quam lætiora. De modica scilicet indulgentia agebatur, quæ
 si fortè nunc æstimaretur, quando maxima quæque non soleant etiam sine prædicatione
 donari, tanto abest sine significatione. Et tu quidem poenitentiam peccati ad exoran-
 dam fraternitatem in Ecclesiam inducens, conciliatum & concineratum cum dedeco-
 re & horrore compositum prosterbens in medium ante viduas, ante presbyteros, om-
 nium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem,
 inque eum hominis exitum quantis potes misericordiam inlecebris, bonus pastor ¹⁰¹ & be-
 nedictus Papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas quaris, tua ouis ne rursus de
 grege exiliat, quasi non exinde iam liceat, quod nec semel licuit: ceteras etiam metu com-
 ples cum maxime indulgens: Apostolus verò sceleratam libidinem fornicationis ince-
 stum onustam tam proiectè ignouisset, ut nec hunc saltem habitum legatum poenitentia,
 quem ab ipso didicisse deberes, ab eò exegerit, nihil de postero sit comminatus, nihil de
 cetero allocutus? Quin immò & ultra obsecrat, constituerent in eum dilectionem, quasi
 satisfaciens, non quasi ignoscens. ¹⁰² Et tamen dilectionem audio, non communicationem.
 Quod & ad Theffalonicenses: ¹²³ Si quis autem non obaudit sermoni nostro per
 epistolam, hunc notate, ne commisceamini illi ut reuegetur, non quasi inimicum depu-
 tantem, sed quasi fratrem obiurgantes. Adeò potuisset dicere & fornicatori dilectionem
 solummodo concessam, non & communicationem. Incesto verò nec dilectionem,
¹⁰⁴ quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis utique de animo. Sed
 verebatur ne fraudarentur à satana circa eius personam amissionem, quem satana ipse pro-
 iecerat: ut ne abundantia mœroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hic
 iam carnis interitum in officium poenitentia interpretatur, quòd videatur ieiunius & for-
 dibus & incuria omni & dedita opera mala tractationis carnem exterminando satis Deo
 facere: ut ex hoc argumententur fornicatorem, immò incestum illum non in perditionem
 satanae ab Apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea veniam ob in-
 teritum, id est conflictationem, carnis, consecuturum. igitur & consequutum. Planè i-
 dem Apostolus Hymenæum & Alexandrum satanae tradidit, ¹⁰⁵ ut emendarentur non
 blasphemare, sicut Timotheo suo scribit: Sed & ipse datum sibi ait sudem, angelum sa-
 tanæ à quo colaphizatus ne se extolleret. Si & hoc tangunt ut traditos satanae ab illo
 in emendationem, non in perditionem intelligamus, ¹⁰⁶ quid simile, blasphemia & ince-
 stum & auerit ab his integra, immò non aliundè quàm ex summa sanctitate, & ex om-
 ni innocentia elata, quæ in Apostolo colaphis si fortè cohibebatur, per dolorem, ut
 aiunt, auriculæ vel capitis. Incestum verò atque blasphemiam totos homines in possessionem
 ipsi satanae, non angelo eius tradidisse meruerunt. Et de hoc enim interest, immò
 & ad hoc plurimum refert; quòd illos traditos ab Apostolo legimus satanae; Apostolo
 verò angelum datum satanae. Postremò cum deprecatur Dominum Paulus, quid audire
 Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate perficitur. Hoc qui satanae dedun-
 tur, audire non possunt. Hymenæi autem & Alexandri crimen si & in isto & in futuro
 æuo irremissibile est, blasphemiam scilicet, utique Apostolus non aduersus terminum
 Domini sub spe veniæ dedisset satanae, iam à fide in blasphemiam mersos. Vnde &
 naufragos eos iuxta fidem pronuntiauit, non habentes iam solatium navis Ecclesie.
 Illis enim venia negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt. Ceterum ethni-
 ci & hæretici quotidie ex blasphemiam emergunt. Sed & si dixit: Tradidi eos sa-
 tanæ uti disciplinam acciperent non blasphemandi; de ¹⁰⁷ ceteris dixit, qui illis tradi-
 tis satanae, id est extra Ecclesiam projectis, erudiri haberent blasphemandum non
 esse. Sic igitur & incestum fornicatorem non in emendationem, sed in perditionem
 tradidit satanae, ad quem iam super ethnicos delinquendo transferat, ut discerent
 fornicandum non esse. ¹⁰⁸ Denique in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum, ipsam
 substantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde iam perierat baptismate amisso,
 ut spiritus, inquit, saluus sit in die Domini. Et de hoc enim queratur si spiritus homi-
 nis ipsius saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollutus, propter hoc per-
 dita carne ut saluus sit in pœna. Ergo pœnam sine carne censet contraria inter-
 præratio, si resurrectionem carnis mittimus. Superest igitur ut eum spiritum dixe-
 rit qui in Ecclesia censetur, saluum, id est integrum præstandum in die Domini ab
 immun-

TEXTULLIANVS
 Com. Annotationibus
 PAMELLI
 A. V.
 16.

A immunditiarum contagione, eiecto incesto fornicatore. Siquidem obiungit: ¹⁰⁹ Non scitis quòd modicum fermentum totam desipiat conspersionem? Et tamen fornicatio incesta non erat modicum, sed grande fermentum. ¹¹⁰ Et his itaque discussis quæ intercesserant, regredior ad secundam Corinthiorum, ut probem illud quoque Apostoli dictum: ¹¹¹ Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista quæ à multis, non in fornicatoris personam conuenire. Si enim dedendum satanæ pronuntiauerat in interitum carnis, utique damnauerat eum magis, quàm increpauerat. Alius ergo erat cui voluit sufficere increpationem. Siquidem fornicator non increpationem de sententia eius retulerat, sed damnationem. Nam & hoc ipsum dispiciendum tibi offero, an fuerint in epistola prima & alij qui Apostolum contristauerint inconditè agentes, & contristati sint ab illo increpationem referentes iuxta sensum epistolæ secundæ, ex quibus in ea veniam aliquis poterit adipisci. ¹¹² Animadvertamus autem totam epistolam primam, ut ita dixerim, non atramento, sed felle conscripam, tumentem, indignantem, comminantem, inuidiosam, & per singulas causas in quosdam quasi mancipis earum figuratam. Sic enim exegerant schismata, & emulationes, & dissensiones, & præsumptiones, & elationes, & contentiones, ut & inuidia onerarentur, & correptione retunderentur, & superbia elinarentur, & austeritate deterrerentur. Et qualis inuidia humilitatis aculeus? ¹¹³ Deo gratias ago, quòd neminem vestrum tinxerim, nisi Crispum & Gaium; ne qui dicat quòd in nomine meo tinxerim. Nec enim iudicavi scire aliquid in vobis, quàm Iesum Christum, & huic crucifixum. ¹¹⁴ Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit velut bestiarios, quoniam spectaculum facti sumus huic mundo, & angelis, & hominibus, & purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsa. Et: Non sum liber, non sum Apostolus, non Christum Iesum Dominum nostrum vidi. De quali contrà supercilio pronuntiare compellus est: ¹¹⁵ Mihi autem in modico est, ut à vobis interroger, aut ab humano die: neque enim conficius mihi sum. Et: Gloriam meam nemo inaniet. Non scitis quòd angelos sumus iudicaturi? Ceterum libertas quàm aperta obiurgationis, quàm exerta acies machæræ spiritalis? ¹¹⁶ Iam ditati estis, iam saturati estis, iam regnatis. Et: Si quis se putat scire, nondum scit quemadmodum oporteat eum scire. Nónne & tunc in faciem alicuius impingens? Quis enim, inquit, te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Quid gloriaris, quasi non acceperis? Nónne & illos in os cedit? Quidam autem in conscientia vsque nunc quasi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conscientias fratrum infirmas in Christum delinquent. Iam verò & nominatim: ¹¹⁷ Aut non habemus potestatem manducandi & bibendi, & mulieres circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini & Cephas? Et: Si quis de potestate vestra consequuntur, non magis nos? Et: Quæ & illos singulari stylo figit: Propterea qui se putat stare, videat ne cadat. Et: Si quis contentiosus videtur, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Domini. Tali clausula maledictò detexta: Si quis non amat Dominum Iesum, sit anathema Maranatha: aliquem utique percussit. Sed illic magis stabo, ubi Apostolus magis feruet, ubi ipse fornicator aliis quoque negotium fecit. ¹¹⁸ Quasi non sim vêturus ad vos, inflati sunt quidam. Veniam autem citius, si permiserit Dominus, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Et quid vultis veniam ad vos, in virga, an in spiritu lenitatis? Quid enim suberat? Auditor in vobis innotum fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, ut uxorem patris sui quis habeat. Et vos inflati estis, & non luxistis potius, ut auferatur de medio vestrum qui tale facinus admisit? Pro quo lugerent? utique pro mortuo. Ad quem lugerent? utique ad Dominum. Quomodo auferatur de medio eorum? non utique ut extra Ecclesiam detur: hoc enim non à Deo postularetur quod erat in præsentis officio: sed ut per ¹¹⁹ mortem hæc quoque communem & propriam carnis ipsius quæ iam cadauer, quod captiuum esset immunditia irreuerabili tabiosum, plenius de Ecclesia deberet auferri. Et ideò, quomodo interim potuit auferri, iudicauit dedendum eiusmodi satanæ in interitum carnis. Maledicti enim eam sequebatur, quæ diabolo proiciebatur, ut sacramento benedictionis exautoraretur, nunquam in castra Ecclesiæ reuersura. ¹²⁰ Videmus itaque hoc in loco diuisam Apostoli seueritatem in quendam inflatum & in quendam incestum: in alterum virga, in alterum sententia armatum. Virga, qua minabatur: sententia, quam exequabatur. Illam adhuc coruscantem, hanc statim fulmiantem, quæ increpabat, quæque damnabat. Certumque est exinde increpitum quidem sub intenta-

tione virgæ tremuisse, damnatum verò sub repræsentatione poenæ perisse: statim ille
 mens plagam abiit, ille luens poenam. Cùm ad Corinthios eiusdem Apostoli litteræ ite-
 rât, venia sit planè, sed incertum cui, quia nec persona nec causa proscribitur. Res cum sen-
 sibus conferam. Si incestus opponitur, ibidem erit & inflatus. Sanè rei ratio satis habetur,
 cùm inflatus increpitus est, incestus verò damnatus est. Inflato ignoscitur, sed increpito in-
 cesto non videtur ignotum vt damnato. Si ignoscebatur cui deuoratio ex mœrore ni-
 mio timebatur, deuorati adhuc increpitus periclitabatur, deficiens ob comminationem,
 & mœrens ob increpationem: damnatus verò & culpa & sententia, iam deuoratus de-
 putabatur, qui non mœrere haberet, sed pati quod ante passionem mœrere potuisset. Si
 circa ignoscebatur ne fraudemur à satana, in eo vtique detrimentum præcauebatur
 quod non dâ perisse nihil de transacto præcauetur, sed de adhuc saluo. Damnatus autem
 & quidem in possessionem satanæ, iam tunc perierat Ecclesiæ, cùm tale facinus admise-
 rat, nedum cùm & ab ipsa eieceratur. Quomodo vereretur fraudem pati eius, quem iam
 & ereptum amiserat, & damnatum habere non potuerat? Postremò quid iudicem indul-
 gere conueniet, quod pronuntiatione deciderit: an quod interlocutione suspenderit: &
 vtique eum iudicem, qui non solet ea quæ destruxit, reedificare, ne transgressor habeat-
 tur. Age iam si non tot personas prima epistola contristasset, si neminem increpuisset,
 neminem teruisset, si solum incestum cæcidisset, si nullum in causam eius in pauorem
 misisset, inflatum conternasset, nonne melius suspicareris, & fidelius argumentareris ali-
 quem potius longè alium apud Corinthios tunc in eadem causa fuisse, vt increpitus & ter-
 ritus & mœrore iam laucius, propterea permittente modulo delicti veniam postea cepe-
 rit, quàm vt eam incesto fornicatori interpretareris? Hoc enim legisse debueras, & si non
 epistola, sed in ipsa Apostoli secta à pudore clariùs quàm stylo eius impressum: ne scilicet
 Paulum¹ Apostolum Christi,² doctorem nationum in fide & veritate, vas³ electionis,
 Ecclesiarum conditorem, censorem disciplinarum, tantæ leuitatis inficeres; vt aut dam-
 nauerit⁴ temerè, quem mox esset absoluturus; aut temerè absoluerit, quem non temerè
 damnasset, ob solam licet fornicationem simplicis impudicitie; nedum ob incestus nu-
 ptias, & impiam luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparaue-
 rat, ne consuetudini deputeretur, quam absens iudicaret, ne spatium reus lucraretur,
 quam aduocata etiam Domini virtute damnauerat, ne humana sententiã videretur.¹²² Lu-
 sit igitur & de suo spiritu, & de Ecclesiæ angelo, & de virtute Domini, si quod de consilio
 eorum pronuntiauerat rescidit. [124 Si etiam sequentia illius epistolæ ad intentionem
 Apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad oblitterationem incesti, ne & hic fundatur
 Apostolus posteriorum incongruentia sensuum. Quale est enim vt cùm maximè in-
 cesto fornicatori postliminium largitus Ecclesiasticæ pacis statim ingesserit de aduer-
 satione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione sanctorum iuniorum,
 quasi nihil contrarium paulò antè decreuerit? Compara denique, an eius sit dicere,
 Propterea habentes ministracionem istam, secundum quod misericordiam consecuti
 sumus, non defecimus, sed abdicamus occulta dedecoris, qui non dedecoris tantum,
 sed & sceleris manifestum dedamnauerit. An eiusdem sit excusare aliquam impudicitiam,
 qui inter titulos laborum suorum, post angustias atque pressuras, post ieiunia & vigi-
 lias castimoniam quoque prædicarit? An eiusdem sit recipere in communicationem
 reprobos quosque qui scriba: Quæ enim societas iustitiæ & iniquitati? quæ autem
 communicatio luci & tenebris? quæ consonantia Christo & Belial? aut quæ pars fide-
 li cum infideli? aut quis consensus templo Dei & idolis? Nonne constanter audire de-
 bebant, & quomodo discernis, quæ supra incesti restitutione iunxisti? Illo enim con-
 corporato rursus Ecclesiæ, & iustitia cum iniquitate sociatur, & tenebræ cum luce
 communicant, & Belial consonat Christo, & infidelis cum fidei sacramenta parti-
 cipat? Et viderint idola, ipse templi Dei vitiator in templum Dei conuenit. Nam &
 hic: Vos enim, inquit, estis templum Dei viuui. dicit enim, quia inhabitabo in vo-
 bis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus. Propter quod
 disceditis de medio eorum, separamini, & immundum ne attigeritis. Hoc quoque e-
 uoluis, ô Apostole, vt cùm maximè ipse tanto immunditiarum gurgiti manum tradis,
 immò & adhuc super dicis: Habentes igitur promissionem istam dilecti, emundemus nos
 ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes castimoniam in Dei timore. Oro te,
 qui talia infigit mentibus nostris, reuocauerat aliquem fornicatorem in Ecclesiam? an
 idem

2. Cor. 2.

1. Cor. 5.

1. Cor. 4.

2. Cor. 2.

Ibidem.

1. Cor. 5.

1. Cor. 4.

5.

2. Cor. 2.

1. Rom. 1.

1. Tim. 2.

1. Act. 9.

1. Cor. 5.

2. Cor. 2.

1. Cor. 5.

1. Cor. 7.

CA P. XV.

2. Cor. 4.

2. Cor. 6.

Ibidem.

Ibidem.

2. Cor. 7.

TERTULLIANVS
 Cum Annotationibus
 PAMELLI
 A. V.
 16.

A idē scribit, ne tibi nunc reuocasse videatur: Nec sicuti & praeferitis praescribere, ita & sequentibus praeducere debebunt. ¹²⁸ In finem enim epistolae dicens: Ne rursus cum venero, humiliet me Deus, & luceam multos eorum qui ante deliquerunt, & poenitentiam non egerunt super immunditia quam admiserunt, fornicatione & vilitate: Non vti que recipiendos constituit, si poenitentiam inissent, quos in Ecclesia inuenturus erat, sed lugendos, & sine dubio eiiciendos, vt poenitentiam perderent. Et ceterum non competit eum de communicatione aliquid hic ostendisse, qui eam supra luci & tenebris, iustitiae & iniquitati negarat. Sed ignorant Apostolum omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositum hominis ipsius, contra formam & regulam doctrinarum eius intelligunt, vt sanctitatis omnis etiam ex semetipso magistrum, impuritatis omnis execratorem & expiatorem, & vbi que talem, citius incesto quam alicui humaniori reo Ecclesiam addidisse praesumant. ^{2. Cor. 12.}

[¹²⁹ Necessesse est igitur vsque illis Apostolum ostendi, quem ego & in secunda Corinthiorum talem defendam, qualem in omnibus litteris noui. ¹³⁰ Qui & in prima primus omnium templum Dei dedicauit: Non scitis vos templum Dei esse, & in vobis Dominum habitare; qui & templo sanciendo, purificatio quae editualem legem scripsit: Si quis templum Dei vitiauerit, vitiaabit illum Deus. templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Age iam quis omnino vitiatum Deo redintegrait, id est traditum satanae in interitum carnis, cum idcirco subtruxerit: Nemo seducat semetipsum, id est nemo praesumat vitiatum Deo redintegrari denuo posse. Sicut rursus inter cetera, ¹³¹ immo & ante cetera: Moechos & fornicatores & molles & masculorum concubitores negans regnum Dei consecuturos, praemisit: Nec erraueritis, scilicet si putaueritis eos consecuturos. Quibus autem regnum adimitur, vti que nec vita permittitur quae inest regno. Etiam ingerens: Sed haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri: quanto delicta ista ante lauacrum accepto facit, tanto post lauacrum irremissibilia constituit. ¹³² Siquidem denuo abluere non licet. Agnosce & in sequentibus Paulum columnam immobilem disciplinarum: ¹³³ Cibi ventri, & venter tibi, Deus & hunc & illos conficit. Corpus autem non fornicationi, sed Deo. Faciamus enim hominem, ait Deus, ad imaginem & similitudinem nostram, & fecit hominem Deus, ad imaginem & similitudinem Dei fecit illum. Dominus corpori, & sermo enim caro factus est. Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam. Propter corporis scilicet nexum cum illo. Et idcirco: Non scitis corpora vestra membra Christi: Quia & Christus Dei templum, ¹³⁴ Euerite templum hoc, & ego illud in triduo resuscitabo. ¹³⁵ Auferens membra Christi, faciam membra fornicaria: Non scitis quod qui agglutinatur fornicariae, vnus corpus efficiatur; erunt enim duo in vnam carnem. Qui autem agglutinatur Domino, vnus est spiritus. Fugite fornicationem. Si reuocabilem veniam, quomodo fugiam moechus denuo futurus: nihil profecero si eam fugero; vnus ero corpus, cui communicando agglutinabor. Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Ac ne hoc dictum in licentiam fornicationis inuaderes, vt in rem tuam non Domini delicturus, auferat tibi, & Christo, sicut disposuerat, adiicit: Et non estis vestri. Statim opponens, empti enim estis pretio, sanguine scilicet Domini, glorificate & tollite Dominum in corpore vestro. Hoc qui praecipit, vide an ignouerit ei qui dedecorauerit Dominum, & qui deiecerit eum de corpore suo, & quidem per incestum. Si vis omnem notitiam Apostoli ebibere, vt intelligas quanta securi censurae omnem sylvam libidinum cadat, & eradicet, & excaudicet, ne quidquam de reciduo fructicare permittat, aspice illum. Multa fruge naturae, a matrimonij dico poma animae ieiunare cupientem: ¹³⁶ De quibus autem scribitis, ^{1. Cor. 7.}

B Bonum est homini mulierem non contingere. Sed propter fornicationem vnusquisque uxorem suam habeat, vir uxori, & uxor viro debitum reddat. Huius boni sibiulam quis illum nesciat inuitum relaxasse, vt fornicationi obuiam isset: quam si cui indulsit, vel indulget, vti que consilium remedij sui infregit: & tenebitur iam frenandis continentiae coniugis, si fornicatio ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur quae ignoscetur. Et tamen ignouisse se profitetur matrimonij usum, non imperasse. Vult enim omnes sibi adhaerere. Si autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant? Innuptis quoque viduis bonum esse dicit exemplo eius perseuerare. Si vero deficerent nubere, quia praest nubere quam vri. quibus oro ignibus deterius est vri, concupiscentiae, an poenae? Atquin si fornicatio habet veniam, non erit concupiscentia eius: Apostoli autem magis est poenae ignibus prouidere. Quod si poena est quae vrit, ergo veniam non habet fornicatio.

- Ibidem.* catio, quam manet pœna. Interea & diuortium prohibens, pro eo aut viduitatis persecu-
Matth. 5. rantiam, aut reconciliationem pacis dominico præcepto aduersus mœchiam procurat;
quia: Qui dimiserit uxorem præter causam mœchiae, facit eam mœcham: & qui dimissam
à viro ducit, mœchatur. Quanta remedia spiritus sanctus instaurat, ne id scilicet denuò
admittatur, quod ignosci denuò non vult. Iam si vsquequaque optimum dicit homini sc
esse: iunctus es uxori, ne quaeris solutionem, vt mœchiae locum non des. Solutus es ab
1. Cor. 7. uxore, ne quaeris uxorem, vt opportunitatem tibi serues. Quòd & si duxeris uxorem, &
si nupserit virgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi. Et hic par-
cendo permittit. Ceterum tempus in collecto constituit, vt & qui habent uxores, sic sint
tanquam non habentes. Præterit enim habitus huius mundi, iam scilicet non desideran-
tis, Crescite & multiplicamini. Sic vult nos pater præter sollicitudinem degere, quia innu-
Gen. 1. *1. Cor. 7.* pti de Domino cœrent, quomodo placeant Deo: nupti verò de mundo recogitent, quo-
modo placeant coniugio. Sic melius facere pronuntiat virginis conseruatorem, quam oc-
casione[m] viduitatis. Si hæc omnia continentia[m] consilia vt diuina commendat, puto, in-
quit, & ego spiritum Dei habeo, quis iste est assertor audacissimus omnis impudicitiae,
mœchorum & fornicatorum & incestorum planè fidelissimus aduocatus, quibus hono-
randis suscepit hanc causam aduersus spiritum sanctum, vt falsum testimonium recitet de
Apostolo eius. Nihil de Paulus indulsit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam
titulis oblitterare conatur. Indulget sanè non adulteria, sed nuptias. Parcit sanè matri-
moniiis, non stupris. Tentat ne naturæ quidem ignoscere, ne culpæ blandiatur: studet com-
pescere benedictionis concubitus, ne maledictionis excusetur. Hoc ei supererat, car-
nem velè sordibus purgare, à maculis enim non potest. ¹³⁷ Sed est hoc solenne peruer-
sis & idiotis & hæreticis, iam & Psychicis vniuersis, alicuius capituli ancipitis occasione
aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari. [¹³⁸ Prouoca ad Apostoli-
CA. XVII. cam aciem cum, aspice epistolas eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate
prætendunt, omnes in luxuriæ & lasciuia & libidinis negotia iaculantur. Quid denique
1. Thess. 2. & Thessalonicensibus scribit? ¹³⁹ Aduocatio enim nostra non ex seductione, nec ex im-
1. Thess. 4. munditia. Et: Hæc est voluntas Dei sanctimonia vestra, abstinere vos à fornicatione, scire
vnumquemque vas suum possidere in sanctimonia & honore, non in libidine concupi-
Gal. 5. scentia, sicut nationes quæ Deum ignorant. Quid Galatæ legunt? Manifesta sunt opera
carnis, quænam ista? ¹⁴⁰ Imprimis posuit fornicationem, immunditiam, lasciuiam, quæ
prædico vobis, sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi hæ-
reditate. Romani verò quid magis discunt quam non derelinquere Dominum post fidem?
Rom. 6. ¹⁴¹ Quid ergo dicemus: perseverabimus in delinquentia, vt superet gratia? Absit. Qui mor-
tui sumus delinquentia, quomodo viuemus in ea adhuc? an ignoratis quòd qui tincti su-
mus in Christo Iesu, in mortem eius sumus tincti? Consepulti ergo illi sumus per baptismum
in mortem, vt sicut Christus resurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Si
enim confati sumus simulacro mortis eius, sed & resurrectionis erimus, hoc scientes quòd
vetus homo noster confixus est illi. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quòd
& coniuuemus eum illo, scientes quòd Christus suscitatus à mortuis, iam non moriatur,
mors non iam dominetur eius. Quòd enim mortuus est delinquentia, mortuus est se-
mel. Quòd autem viuit, Deo viuuit. Ita & reputate vosmetipsos mortuos quidem delin-
quentia, uentis autem Deo per Christum Iesum. Igitur semel Christo mortuo, nemo
potest post Christum mortuus delinquentia, & maxime tanta reuiuiscere. Aut si possit
fornicatio & mœchia denuò admitti, poterit & Christus denuò mori. Instat autem Apo-
stolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali, cuius infirmitatem
carnis nouerat. Sicut enim exhibuistis membra vestra famula immunditia & iniquitati
ad iniquitatem, ita & nunc exhibete ea famula iustitia in sanctimonia. ¹⁴² Nam, est
habitare bonum in carne sua negauit, sed secundum legem literæ in qua fuit: secun-
Ibidem. dum autem legem spiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. ¹⁴³ Lex e-
Rom. 7. nim, inquit, spiritus vitæ manumisit te à lege delinquentia & mortis. Licet enim ex
Rom. 8. parte ex Iudaismo disputare videatur, sed in nos dirigit integritatem & plenitudinem
disciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miserit Deus filium suum in
similitudinem carnis delinquentia, & propter delinquentiam damnauerit delinquen-
tiam in carne, vt ius legis, inquit, impleteretur in nobis, qui non secundum carnem, sed

TEXTULLIANVS
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 36.

A sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quæ carnis sunt sapiunt: & qui secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus. Secundum autem carnis mortem affirmavit esse. Dehinc & inimicitiam & in Deum, & eos qui sunt in carne, id est in sensu carnis, Deo placere non posse. Et: Si secundum carnem vivitis, inquit, futurum est ut moriamini. Quid autem intelligimus carnis sensum & carnis vitam, nisi quodcunque pudet pronuntiare? Cetera enim carnis & Apostolus nominasset. Proinde & Ephesius pristina reputans, de futuro monet. ¹⁴⁴ In quibus & nos conuersati sumus, facientes concupiscentias & voluptates carnis. ¹⁴⁵ Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiæ omnis: Vos autem, inquit, non sic didicistis Christum. Et iterum sic dicit: Qui furabatur, iam non furetur. Sed & qui mœchabatur hætenus, non mœchetur; & qui fornicabatur hætenus, non fornicetur: adiecit enim & hæc, si talibus veniam porrigere consuesset, vel porrigi omnino voluisset, qui nec verbo pollui volens: Omnis, inquit, sermo turpis non procedat ex ore vestro. Item: ¹⁴⁶ Fornicatio autem & immunditia omnis ne nominetur quidem inter vos, sicut decet sanctos (tanto abest ut excusetur) hoc scientes, quod omnis fornicator aut immundus non habeat Dei regnum. Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei super filios incredulitatis. Quis seducit inanibus verbis, nisi qui concionatur remissibilem esse mœchiam? non intuens etiam fundamenta eius ab Apostolo effossa, cum ebrietates & comestiones compescit, sicut & hic: Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Demonstrat & Colossensibus, quæ membra mortificent super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam ¹⁴⁷ & turpiloquium. Concede iam tot ac talibus sententiis vnum illud quod tenes, pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrantur. Etiam si pro certo Apostolus Corinthio illi fornicationem donasset, effect aliud quod semel contra institutum suum pro ratione temporis fecerat. Circumcidit Timotheum solum; & tamen abstulit circumcisionem. ¹⁴⁸ Sed hæc, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudiciæ, & additionem omnis impudiciæ, salvo tamen loco veniæ, quæ non statim denegatur, si delicta damnantur, quando veniæ tempus cum damnatione concurrat quam excludit. Sequebatur & hoc Psychicos sapere, & ideo reseruauimus huic loco, quæ aperte ad communicationem Ecclesiasticam causis eiusmodi negandam etiam antiquitus cauta sunt. ¹⁴⁹ Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ ^{na postulat} dicimus, specialiter de mœcho nusquam expiabili. Mœchus autem, inquit, per indigentiam sensuum perditionem animæ suæ acquirit, doctores & dehonestationes sustinet. Ignominia autem eius non abolebitur in æuum. Plena enim zeli, indignatio viri non parcat in die iudicij. Hoc si de ethnico putaueris dictum, certè de fidelibus ¹⁵⁰ iam audisti per casum: Excedite de medio eorum & separamini, & immundum ne tetigeritis. Habes statim in Psalmis, Beatum virum qui non abierit in consilio impiorum, nec in via peccatorum steterit, ¹⁵¹ & in cathedra pestilentiæ non sederit. Cuius & postea vox: Non sedi cum confessu vanitatis, & cum iniquè agentibus non introibo (hoc de Ecclesia malè agentium) & cum impiis non sedebam. Et: Lauabo cum innocentibus manus meas, & altare tuum circumdabo Domine, ut solus plures. quoniam quidem: Cum sancto sanctus eris, & cum uiro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerso peruersus eris. Et alibi: Peccatori autem dicit Dominus: Ut quid tu exponis iustificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Hinc igitur informatus & Apostolus: Scripsi, inquit, vobis in Epistola, non commisceri fornicatoribus, non utique fornicatoribus huius mundi, & reliqua. ceterum oportebat vos exire de mundo, nunc autem scribo vobis, si quis frater nominatur in vobis fornicator, aut idololatre, (quid enim tam coniunctum?) aut fraudator, (quid enim tam propinquum?) & cetera, cum talibus ne cibum quidem sumere, ¹⁵² nedum Eucharistiam medicam. Scilicet & fermentum modicum totam despicit conspersionem. Item ad Timotheum: ¹⁵³ Manus nemini citò imponas, neque communices delictis alienis. ¹⁵⁴ Item ad Ephesios: Nolite ergo participes esse eorum. Fuiſtis enim aliquando tenebræ. Et adhuc pressius: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, immò & reuincite ea. Quæ enim in occulto ab eis fiunt, turpe est edicere. Quid turpius impudiciis? ¹⁵⁵ Si autem & ab oriose incedente fratre denuntiat subduci Theſſalonicensibus, quâto magis & a fornicatore? Hæc enim consultata sunt Christi Ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit ¹⁵⁶ uti eam sanctificet, emundâs lauacro aquæ in verbo, ut sicut sibi Ecclesiam

- gloriosam non habet, maculam aut rugam, utique post lauacrum, sed sit sancta & sine op-
probrio, exiit de scilicet sine ruga veritatis ut virgo, sine macula fornicationis ut sponsa,
sine probro vilitatis ut emundata. Quid si & hic respondere concipias, adimi quidem pec-
catoribus, vel maxime carne pollutis communicationem, sed ad praesens, restituendam
scilicet ex poenitentiae ambitu secundum illam clementiam Dei, quae mauult peccatoris
poenitentiam quam mortem. Hoc enim fundamentum opinionis vestrae usquequaque
pulsandum est. Dicimus itaque, clementiae diuinae si ita esse competisset demonstratio-
nem sui etiam post fidem lapsis, ita Apostolus diceret, Nolite communicare operibus te-
nebrarum, nisi poenitentiam egerint: & cum talibus ne cibum quidem sumere, nisi post-
ea quam caligas fratrum volutando deterferint. Et: Qui templum Dei vitiauerit, vitia-
bit illum Deus, nisi omnium focorum cineres in Ecclesia de capite suo excusserit. Debuerat
enim quae damnauerat proinde determinasse, quoniam usque & sub conditione damna-
set, si temporali & conditionali, & non perpetua seueritate damnaasset. Porro cum in om-
nibus Epistolis & post fidem praescribat admitti, & admissum a communicatione detru-
dat, sine spe conditionis vllius aut temporis, nostra magis sententiae adhaerit, ¹⁵⁷ eam poe-
nitentiam ostendens Dominum malle, quae ante fidem, quae ante baptismum morte pecca-
toris potior habeatur, semel diluendi per Christi gratiam, semel pro peccatis nostris mor-
te functi. Nam hoc etiam in sua persona Apostolus statuit. Adfirmans enim Christum ad
hoc venisse, ut peccatores saluos faceret, quorum primus ipse fuisset, ¹⁵⁸ quid adhaerit? Et
misericosdium sum consecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate. Ita clementia illa
Dei malentis poenitentiam peccatoris quam mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc in-
credulos spectat, quorum causa liberandorum venerit Christus, non qui iam Deum no-
runt, & sacramentum didicerint fidei. Quod si clementia Dei ignorantibus adhuc & infi-
delibus competit, utique & poenitentia ad se clementiam inuitat, salua illa poenitentiae spe-
cie post fidem, ¹⁵⁹ quae aut leuioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, aut
maioribus & irremissibilibus a Deo solo. [¹⁶⁰ Sed quoniam usque de Paulo, quando etiam
Ioannes nescio quid diuersae parti se applaudere videatur? quasi in Apocalypsi manifeste
fornicationi posuerit poenitentiae auxilium, ¹⁶¹ ubi ad angelum Thyatirenorum spiritus
mandat habere se aduersus eum, quod teneret mulierem Iezabel quae se Prophetem dicit
& docet, atque seducit seruos meos ad fornicandum & edendum de idolothytis. Et lar-
gitus sum illi tempus spatium, ut poenitentiam iniret, nec vult eam inire nomine forni-
cationis. Ecce dabo eam in lectum, & fornicos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi
poenitentiam egerint operum eius. Bene autem quod Apostolis & fidei & disciplinae re-
gulis conuenit. Siue enim ego, inquit, siue illi, sic praedicamus. Totius itaque sacramenti
interest, nihil credere ab Ioanne concessum, quod a Paulo sit denegatum. Hanc aequali-
tatem spiritus sancti qui obseruauerit, ab ipso deducetur in sensus eius. Haereticam enim
foeminam, quae quod didicerat a Nicolaitis, docere susceperat, in Ecclesiam lateenter in-
troducebat, & merito ad poenitentiam urgebat. ¹⁶² Cui enim dubium est haereticum in-
stitutione deceptum, cognito postmodum casu, & poenitentia expiato, & veniam conse-
qui, & in Ecclesiam redigi? Vnde & apud nos ut ethnico par, immo & super ethnicum hae-
reticus etiam per baptismum veritatis utroque homine purgatus admittitur. ¹⁶³ Aut si cer-
tus est mulierem illam post fidem viuam in haeresi postea expirasse, ut non quasi haeretica,
sed quasi fidei peccatrici, veniam ex poenitentia vindicet, sanè agat poenitentiam, sed in
fidem moechiae, non tamen & restitutione consecutura. Haec enim erit poenitentia, quam
& nos debere quidem agnoscimus multo magis, sed de venia Deo referuamus. ¹⁶⁴ Deni-
que ea Apocalypsi in posterioribus propudiosos & fornicatores, sicut timidos & incre-
dulos & homicidas & veneficos & idololatrias, qui tale quid in fide fuerit, in stagno ignis
sine vlla conditionali damnatione decreuit. Non enim de ethnicis videbitur sapere, cum
de fidelibus pronuntiauit: Qui vicerint, hereditate habebunt ista, & ero illis Deus, & illi
mihi in filios: Et ita subiunxerit: Timidis autem & incredulis & propudiosis & fornicato-
ribus & homicidis & veneficis & idololatrias particula in stagno ignis & sulphuris, quod
est mors secunda. Sic & rursus: Beati qui ex praecipis agunt, ut in lignum vitae habeant
potestatem, & in portas ad introeundum in sanctam ciuitatem. Canis veneficus, fornicator,
homicida foras, utique qui non ex praecipis agant. Illorum est enim foras dari qui in-
tus fuerunt. Ceterum, quid mihi eque qui foris sunt, iudicare praecesserat. ¹⁶⁵ De Epistola
quoque Ioannis carpunt statim. Dicitur est: Sanguis filij eius emundat nos ab omni delicto.

TERTULLIANVS
Cum Annotationibus
PAMELLI
A. V.
36.

Acto. Semper ergo & omnifariam delinquemus, si semper & ab omni delicto emundat nos ille: aut si non semper, non etiam post fidem, & si non ab omni delicto, non etiam a fornicatione. ¹⁶⁶ Vnde autem exorsus est: Lumen prædixerat Deum, & tenebras non esse in illo, & mentiri nos si dicamus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris incedamus. Si verò, inquit, in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, & sanguis Iesu Christi Domini nostri emundat nos ab omni delicto. Ergo in lumine incedentes delinquimus, & in lumine delinquentes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. Vnde & ostendit quomodo emundabimur à delicto, in lumine incedentes, in quo delictum agi non potest. ad eò sic emundari nos ait, non quò delinquamus, sed quò non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris verò non communicantes emundati agemus, non deposito, sed non admisso delicto. Hæc est enim vis Dominici sanguinis, ut quos iam delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit, ¹⁶⁷ mundos exinde præstet, si in lumine incedere perseverauerint. Sed subiicit, inquis? ^{Ibidem.} Si dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmetipsos, & veritas non est in nobis. Si confitemur delicta nostra, fidelis & iustus est ut dimittat ea nobis, & emundet nos ab omni iniustitia. nunquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo & ab idololatria. Sed aliud in sensu est. Ecce enim & rursus: Si dicamus, ait, nos non deliquisse, mendacem facimus illum, & sermo eius non est in nobis. ¹⁶⁸ Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis ne delinquatis. & si deliqueritis, advocatum habemus apud Deum patrem Iesum Christum iustum, & ipse placatio est pro delictis nostris. Secundum hæc, inquis, & delinquere nos & veniam habere constabit. Quid ergo fiet, quum procedens aliud inuenio? Negat enim nos omnino delinquere, & in hoc plurimum tractat, ut nihil tale concedat, proponens semel à Christo delicta deleta, non habitura postea veniam, in quæ nos sensus ad admonitionem castimonie demandat. ¹⁶⁹ Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille castus est. Omnis qui facit delictum, & iniquitatem facit: & delictum est iniquitas. Et scitis quòd ille manifestatus sit, ut auferat delicta, utique hæcenus admittenda. Siquidem subiungit, Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit, neque cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus à primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, ut soluat opera diaboli. Nam & soluit liberans hominem per lauacrum, donato ei chirographo mortis. Et ideo omnis qui ex Deo nascitur, non facit delictum, quia semen Dei manet in illo, & non potest delinquere, quia ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. In quo? nisi illi non delinquendo, ex quo de Deo nati sunt: isti delinquendo, quia de diabolo sunt, proinde atque si nunquam sint ex Deo nati. Quòd si dicit: Qui non est iustus, ex Deo non est, qui non pudicus, quomodo rursus ex Deo fiet, qui iam esse desit? Iuxta est igitur ut excidisse sibi dicamus Ioannem in primore quidem Epistola negantem nos sine delicto esse, nunc verò præscribentem non delinquere omnino. Et illic quidem aliquid de venia blandientem, hic verò districtè negantem filios Dei quicumque deliquerint. Sed absit. Nam nec ipsi excidimus à qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hic enim illam Ioannes commendavit, ¹⁷⁰ quòd sint quædam delicta quotidianæ incurfionis, quibus omnes sumus obiecti. Cui enim non accedet; aut ^a irasci iniquè; & ultra ^b solis occasum; aut & ^c mapum immittere; aut facile ^d maledicere, aut temerè iurare, aut fidem pacti destruere, aut verecundia, aut necessitate mentiri. in negotiis, in officiis, in quaestu, in victu, in vise, in auditu quanta tentamur, ut si nulla sit venia istorum, nemini salus competat. Horum ergo erit venia per exoratore patris Christum. ¹⁷¹ Sunt autem & contraria istis, ut grauiora & exitiosa, quæ veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, utique & mœchia & fornicatio; & si qua alia violatio templi Dei. Horum ultra exorator non erit Christus; hæc non admittit omnino qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius, si admiserit. Ita Ioanni ratio constabit diuersitatis, distinctionem delictorum disponenti, cum delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit. Prospiciebat enim clauulam litterarum suarum, & illis præstruebat hos sensus, dicturus in fine manifestius: ¹⁷² Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, & dabit ei vitam Dominus, qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem. Non de eo dico ut quis postulet. ¹⁷³ Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum Deo deprecari pro populo mortalia delinquente. Omnis iniustitia delictum est, & est delictum ad mortem. Scimus autem

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

1. Ioan. 2.

1. Ioan. 3.

Coloss. 2.

1. Ioan. 3.

Ibidem.

1. Ioan. 1.

1. Ioan. 3.

a Psal. 4.

b Ephes. 4.

c Isai. 58.

d Matth. 5.

1. Cor. 3.

1. Ioan. 3.

1. Ioan. 1.

1. Ioan. 5.

Hier. 7. 14.

1. Ioan. 5.

quod omnis qui ex Deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. D
 Ita nihil iam superest, quam aut neges mœchiam & fornicationem mortalia esse delicta,
 aut inremissibilia faceris, pro quibus nec exorare permittitur. [174 Disciplina igitur A-
 postolorum propriè quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga
 templum Dei antistitem, & ubique de Ecclesia eradicanem omne sacrilegium pudicitie
 sine vlla restitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis Apo-
 stolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam
 magistrorum. 175 Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos: adeo satis auctoritati viri,
 ut quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiæ tenore: Aut ego solus & Barnabas non
 habemus hoc operandi potestatem? Et utique receptor apud Ecclesias Epistola Barnabæ
 Heb. 6. 176 illo apocrypho potestatem mœchorum. 177 Monens itaque discipulos; ommissis omnibus
 Heb. 6. initiis ad perfectionem magis tendere, nec rursus fundamenta penitentiae iacere ab ope-
 ribus mortuorum: impossibile est enim, inquit, eos qui semel inluminati sunt, & donum
 cœlestis gustauerunt & participauerunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce gustave-
 runt, occiderent iam ævo cum exciderint, rursus seuocari in penitentiam, refrigeres cruci
 in semetipsum filium Dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit sæpius deuenientem in se
 humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem Dei con-
 sequitur. Proferens autem spinas reprobæ & maledictioni proxima, cuius finis in exustio-
 nem. Hoc qui ab Apostolis didicit, & cum Apostolis docuit, 178 nunquam mœcho & for-
 nicatori secundam penitentiam promissam ab Apostolis norat. Optimè enim legem in-
 terpretabatur, & figuras eius iam in ipsa veritate seruabat. Ad hanc denique speciem disci-
 plinæ de leproso castum fuit: 179 Si autem varietas effluerit in cutem, & totam cutem
 Leuit. 13. tegerit a capite vsque ad pedes per omnem conspectum, & sacerdos cum viderit, emun-
 dabit eum, quoniam conuertit in album, mundus est. Quæ verò die visus fuerit in eiusmo-
 di color viuus inquinatus est. Cœuersum enim hominem de pristino carnis habitu in can-
 dorem fidei, quæ vitium & macula estimatur in seculo, & totum nouatum mundum vo-
 luit intelligi, quæ iam non sit varius, non sit de pristino & nouo aspersus. Si verò post abo-
 litionem in vetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursus in carne eius quod emortuum deli-
 cto habebatur, immundum iudicari, nec expiari iam à sacerdote. Ita mœchia de pristino
 Leuit. 14. vitium. 180 Item de dosio: Si quæ macula & cauositates adnuntiata in parietibus sacer-
 doti fuissent, priusquam introiret ad inspiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita
 immunda non futura quæ domus essent. Dehinc introgressus sacerdos, si inuenisset cauo-
 sitates viridicantes vel rubescentes, & aspectum earum humiliorem citra parietinam for-
 mam, exiret ad ianuam, & secerneret domum illam septem diebus. Dehinc die septima
 regressus, si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi eos la-
 pides, in quibus lepra fuisset, & abiici extra ciuitatem in locum immundum, & sumi alios
 lapides politos & solitos, & reponi loco pristinorum, & puluere alio inliniri domum. O-
 portet enim cum peruenitur ad summum sacerdotem patris Christum, de domo hominis
 nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta prius, ut munda sit quæ re-
 manet domus, caro & anima, & ubi introierit eam sermo Dei, & inuenit maculas ru-
 boris & vitioris, extrahi statim & abiici foras sensus mortiferos & cruentos: (181 nam &
 Apoc. 6. Apocalypsis viridi equo mortem, russeo autem præliatorem imposuit) proque illis politos
 & in compaginem aptos & firmos substrui lapides, quales in Abrahæ fiunt, ut ita homo
 Math. 3. habilis Deo sit. Quod si post recuperationem & reformationem rursus sacerdos animadu-
 Leuit. 14. uerterit in eadem domo de pristinis causis aliquid & maculis, immundam eam pronun-
 tiauit, & iussit deponi materias & lapides & omnem structuram eius, & abiici in locum
 immundum: hic erit homo caro atque anima, qui post baptismum & introitum sacerdotum
 reformatus, denuò resumit scabra & maculas carnis, & abiicit extra ciuitatem in locum
 1. Cor. 5. immundum; deditus scilicet satanæ in carnis interitum, nec amplius rearsificatur in Ec-
 Leuit. 19. clesia post ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quæ homini esset reseruata, necdum re-
 dempta, necdum liberata. 182 Prospicietur, inquit, illi, & non morietur, quia nondum est
 manumissa, cui seruabatur. Nondum enim caro à Christo manumissa, cui seruabatur, im-
 punè contaminabatur, ita iam manumissa non habet veniam. [183 Hæc si Apostoli magis
 CAP. XXI. norant, magis utique curabant, se & in hunc iam gradum decurrant, excernens inter
 doctrinam Apostolorum & potestatem. Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat
 scilicet

TEXTULLIANVS
 Cum Annotationibus
 PAMELI
 A. V.
 16.

A seorsum quod potestas, spiritus autem Deus. Quid autem docebat non communicandum operibus tenebrarum? Obserua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta: hoc solius ipse est. ¹⁸⁴ Quis enim dimittit delicta, nisi solus Deus: & utique mortalia quæ in ipsum fuerint admissa, & in templum eius. Nam tibi quæ in te reatum habeant, etiam septuagies septies iuberis indulgere in persona Petri. Itaque si & ipsos beatos Apostolos tale aliquid indulgisse constaret, cuius venia à Deo non ab homine competeret, non ex disciplina, sed ex potestate fecisse. Nam & mortuos suscitauerunt, quod Deus solus: & debiles redintegraverunt, quod nemo nisi Christus: immò & plagas inflixerunt, quod noluit Christus. Non enim decebat cum scire qui pati venerat. Percussus est Ananias & Elimas, Ananias morte, Elimas cæcitate, ut hoc ipso probaretur Christum & hæc facere potuisse. Sic & Prophetæ eadem, & cum ea mœchiam pœnitentibus ignouerant, quia & seueritatis Documenta fecerunt. ¹⁸⁵ Exhibe igitur & nunc mihi Apostolice prophetica exēpla, & agnoscam diuinitatē, & vendica tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatem. quod si disciplinæ solius officia sortitus es, nec imperio præstare, sed ministerio, quis aut quantum es indulgere: qui neque Prophetam, nec Apostolum exhibens, cares ea virtute cuius est indulgere. Sed habet, inquis, potestatem Ecclesia delicta donandi: hoc ego magis & agnosco & dispono, qui ipsum Paracletum in Prophetis nouis habeo dicentem: Potest Ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne & alia delinquant. Quid si pseudopropheticus spiritus pronuntiauit? At qui magis euerforis fuisset, & semetipsum de clementia commendare, & ceteros ad delinquentiam temperare. Aut si & hoc secundum spiritum veritatis adfectare gestiuit: ergo spiritus veritatis potest quidem indulgere fornicatoribus veniam, sed cum plurimum malo non vult. De tua nunc sententia quero unde hoc in Ecclesia vsurpes. Si quia dixerit Petro Dominus: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, tibi dedi clauis regni cœlestis; ¹⁸⁶ vel: Quæcunque alligaueris vel solueris in terra, erunt alligata vel soluta in cœlis, idcirco præsumis & ad te deriuasse soluendi & alligandi potestatem, id est ad omnem Ecclesiam Petri propinquam: qualis es euerforis atque commutans manifestam Domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem. Super te, inquit, ædificabo Ecclesiam meam, ¹⁸⁷ &: Dabo tibi clauis, non Ecclesiæ: Et quæcunque solueris vel alligaueris, non quæ soluerint vel alligauerint. Sic enim & exitus docet. In ipso Ecclesia extructa est, id est per ipsum, ipse clauem imbut: vides quam: Viri Israël, auribus mandate quæ dico: Iesum Nazarenum virum à Deo vobis destinatum, & reliqua. ¹⁸⁸ Ipse denique primus in Christi baptismo reseruit aditum cœlestis regni, quo soluntur alligata retrò delicta, & alligantur quæ non fuerint soluta, secundum veram salutem, & Ananiam vinxit vinculo mortis, & debilem pedibus absoluit vitio valetudinis. ¹⁸⁹ Sed & in illa disceptatione custodiendæ necne legis, primus omnium Petrus spiritu instinctus, & de nationum vocatione præfatus. Et nunc, inquit, cur tentastis Dominum de imponendo iugo fratribus, quod neque nos, neque patres nostri sufferre valuerunt? Sed enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consecuturos sicut & illi. Hæc sententia & soluit quæ omissa sunt legis, & alligauit quæ reseruata sunt. Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas soluendi & alligandi Petro emancipata. ¹⁹⁰ Cui si præceperat Dominus etiam septuagies septies delinquenti in eum fratri indulgere, utique nihil postea alligare, id est retinere mandasset, nisi fortè ea quæ in Dominum, non in fratrem quis admiserit. Præiudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, quum in homine admissa donantur. Quid nunc & ad Ecclesiam, & quidem tuam Pſychice? Secundum enim Petri personam spiritualibus potestas ista cõueniet aut Apostolo aut Prophetæ. Nam & ipse Ecclesia propriè & principaliter ipse est spiritus, ¹⁹¹ in quo est trinitas vnus diuinitatis, pater & filius & spiritus sanctus. Illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit. Atque ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem conspirauerint, Ecclesiæ ab auctore & consecratore censetur, & idè Ecclesia quidem delicta donabit. Sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum. Domini enim non famuli est ius & arbitrium, Dei ipse, non sacerdotis. ¹⁹² At tu iam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, ut quisque ex consensione vincula induit adhuc mollia in nouo custodiæ nomine, statim ambiunt mœchi, statim adeunt fornicatores, iam preces circumsonant, iam lachrymæ circumstagnant maculati cuiusque, nec vlli magis aditum carceris redimunt, quàm qui Ecclesiam perdidit. Violantur viri ac fœminæ in tenebris planè ex vsu libidinum notis, & pacem ab his quarunt qui de sua periclitantur. Alij ad me-

Ephes. 5.

Marc. 2.

Matth. 18.

Act. 5.

13.

Matth. 16.

Act. 2.

Act. 15.

Matth. 16.

Matth. 18.

CAP. XXI.

talla confugiunt, & de communicatores recertuntur, ubi iam aliud martyrium necessarium est delictis post martyrium novis. Quis enim in terris & in carne sine culpa, quis martyr seculi incola, denariis supplex, medico obnoxius & foeneratori? Puta nunc sub gladio iam capite librato, puta in patibulo iam corpore expanso, puta in stipite iam leone concessio, puta in axe iam incendio adstricto, in ipsa dico securitate & possessione martyrij, quis permittit homini donare quæ Deo reservanda sunt: à quo ea sine excusatione damnata sunt, quæ nec Apostoli, quod sciam, martyres & ipsi donabilia iudicaverunt. Denique iam ad bestias depugnauerat Paulus Ephesi; cum interitum decernit incesto. ¹⁹³ Sufficiat martyri propria delicta purgasse. Ingrati vel superbi est in alios quoque spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua soluit, nisi solus Dei filius? Nam & in ipsa passione liberauit latronem. Ad hoc enim venerat, ut ipse à delicto purus & omnia sanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum amularis donando delicta, si nil ipse deliquisti, planè patere pro me. Si verò peccator es, quomodo oleum faculæ tuæ sufficere & tibi & mihi poterit? Habeo etiam nunc quo probem Christum, si propter Christum in martyre est, ut mœchos & fornicatores martyr absoluat; occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, & Christus est. Sic enim Dominus Iesus Christus potestatem suam ostendit: Quid cogitatis nequam in cordibus vestris? Quid enim facilius est dicere paralytico, Dimittuntur tibi peccata; aut: Surge & ambula; legitur ut sciatis filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris potestatem, tibi dico paralytice: Surge & ambula. Si Dominus tantum de potestatis suæ probatione curauit, uti traduceret cogitatus, & ita imperaret sanitatem, ne non crederetur posse delicta dimittere, non licet mihi eandem potestatem in aliquo sine eisdem probationibus credere. Quum tamen mœchis & fornicatoribus à martyre exoptulas veniam, ipse confiteris eiusmodi crimina non nisi proprio martyrio diluenda, qui præsumis alieno. ¹⁹⁴ Quod si est, iam & martyrium aliud erit baptisma. Habeo enim, inquit, & aliud baptisma. Vnde & ex vulnere lateris Domini aqua & sanguis, vniusque lauacri paratura manauit. Debeo ergo & primo lauacro alium liberare, si possum secundo; ingeramûsque in sinum necesse est. Quæcumque auctoritas, quæcumque ratio mœcho & fornicatori pacem Ecclesiasticam reddit; eadem debeat & homicidæ & idololatæ penitentibus subuenire; ¹⁹⁵ certe negatori, & utique illi, quem in prælio confessionis tormentis colluctatum seuitia deiecit. Ceterum indignum Deo, & illius misericordia, qui penitentiam peccatoris morti præuertit, ut facilius in Ecclesiam redeant qui subando quam qui dimicando ceciderunt. Urget nos dicere indignitas, contaminata potius corpora reuocabis, quam cruentata. Quæ penitentia miserabilior, titillatam prosterrens carnem, an verò laniatam? Quæ iustior venia in omnibus caussis; quam voluntarius, an quam inuitus peccator implorat? Nemo volens, negare compellitur; nemo nolens, fornicatur. Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa, nescit, quod libet cogi. Negationem porò quanta compellunt ingenia carnificis & genera peccatorum: Quis magis negauit, qui Christum vexatus, an qui delectatus amisit? qui quum auerteret doluit, an qui quum amitteret luit? Et tamen illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ; & utique inuidiose apud Christum, quia vicisse cupierunt; & sic quoque gloriosæ, quia non vincendo cesserunt. In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta cum penitentia mœrente, sed non erubesciente ad Dominum de venia. Denuò dimitte- tur eis qui piaculariter negauerunt, solis illis caro infirma est. Atquin nulla tam fortis caro, quam quæ spiritum elidit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
LIBRVM DE PVDCITIA.

1. DE PVDCITIA.] Verum hunc esse huius Libri titulum patet, tum ex superscriptis loci B. Hieronymi & Nicephori, tum etiam ex B. Cyprianus libri titulo, in quo A. Thoren hic imitatur: De bono Pudicitia. Quem cur indiderit, quum proprie DE PVDCITIA non scribit, sed potius: Aduersus Penitentiam, non satis constat; forsassis ut esset plausibilior; certe

initium libri Pudicitiam sonat, & quidquid scribitur in to libro aduersus mœchiam & fornicationem, pro Pudicitia facit.

CAP. I.

2. Pudicitia flos morum, &c.] Caput hoc inscriptissimum: De libri huius argumento. Imitatur autem hunc locum B. Cyprianus lib. de bono Pudicitia: inquit,

TERTULLIANVS
C. Annotatiõib; i; s
PAMELII,
A. V.
16.

inquit, honor corporum, ornamentum morū, sanctitas sexuum, vinculum pudoris, fons castitatis, pax domus, cōcordia caput. Atqui pro eo quod legitur per prophetam: si que satis castus habeatur, qui non minus castus fuerit, iuxta Dn. Harys. correximus: qui nō nimis castus fuerit.

3. Sed viderit sæculi pudicitia, &c.] De hac late habet tractatum cum Tom. 2. lib. 1. ad Exor. cum suprā l. de Exhortat. castit. & lib. de Mongamia.

4. Malo nullum bonum, quam vanū, &c.] Vanum hie dicit, quod paulo ante: infuctuofum. Facit verò hoc, quod pudicitiam sæculi bonum, vocet, contra eos qui omnia opera, infidelium peccata faciunt. Legimus vero mox iterum: nōntic, cū Gagno, pro: nūnc, quod illud Auctori magis sit visitatum.

5. Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum, &c.] Bene habet & adnotatu dignū, quod etiam iam in hæresi constitutus & aduersus Ecclesiam scribens, Pontificem Romanum Episcopum Episcoporum nuncupet, & infra cap. 13. bonum pastorem & benedictum Papam, & cap. 21. Apostolicum, sicuti etiā supra adnotauimus, de auctoritate agentes Summi Pontificis, Tom. 3. ad lib. de Prescript. aduers. her. c. 36. num. 213. de qua etiam ibidem n. 207. 208. & 212. Item lib. 4. adu. Marc. cap. 5. num. 38. lib. aduers. Præxan cap. 1. num. 7. Denique Tom. 4. lib. 3. Carm. adu. Marc. cap. 9. num. 26. 27. 29. Hic verò (quod prætermissam mireretur quis forte) vti nihil hæc de re præteratur, adiciemus, non solum Privilegiū ornatam fuisse Romanam sedem à Fl. Constantino Imperatore, sed etiam sceptrum & diademate Imperatorio, immo & Vrbe & ditionibus Italia amplissimis, vti ex Edicto Donationis Constantini à B. Isidoro edito, constat, quod hodie existat in Tomis Conciliorum. Quod etiam authenticum esse (quamquam perperam multi in dubium vocent, etiam qui Catholici haberi volunt) patet tum ex Concilio Romano sub Syluestro Papa, can. 1. ex Syn. 2. Nicena generali vii. vbi ad confirmationem imaginum in Ecclesia primitiua vstratarum, citantur ex Actis eiusdem Donationis Imagines SS. Petri & Pauli Constantino à Syluestro ostensa, sicuti etiam supra adnotauimus Tom. 1. Apolog. cap. 12. num. 184. Si enim pars Actorum citetur, etiam reliquorum eiusdem contentorum fides probatur. Eodem pertinent quæ (ex isdem Actis haud dubie de prompta) tradunt, B. Gregor. Turon. hist. lib. 2. Beda in Chronicis ad annum mundi 4288. Adria. Papa epist. ad Constantinum & Irenen, Nicephor. lib. 7. cap. 33. & B. Thomas Summa sua part. 3. quaest. 67. arg. 4. de curata Lepra Constantini. Quæque de Baptismo eiusdem per B. Syluestrum Papam, scribunt, rater prædictis, dicta diuæ Synodi; Damascus in Pontificali Libery Acta, cap. 6. Nicephor. lib. 7. cap. 35. & lib. 8. cap. 3. & 54. Marianus Scotus in Chronico, & B. Thomas loco iam citato; vtpote quæ isdem Actis continentur. De quo præterea citantur in libro eius argumenti ab Illustriss. Cardin. Polo, Theophan. Nicee Episcopus, Georgius Cedrenus, Io. Zonaris Tom. 3. & Theodoros Balsamon. Quid? quod Ammianus Marcell. lib. 27. iam temporibus Damasi, splendorem Romanorum Pontificum, eundem quem illa Acta, describat; & Laonicus Chalcondylas (licet & schismaticus pro nobis producere) lib. 1. de Gest. Turc. disertis verbis Donationem iam dictam agnoscat: Romani, inquit, quum nati essent Imperium in orbe longe latiss. commiserunt Romano Pontifici Maximo; ipsi vero transferunt in Thraciam; Byzantium, quæ nunc Constantinopolis est, Thra-

cie Metropolim constituentes. Insuper Iuo lib. 4. de Dign. & priuileg. Roman. Eccles. & part. 3. maioris operi de Primatu Ecclesie Romane cap. 49. Gratianus Dist. 46. cap. Constantinus, & 12. qu. 1. cap. Eutram, in Decreta sua dictum Edictum reuulerunt, & dictus Balsamon in Photij Nomocanonem Tit. 8. de Parochiis, id ipsum Scholium suis inseruit: sicut etiam Vincentius Bellouacensis hist. sua, vocans Epistolam Constantini ad omnes Episcopos, lib. 13. cap. 54. 55. & 56. Citatur ab eodem Hugo Florentis in hac verba: Vrhem Romam, inquit, cum palatio omni, quod Lateranense dicitur, concessit Apostolis Christi Petro & Paulo, & S. Papæ Syluestro; quod ipsum inuenitur Antiquit. eiusdem lib. 5. cap. 4. iuxta quod apud me MS. existat. Et verò prolixius confirmatur dicta Donatio verba Ludouici Pij, cap. Ego Ludouicus, Dist. 63. in Decretis Gratiani, vbi non ipse primus Pontifici Romano donat civitatem Romanam cum adpendiis, sed: sicut, inquit, à Prædecessoribus vestris usque nunc in vestra potestate & ditione tenuistis & disposuistis. Quod quid itaque alij trahunt Historici, de munificentia erga Romanam sedem Iustiniani, Theodorici Regis, Longobardorum, Pipini, Caroli Magni, Othonis, Radulphi Habspurgij, aliorumque Imperatorum; debet similiter intelligi, de restitutione vrbe Roma, Reuenna, aliarumque Italie ciuitatum, per Apostatam Iulianum, Arianos & Exarchos Reuennates, quantum apparet, occupatarum & ereptarum. Quare calumniantur, qui istud iactitant commentum esse Nicolai & Clementis Pontificum. Hæc eo prolixius, vti sint pro antedoto aduersus B. Rhenan. in Argumento lib. de Palio; & partim in cap. 1. lib. aduers. Præxan, vbi duntaxat Privilegium à Constantino concessorum sit mentio. Ceterum de quo Pontifice hic loquatur, latius in Vita Auctoris.

6. Ego & mœchia & fornicationis delicta penitentia functis dimitto, &c.] Recte sic restituit hunc locum Gelenius, pro eo quod erat duntaxat: Ego mœchie & fornicationis lunces dimitto; nam correspondet Angl. cod. MS. Et verò, quum tantoperè hoc edictum ceteris Auctoris, mirum in modū hallucinari patet, vel ex Apostolo Ioanne Apocal. 2. vbi de Iesabel, quæ docebat fornicari, ad Angelum Thyatire dicitur: Et dedi illi tempus vt penitentiam ageret, & non vult penitere à fornicatione sua. Ecce ego mittam eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi penitentiam ab operibus suis egerint. Quod ipse Auctor adhuc Catholicus expressit supra Tom. 2. lib. de Penitent. cap. 8. & post eum B. Pacianus Epist. 1. ad Sympron. Nouat. Stuprum Thyatirenis imputat, &c. & tamen omnes ad penitentiam commonet sub comminationibus quidem; non comminaretur autem non penitenti, si non ignosceret penitenti. Eodem pertinet quod B. Cyprian. Epist. iam dicta ad Antonian. postquam fessus est quosdam Episcopos (haud dubie etate Tertulliani) antecessores suos in Provincia Carthaginiensi dandam pacem mœchie, non putasse, statim addit: Miror autem quosdam sic oblatos esse, vt dandam non putent. Lapsi penitentiam, aut penitentibus existiment veniam denegandam; & deinceps scripturis contrarium probat, ac nominatim scriptura Apocal. 2. iam citata. De qua interim latius infra cap. 19.

7. Qui adscribi non poterit, bonum factū, &c.] Hanc phrasin sic explicat Turnebus Aduersar. lib. 3. cap. 12. quod Veteres boni omnis causa bonum factū.

KKK

etum presari solebant in Ecclesiis, ex illo danti in Penulo.
Bonum factum est, edicta ut seruetis mea.

8. Erit igitur & hic ADVERSUS PSYCHICOS titulus, &c.] Quum hic indicet adhuc alterius Tituli Librum ADVERSUS PSYCHICOS a se editum, patet posterius scriptum hunc precedenti libro, ad quem hic haud dubie adludat.

9. aduersus meae quoque sententiæ retrò penes illos societatem, &c.] Adludit similiter hic ad librum supra Tom. 2. DE PENITENTIA, & potè qui illic ceteris orthodoxis illam defenderit. Et vero rectè sentiret in eo quod prosequitur, non esse uenturum, errorem retractare, si modo prius errasset, (quales exstant lib. 2. retract. B. August. & Liber Retract. Ven. Bedæ Presbyteri in Acta Apostolorum) sed hoc notum leuitatis incurrit, quod ueritatem errore mutauerit.

10. Quum paruulus inquit, essem, tamquàm paruulus loquebar, tamquàm paruulus sapiebã, &c.] Sic suppleuimus locum hunc ex MS. Angl. cod. quia sic legitur 1. Cor. 13. B. in idem etiam legitimus: Ad eò deuertit, uoce Tertullianica, pro: diuertit, & non paternarum traditionum, sed Christianarum, pro: Christianorum.

11. & quidem per eos, &c.] Hinc apparet tractare Auctore hoc libro ex instituto de delictis mœchia & fornicationis proprie dictis, sicuti etiam infra c. 4. non uerò de secundis nuptiis, quasi illas à penitentia excludi uoluerit (uti quidam Auctori impingunt) ut potè quum hic agat de Orthodoxis, quos uult propterea oportere mœchis nullam subscribere veniam, quãdò propterea quoties uolunt nubant, ne mœchia & fornicationi succidere (uox Tertullianica) cogantur, nisi forte ex consequenti, quod lib. de Exhort. cast. & de Monogamia, secundas nuptias, adulteria, & supra perperam nuncupet, sicuti etiam in s. h. uobis capitu. supplemus uerò ex Angl. MS. cod. Cur ergo & crimina.

12. indulgenti autem, quasi uelint admitti, &c.] Est istud unum ex illis quæ ex Tertull. sumperunt Nouatian, sicuti patet ex B. P. iano Epist. 2. ad Sympron. Nouatian, sed pulcrè idem responderi: Deus nec peccare uult hominem semel, & tamen liberat à peccato, nec utrique quum liberat, peccatum docet, & Aliud est de periculo liberari, aliud ad periculum cogi, &c. ne prolixiores simus. Castigamus uerò ex Angl. MS. cod. Præcauent enim, quasi nolint admitti tale quid, pro: admitti aliquid.

13. Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis, &c.] Modica & media delicta uidetur intelligere, quæ cap. sequ. uocat: remissibilia, maxima, quæ hic etiam crimina, ibi: irremissibilia, quorum de numero est mœchiam & fornicationem latius adducit infra c. 5. Est autem iterum Tertullianicum: non capiunt & indulgeri.

14. nuptialibus & dotalibus si forte tabulis, &c.] De nuptialibus tabellis loquitur supra Tom. 2. lib. de Relatid. uirgin. cap. 12. num. 102. de dotalibus alibi: est utraque phrasis Iuueconsultorum: Tertulliani uerò si forte. Est autem, quantum apparet, periodus qua sequitur, mutila, quæ sic suppleri posset: Sed ideo durissime tractant, infamantes paraclerum (Montanum nempè) disciplinæ enormitate; dum digamos foris sistimus, &c. sed nolui quid immutare citra subsidiu. MS. cod.

CAP. II.

15. Ceterum Deus, inquit, bonus, &c.] Titu-

lum huic capiti imposuimus: De scripturaturâ hinc inde testimoniiis, quas conciliare nititur distinctione remissibilium & irremissibilium delictorum, sed aberrat in illo, quod quædam delicta faciat irremissibilia, quum Catholici Patres sentiant, nullum irremissibile, nisi in quo quis ad finem usque perseuerauerit, sicuti infra patet num. 23.

16. donantes inuicè sicut & Christus donauit nobis, &c.] Legit nobis, sicuti hodie Graeci caducis, & Vulgatus Latinus Interpres uidetur legisse uisus. Et uerò: donantes, Graecè ἑαί ἑαί, pro remittentes peccata, interpretantur etiam B. Ambrosius & Theophil. sicuti etiam ipse Apostolus 2. Cor. 2. eadem uoce in dicto significatu utitur, ubi uertit: Siquid donauit, sicuti infra cap. 13. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. Talia & tanta sparsilia eorum, pro: futilia. Est uerò Tertullianicum: uigorantia disciplinam, & repercutere.

17. Sed & Hieremias mandans, &c.] Primus quid citat testimonium, inuenitur Hier. 14. in quo castigamus ex Angl. MS. cod. Quoniam si ieiunauerint, pro: Quod; Graecè enim est: ἵνα. Auctorem Hier. 11. citatur etiam B. Cypriano, l. de Lapsis f. l. de Exhort. mart. c. 4. ubi adeo adnotandum ad marg. Hier. 11. pro eo quod est 7. ex quo ac editionibus omnibus Bibliorū, item ex Angl. cod. MS. castigamus: inuocauerint, pro: inuocauerit, omisso quæ sequebatur particula: & quam nemo eodem loco legis habet.

18. & qui naso non deridetur, &c.] Quod supra T. 3. l. 5. adu. Marc. c. 4. uertit Auct. Gal. 6. Deus non irridetur, hic magis proprie uocem Graecam ἡντιόχετος: naso deridetur. Emendamus autem ex Angl. MS. cod. adulantium scilicet bonitati eius, pro: bonitatem, quia praecedit pauloprius: Deo adulantur.

19. Tacui, numquid & semper tacebo, &c.] Hic modo initium huius scripturae I. 42. uerò de Iudicio Domini, interpretantur B. Cyprian. in fine lib. de Patientia, B. August. tract. 33. in Ioan. cap. 8. & in I. 42. Quorum nemo legit, neque etiam B. Cyril. in Comment. quod hodie habent LXX. à saeculo; qui quum legunt: ex uoce, id est, interprete Cyrillo: expellam, admirari faciam, uel transferam; Auct. uertens: exurgam, uidetur legisse ex a. ἔξω. Atqui prorsus cū illis sic distinguimus: Qui uelut parturiens, exurgam.

20. Ignis enim procedet, &c.] Etiam hoc peculiare Auctori, pro eo quod alij: praecedet, sed uicina sunt ἄποπροεβό μῆτι, quod praecedere, & ἄεσποπεδω, quod procedere significat.

21. iudicabitur de uobis, &c.] Sic etiam uertit Matth. 7. alicubi B. Augusti. elegatius quam alij ad uerbum: iudicabimini. Et uerò facit contra Anabaptistas & alios quosdam, qui iudicium nō admittunt, quod addit: Ita non prohibuit iudicare, sed docuit.

22. delicta mundantur, quæ quis in fratrem nō Deum admiserit, &c.] Videtur aduudere ad illud l. Reg. 2. Si delinquendo peccet uir in uirum, orantibus pro eo Dominum. Si autem in Deum peccauerit, quis orabit pro eo? Verum B. Cypri. hinc colligit lib. de Exhort. Mart. c. 4. non quidem non mundari delicta in Deum, sed non facile talibus ignosci. B. Pacianus uerò Epist. ad Sympron. Nouatian. interpretatur peccare in Deum, de peccatis uis, in quibus perseueratur usque in finem. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. profitemur, ubi erat: profitemur. Atqui de Proverbis: Funem contentiosum alterno ductu in diuersa distendere, uide nostra Prolegomena; item de illis: restringere frenos, & relaxare, sicuti

TERTULLIANUS
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
16.

sicuti etiam de illo quod mox sequitur : in suis terminis stabit. Hic restitimus : videatur, quod habebat *Gagnus*, pro : videantur, quia hæc & illa referuntur ad auctoritatem scripturarum variarum ; alioqui legi deberet hæc, & illæ. Rursum passiva concessio accipitur pro ea quæ omnibus conceditur, phrasit *Tertullianica* ; ad quam etiam pertinet : venia expungit, vel sicuti *MS. Angl. cod. legit* : dispungit ; eodem enim penè significatu Auctor huius vocibus utitur.

23. Siquis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, &c.] Clarior est tractatio illius : & dabitur vita ei, quia non ad mortem delinquit. *B. Pacianus* vero magis iuxta *Græcum* hodie exemplar, *Exhort. ad Pœnit.* (qui potius est *Tract. 3. adversus Novatianos*) & dedit illi vitam Dominus, siquis deliquit peccatum non ad mortem. Atqui similiter *B. Pacianus* tum ibi, tum loco iam citato, istum locum dicit ad manentia peccata capitalia pertinere, non ad eos, qui aliquando peccaverunt, & ceperunt pœnitere, antequam quisquam pro illis roget. Hinc *B. August.* quod libro *De sermone Domini in monte*, interpretatus erat de cætris quibusdam (sicuti hic Auctor) peccatis irreversibilibus, retractat lib. 2. *Retract.* limitando, si ad mortem usque quis in peccato perseveraverit ; quomodo etiam interpretatur lib. de *Corrupt.* & *grat. cap. 12.* Atqui ibi : Ita ubi est postulationis, subintelligitur : locus.

CAP. III.

24. Sed prius decidam, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus : Quod proinde non sit negligenda quorundam peccatorum penitentia. Hinc autem manifestum sit, quamquam *Montanus* omnem omnino veniam sibi exclusisset, sicuti patet ex *B. Paciano Epist. ad Sympron. Novatian.* & *B. Hieron.* in *Epitaph. Fabiola.* & *Epist. 16. ad Pammach. adversus error. Iean. Hierosol.* ad *Marcell. de Montano*, non illi per omnia concessisse Auctorem, sed solum illos Episcopos (de quibus supra num. 6.) qui putabant pacem mœchis non dandam. Verum rectius, adhuc *Catholicus* supra Tom. 2. lib. 2. ad *Pœnit. cap. 3. & 4.* Omnibus delictis veniam Deum scribit per penitentiam spondidisse. Atqui paulopost : Quam autem ad illos, &c. subintelligitur : frustra agetur.

25. qui solum Dominum meminimus delicta concedere, &c.] Adhuc ad illud *Marc. 7.* Quis potest peccata dimittere nisi solus Deus, & quod additur : ut sciat quia etiam filius hominis habet potestatem dimittere peccata ; verum latius infra, ubi ex proposito istud Auctor tractat cap. 11. de eius loci vero intellectu.

26. quod eam à solo Deo exorat, &c.] Contra hoc, quod soli Deo, non Ecclesie veniam peccatorum concedat, latius etiam infra cap. 21. Hic solum dicemus, quod videatur idem sensisse Auctor, quod de *Novariano* scribit *B. Cypr. Epist. 52. ad Antonian.* atque adeo post ipsi responderi verbis eiusdem : O frustrande fraternitatis irrisu, o miserorum lamentantium caduca deceptio, o hæreticæ institutionis inefficax & vana traditio ; hortari ad satisfactionis penitentiam, & subtrahere de satisfactione medicinam, dicere fratri : plange & lacrymas funde, & diebus ac noctibus inmiscice, & pro abluendo & purgando delicto frequenter & largiter operare ; sed extra Ecclesiam post omnia ista morieris ; quæcumque ad pacem pertinet, facies, sed nullam pacem, quæ queris, accipies. Etenim præmittit hic actus publicos penitentia eosdem, quos supra lib. de *Pœnit. cap. 9.* & tamen vult à solo Deo exorari veniam, non vero Ecclesie communicare. Et verò valde incerta est venia, & proinde quantum id neget) penitenti-

tia vana, siquis à solo Deo veniam expectare debeat. At qui confirmatur hinc nostra castigatio supra *T. 2. l. de Patient. c. 12.* hæc exorat penitentiam. Verum de Actibus penitentia publicæ, quos hic habet, & rursum c. 5. sub finem, & c. 13. & 21. vide dict. lib. de *Pœnit. c. 9.*

CAP. IIII.

27. Possumus igitur, demandata penitentia distinctione, &c.] Caput hoc inscripsimus : Quod mœchia nomine & fornicationis intelligatur omnia libidinum genera. Eodè autem modo *B. Pacianus Exhort. ad pœnit.* citata nu. 23. fornicationis nomine comprehendit omnem prorsus libidinem, extra uxorum thorum & complexus licitos euagantem. Nec aliter accipitur à *B. Cypriano Testim. lib. 3. c. 63.* hoc titulo : Graue delictum esse fornicationis. Prorsus autè legitimus ex *Angl. MS. cod.* ea sint, pro : hæc, quia præcedit : delictorum.

28. Ceterum etiam adulterium & si stuprum dixerit, &c.] De adulterio id ipsum docuit supra lib. de *Monogam. cap. 9.* De stupro, libro de *Exhort. cast. cap. 9.* Quod ipsum frequenter usurpat, non modo pro mœchia, sed et pro fornicatione, sicuti alibi supra adnotauimus. Malim autem legere : Omne homicidium intra sylvam, pro : extra, sed nolui in contextu quid immutare. Siue autem legatur : vel in quacumque, cū *Gagn.* & *Angl. MS. cod.* siue cū *exc.* & *Gelenio* quamcumque, perinde est.

29. Idèò penes nos occultæ quoque coniunctiones, &c.] Dum occultas coniunctiones interpretatur : non prius apud Ecclesiam profellat ; mirum in modum confirmat *Decretum Concilij Tridentini* de irritis talibus coniunctionibus, eo quod de illis subiicit : iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periculatur. Nec inde cõfertæ, obtentu matrimonij crimè eludat. Verum de eo plura *Tom. 2. lib. 2. ad Exor. c. ult. num. 60. & 61.*

30. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora, &c.] Sic scripsimus ex *Angl. MS. cod.* Eleganter autem distinguit inter : limine Ecclesie submouere, & : toto tecto Ecclesie submouere ; ac si velit : fornicatores & adulteros ad limen Ecclesie, vti præcedit, inter penitentes (quamquam frustra, si veniam Ecclesia dare non possit, ut perperam adseruit) at monstrorum illorum reos neque ibi admissos, sed prorsus exclusos fuisse. Et verò etiam hinc confirmatur vetustas *Excommunicationis Ecclesiasticæ*, de qua supra *Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502.* & alibi non semel, ad quam iterum adludatur infra cap. 7. illis verbis : ob tale quid extra gregem datus est, ac : de Ecclesia expellitur. Plura vide cap. 14. num. 119.

CAP. V.

31. Ergo mœchia, quod etiam fornicationis est res, &c.] Titulum huic capiti inscripsimus : Quod mœchia cõparetur idololatriæ & homicidio. Id ipsum autem etiam probat *Exhort. ad Pœnit. B. Pacian.* ex *Decreto Apostolorum Act. 15.* Abstineret ab idololatriis, sanguine & fornicatione, imitatus in hoc Auctorem infra cap. 12. ubi de eo loco latius. Non ab simile est, quod *B. Cyprian.* crimina, id est, graviora peccata enumerat l. de *bono Patient. Adulterium, fraudem, & homicidium* ; quod illum ex *Tertulliano* sumpsisse supra adnotauimus *Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 1. num. 3.* quomodo etià *B. Hieron. Epist. 146. ad Damasum, de duobus filiis.*

32. post interdicta alienorum Deorum superstitionem, ipsorumque idolorum fabricationem, &c.] Adnotatum est, quod ista duo coniungat, contra eos qui quædam duo faciunt præcepta Decalogi ; maxime hodiernos hæreticos, qui id faciunt, ut tanto magis odiosum faciât Imaginè usum in

Ecclesia, eas perperam idolis comparantes, sed de hoc fortassis se aliis offeret scribendi occasio. Miris interim quod omittat secundum præceptum: Non adijmes nomen Domini Dei tui in vanum, sed de illo latè tractavit dicto lib. de Idololatria, cap. 10. num. 71. Legimus autem ex MS. Angl. sicuti alibi semper: intellege, more antiquorum; nam & B. Paciani MS. codex ubique sic legit.

33. Nam & idololatria mœchia nomine & fornicationis sæpè populo exprobrata, &c.] Locos eiusmodi plurimos reperimus in Concordantiis Bibliorum Georgij Bullaci Angli in dictionibus Fornicator, Idololatriæ; Fornicari, idololatrari, Mœchari, idololatrari; & Mœchatus, idololatra. Quorum primum omnium ad marginem adnotavimus Exod. 34. ubi dicitur: Forpicari faciès in Deos suos.

34. Eo amplius, præmittens: Non mœchaberis, adiungit: Nō occides, &c.] Miris est & istud, nisi dicamus Auctori fuisse diversæ exemplariæ, quod non modo editiones Bibliorum & Patres omnes præmittunt: Nō occides; sed & ipse Auctor Tom. 1. lib. advers. Iud. c. 2. Tom. 2. lib. de spectat. cap. 3. & Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 17. Legimus verò ex dicto Angl. MS. cod. in prima ubique, pro: itaque, incipientes novam periodum ibi: De loco, &c. Sunt autem Tertullianica: suggestum, ac: Ab idololatria mœchatur, quod rectè Gelcinius restituit, præiuvitatur.

35. Sciunt luci mei, &c.] De libidinum variis generibus in idololatria sacris, supra alicubi latius Tom. 1. ad lib. Apolog. Hic sufficit illud cap. 15. in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque ædituorum & sacerdotum tabernaculis, sub iisdem virtis & apicibus & purpuris, thure flagrante, libidinem expungi.

36. ut tragedias omittam, &c.] De his sic ibidè: Dilpicite Læulorum & Pæthiliorum venustates, utrum Mignos an Deos vestros in iocis & strophis rideatis; Mœchum Anubin, & Masculum Lunam, &c. Sed & histrionum literæ. omnem fœditatem eorum designant, &c. Cybele pastorem suspirat fastidiosum, &c.

37. Sciunt hodie venenatij, &c.] Prorsus sic legendum: pro: veneratij, tum quod etiam dicti Apolog. c. 43. committuntur: venenatij, magi; tum quod sequatur: quod pellicatus vlciscat, &c. Siue autem paulopost legas: ingemiscunt cum MS. Angl. cod. siue: gemiscunt cum excusis, perinde est.

38. Idololatriæ quidem & homicidam semel damnas, &c.] Hic calumniatur Auctor in Orthodoxos, tamquam si idololatriam & homicidam, ad penitentiam non admittent, quum supra num. 31. adduxerim ipsius Auctoris testimonium contrarium.

C. P. VI.

39. Planè si ostendas, &c.] Inscriptionem huic capiti facimus: Quod si in veteri Testamèto inveniatur venia mœchæ concessa, etiam sint ibi exèpla iudicij, in nouo verò magis vitadã. Supplementum verò ex MS. Angl. cod. præceptorumque cœlestium. De Proverbio autem: ad hanc iam lineam dimicabit cõgressio nostra, vide nostra Prolegomena.

40. Lex Domini inuituperabilis, &c.] De hac versione Psalmi 8. Auctori, alicubi supra diximus, ubi ex MS. cod. castigavimus: cõuertens animas, quod proinde etiam hic scribitur; peculiare verò hic est (si fallor) illud: longè lucens.

41. Sic & Apostolus, &c.] Hic etiam differt in eo,

quod verat: præceptum sanctum & optimum, pro eo quod lib. 5. advers. Marc. cap. 13. iustum & bonum.

42. Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ, &c.] Neque hic ordinem Evangelistæ observat Auctor, neque etiam alicubi supra, quum dixerit: nec Fatue quidè dicere sine iudicij periculo licet, quod illud, iudicium dumtaxat comminatur Christus illi qui Racha dixerit, at gehennæ, qui Fatue. De Proverbio verò: in sinum plaudent, vide nostra Prolegomena. Atqui prorsus supplementum: si idè hodie cõcedatur mœchiæ venia, quia nunquã legitur cõcessa aliqua mœchia, sed mœchia venia; sicut sequitur & de idololatra & homicida. Est autè omnino et illud mēdo sum, aliaque falsum: nisi vt maiore lenocinio tuo indulgeatur.

43. quia & populum ipsum toties ream, &c.] Patet istud maxime libro Iudicum c. 3. & demerps. Pius autem eludere nitatur Auctor, certè hic ipse videtur B. Cyr. B. Pacianus, & B. Hieron. locis supra citatis, vti Penitentiam omnium peccatorum quatuordecim gravium confirmat adversum Novatianus; & ipse Auctor quoque exemplis Achab, 3. Reg. 21. & David, 2. Reg. 2. Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 11.

44. Iam & incesta donabis propter Loth, &c.] Hic rursus calumniatur Auctor, tamquam Orthodoxi velint incesta excusare exemplo Loth; quum contra allegoricè exponere sint soliti, si qua peccata sanctis imputantur; vti incesta Loth B. August. lib. 22. contra Faustum c. 41. & ibidem c. 83. Fornicationes cum incesto Iudæ, & c. 80. turpes Osee de prostitutione nuptias, denique cap. 30. semel plures Abrabæ & Patrum nostrorum nuptias.

45. exèpla, &c. repræsentati iudicij fornicationis, &c.] Adhuc haud dubiè ad diluivm, Gen. 9. & Sodomæ & Gomorrhæ conflagrationem, Gen. 19. Accipiuntur autem etiã hic repræsentati, pro: ad præsentiam adducti.

46. Et vti que sufficit tantum numerum xxxiii. milium, &c.] De hoc vide supra Tom. 3. lib. adu. Gensicos c. 3. num. 27. ex quo loco prorsus hic castigamus Pallas Moab, pro: Madian.

47. Habuerint pristina tempora, &c.] Etiã hic Orthodoxos calumniatur, tamquã omnis impudicitie velint facere potestatem. Prorsus verò absurdum, immo mendosum est illud: & lætæ sortes non habetis idoneæ, cui tamen mædri non licuit.

48. At vbi sermo Dei, &c.] Elegans est Tertullianicum illud: carnem ne nuptiis quidem resignatam, de B. Maria carne virgine, quanquam nupta, & ne nuptiis quidem resignanda, de carne Christi virgine. Opponit autem Christi facta, factis Eva.

49. quæ mūditiã suas aquis traderet, &c.] Hic idè est quod dixit supra alicubi lib. de Bapt. Christum baptismo suo aquas sanctificasse; vbi etiã latè de materia baptismi aqua pura. Atqui etiam hoc ad calumniã pertinet quod sequitur: Non corpus Christi, &c. Distinguimus verò cū Harrisio: & magno redempta est, sanguine scilicet Domini & agni, de quo loco 1. Cor. 6. supra non semel.

CAP. VII.

50. A parabolis licebit incipias, &c.] Caput hoc inscripsimus: De ovīs & dragmæ perditæ restitutione. Quam historiam Luc. 15. quum supra lib. de Penit. cap. 8. nu. 50. & de Patientia cap. 12. adduxisset ad Penitentia confirmationem, & similiter interpretatus esset lib. 4. advers. Marc. cap. 32. tum ad huc Catholicus; hinc nititur detorque, & Christianis peccatoribus penitentibus ad

TERTULLIANUS
Com. Annotati. in lib. 18
PAMELII
A. V.
16.

ethnicos. Quod inter cetera desumpsisse hinc Nouatianos, patet ex B. Paciani Epist. 2. ubi quod Epist. 1. citauerat pro penitentia testimonium, plenus repetens, dicit eos docuisse, ad humilem, id est ethnicum populum pertinere. Verum post multam disputationem recte respondet, contrarium conuincit ex eo quod sequitur: Sic erit gaudium in caelo super unum peccatorem penitentiam agentem, quam super 90. iustus, quibus non opus fuit penitentia. Nam si omnia, inquit, ad conuincendos nos scripta sunt; cui tandem populus ille peccator humilis comparabitur, nisi populo penitenti? Nec aliter interpretantur B. Cyprian. Epist. 47. ad Cornel. & 51. ad Antonian. B. Hieron. locis citatis, & B. Ambros. lib. 1. de penitentia cap. 4. & B. August. Quaes. Euang. lib. 2. cap. 33. & ante hos omnes B. Dionys. Aep. Epist. 8. ad Demoph. monach.

51. Procedant ipsae picturae calicum vestrorum, &c.] Eodem pertinet quod infra dicitur cap. 10. Cui ille si forte patrociniabitur Pastor quem in calice depingis, &c. de quo nihil libentius bibas, quam ouem penitentiae secunde. At ego eius Pastoris scripturam haurio, qui non potest frangi. Unde colligitur, tum temporis calices (quorum haud dubie, ut supra adnotauimus lib. de Orat. num. 1. usus in sacrificiis) non solum depingi solere figuris historiarum noui Testamenti (unde & confirmatur usus imaginum in Ecclesia, de quo supra Apologet. cap. 12. num. 184.) sed etiam vitreis fuisse. hoc est enim quod dicit, frangi faciles. Atque hoc ipsum est quod citauit in nostris Laturgicus Latinorum de B. Zepherino eius aetatis Romano Pontifice, ex Damaso, & Valasario, & Radulpho Tungrensi, quod ille statutum fecerit ut omnia uasa Ecclesiae essent vitrea. Addit Martinus Polonus: aut stannea. Verum tamen, non multo post etiam argentea & aurea uasa in usu fuisse, patet ibidem ex passione B. Laurentij, apud B. Ambros. Offic. lib. 2. cap. 18. qui passus est circiter uno mense ante B. Cyprianum; item ex Opt. Mileus. lib. 1. contra Parmenian. & B. August. contra Crescent. Grammar. lib. 3. cap. 29. Rursus autem pecudis nomen usurpat, pro: oue, idque non semel. Atqui castigamus ex MS. cod. Angl. cui alij configurasse credendum est; pro: quum figurasset, cui alij credendum est, maxime quum ad illum magis accedat Gagnai lectio prior.

52. Sed omnis proprietas Christianus, &c.] Istud sibi obiciens ex persona Ecclesiae, seipsum conuincit; nihil enim habet quod respondeat quam: Ergo nihil ad multificationem respondisse Dominum. Immo vero, quum musicatio esset non tam de publicanis quam peccatoribus, aptissima fuit responsio cuius restituta parabola. Adludatur autem in hac obiectione ad illud Ioan. 10. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis, & sicut unus grex, Graeco ποιων, pro quo alij ouile transferunt, quae omnia non nisi de Christianis possunt intelligi. Legimus uero: & ideo Christianus in oue intelligendus, pro: non intelligendus; & supplementum ex Angl. MS. cod. nonne omne hominum genus vnus Dei grex est? Cui responderi potest, at non Christi. Sive autem legi: & quibus penitentis opus non esset habentibus gubernacula cum MS. Angl. cod. sive cum exc. habentes, perinde est, quia praecedit:

53. Proinde dragma parabolam, &c.] Etiam hoc adhuc orthodoxus citauit pro Penitentia Christiani peccatoris Auctor, locis supra citatis num. 50. sicut & alij

Patres, quorum ibi sit mentio. Supplementum uero ex Angl. MS. cod. Equè in ethnicum interpretatur, Quare perperam exponit: domum totum mundum, quam ipse cum alijs Ecclesiam. Malim autem paulo post legere: in Christianum peccatorem defingerentur, quam: defingerentur. Atqui de Proverbio: Decedam paulisper de gradu isto, uide nostra Prolegomena; & Tertullianicum est: obdixero diuersae partis praesumptionem.

54. Ccedico, &c.] Etiam hac uox Tertullianica, ac si dicat: una uobiscum dico, Christianum iam peccatorem in utraque parabola portendi, uisitate uictus. Verum aliud dendo effugium querit, quod loquatur de peccatoribus uiuentibus, non mortuis; quales adfirmat, sed non probat, esse mactos & fornicatores. Supplementum autem ex Angl. MS. erit & de perditionis genere retractare, & cum Dn. Latini legimus: intercedendo, pra: intercedendo.

55. in spectaculum, &c.] De quatuor huius generibus spectaculorum uide Tractatum nostrum supra Tom. 2. ad lib. de Spectac. nu. 1. de artibus curiositatis in ministerium alienae idololatriae, lib. de Idolol. cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9. de ancipiti negotiatione, ibidem cap. 9. & de uerbo blasphemiae, quando quis iurat per idola, cap. 20. ac 21. Mirum autem esset quod Auctor uelocitatis animi blasphemiam inter remisibilia peccata poneret, quum infra cap. 9. & rursus 13. inter irremissibilia collocet; quare hic necessario illud: aut blasphemiam, praetermissimus.

56. uel & ipse forte ira, tumore, &c.] Familiare id est omnibus haereticis; immo etiam ipse Tertullianus uideatur abrupte, aliqua simili animi adfectione, de quo interim in uita eius latius.

57. Pastores ecce lac denoratis, &c.] In hac scriptura Ezech. 34. uariis lxx. Auctor, & ipse quoque B. Cyprian. non uno in loco, uertens: quod forte est, ubi alij: crassum, non curatis, pro: non confortatis, & quod expulsum est, non conuertitis, pro: & errans non reuertitis; quod tamè magis instituto Auctoris quadraret. Fortassis legit prior loco πεινών, pro πεινῶν; reliqua pro iisdem uideatur habere.

58. Merchia uero & fornicationis non dragma, sed talentum, &c.] Etiam si talentum esset, non animaduertit Auctor aliam parabolam Regis, qui dimisit seruo suo decem milia talenta, Matth. 18. Elegans autem metaphora, lumen lucernae, speculum, solis, lanceae. Quae sequuntur, pertinent, non ad penitentes, peccatores, sed eos qui non agunt penitentiam; nisi forte de sua Montanistarum loquatur Ecclesia.

CAP. VIII.

59. Sed enim plerisque interpretet, &c.] Titulum huius capiti dedimus: De parabola duorum filiorum. In qua certe ipse potius Auctor in caligine à uero lumine exorbitat; atque adeo etiam illi magis (sicuti omnibus etiam haereticis) competit elegans illa Metaphora, quam Orthodoxi, maxime quum ipse lib. supra dicto de Penit. cap. 8. num. 51. & lib. de Patient. cap. 12. hanc Parabolam ad penitentiam confirmationem adduxerit; sicuti etiam B. Pacianus utroque loco supra citato, n. 50. B. Ambros. lib. 1. de Penit. c. 3. & his omnibus antiquior B. Dionys. Aep. Epist. 8. ad Demophil. monach. B. Hieron. quoque Epist. 46. ad Damasum eiusdem argumenti. Qui quidem, sicuti Auctor (quomodo etiam B. August. Quaes. Euang. lib. 1. c. 33.) filium minorem ethnicos, maiorem Iudaeos, interpretantur: sed deinde ostendit

(contra quam Auctor) quomodo dicitur generaliter & peccatore Christianus possit intelligi. Similiter interpretatur etiam, Auctor Hieronimus de Patre & duobus filiis, inter opera B. Chrysostomi in Lucam; premittebat ethnicis & Iudeo commode non posse intelligi. Et verò B. Hieronymus, pro hac sententia facere scribit illud Patris ad seniores filium: Gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est; scribens illud correspondere cum eo quod de parabola precedenti dixit: Hoc erit gaudium coram angelis Dei super peccatore peccatore penitentiam agente. Atqui in expositione verborum totius parabole, satis cum Auctore omnes illi consentiunt. Porro sunt elegantissima phrasia Tertullianica: in vestibus purpura oculandis, inter se amasse, ac: eruditio corpore. De Proverbialem quoque formula: in caligine à lumine exorbitare, vide nostra Prolegomena.

60. Duos enim populos in duobus filiis collocant, &c.] Nullum hactenus vidi Veterum, qui expresse duos filios, Iudaicum maiorem, Christianum minorem, interpretentur; quia non est quod eam defendamus sententiam; sed potius illam qua iustos & peccatores intelligit.

61. Licet enim, &c.] Est istud Tertullianicum: Licet enim filius audiat & Iudaeus, & maior, &c. ac si dicat: Licet filij nomen, & maioris, sibi tributum audiat Iudaeus, nempe ab Apostolo Rom. 9. ubi legitur: Qui sunt Israelitae, quorum adoptio est filiorum; & deinde: maior seruet minori.

62. sed non erit Iudaei dictum ad Patrem. Ecce quot annis, &c.] Id ipsum argumentum obiciebat B. Hieronymo Damasus. At B. Hier. in priori parte sua expositionis, negat id dictum de Iudaeo populo, si de ethnicis & Iudaeis velimus intelligere, sed de ea iustitia, quam in lege sequentes, Dei iustitia non subiciebantur. Peculiare est autem Auctori: quot annis, pro eo quod alij omnes: tot.

63. odio habens traducens in portis, &c.] Adhuc videtur ad illud Isai. 29. Omnes autem arguentes in portis offensionem ponent (ubi est figura Caeca, tamquam dicat: aduersus omnes arguentes, &c.) & obliquauerunt in iniquis iustum; pro quo hic multo aliter Auctor: & alpeamento sermonem sanctum. Sicut & in eo quod sequitur Isai. 1. qui non computauerunt Dominum (scilicet Deum, quod malo, sicut legit MS. Angl.) pro eo quod alibi semper non cognouit; ac si dicat: non asinauerunt pro Deo. Atqui castigamus ex coniectura Harrisij & nostra: Quarant igitur, pro: Quarunt.

64. Multo aptius Christianum maiori, &c.] Neque hanc alicubi interpretationem apud aliquem Veterum reperi; atque adeo meritofam non conuenire, Auctor significat. Ibi autem: siquidem tota spes nostra cum reliqua Israelis expectatione coniuncta est, ad iudicium videtur ad illud Rom. 11. Si delictum eorum diuitiae sunt mundi, & diminutio eorum diuitiae gentium; quanto magis plenitudo eorum? De Proverbio vero: ad speculum respondere, vide nostra Prolegomena.

65. & fabula, & scena, & persona, &c.] De his late supra Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 10. & 17. Rursum vero vide nostra Prolegomena de Proverbio: nihil ad Andromacham.

66. Sic & haeretici, &c.] Pulcrum est istud de praescripturarum expositione apud haereticos solutos à regula veritatis; de quo late supra Tom. 3. lib. de Pra-

script. adu. haer. cap. 17. Est autem ibi ironia: aptissime excludunt. Quare aptissime? quoniam, &c. Sic enim prorsus distinguendus locus ille. Et verò excludunt (metaphora sumpta à gallinis aut auibus, qua pullos dicuntur excludere) accipitur, pro emulgent, exponunt, interpretantur; sicut etiam alicubi supra, ni fallor, Auctori usitatum est; cui magis familiare: Vacuit, pro: Vacuit. Atqui videtur mihi agere contra Marcum & Colobasum haereticos, qui Deum suum ex numeru confitebant, & inter cetera (Irenaeo teste lib. 1. cap. 13.) ex dragma perditam & oue; quò pertinet etiam illud sequi, quare centum oues, & quid utique decem dragma.

CAP. IX.

67. Nos autem, &c.] Quum eiusdem sit argumenti istud caput, nouo titulo non est opus. In eo à precedenti differt, quòd ibi aliorum, hic suam sententiam proficit; de qua quid sentiam, habes supra num. 59.

68. & quae illa scopa, &c.] Confirmatur hinc, tamquam verior lectio Luc. 15. de dragma perditam: & euerit domum, pro altera euerit, Graeca etiam magis uici conformis: scilicet scopa, quod significat: scopam purgare, maxime quum iterum repetat Auctor: tam scopam. Est verò rursus Tertullianicum: cui exemplum procuratur.

69. Quibus enim cohaerent, eandem habent caullam, &c.] Hoc ipsum habet etiam B. Hieron. sed aliter (ubi num. 50. dictum est) ab eo explicatur ex utraque parabola, tam dragma & ouis, quam duo filij.

70. apud Iudaeam usurpatam iam pridem Pompeij manu, &c.] De Iudaea usurpata Pompeij manu, vide Ioseph. lib. 14. Antiqu. cap. 8. & lib. 1. de bello Iudaico cap. 5. & Egesipp. de Excid. Hierosol. lib. 1. cap. 14. 15. 16. & 17. ubi Pompeium Magnum appellat; eundem nempe, qui in Numismatis & Fastis Consularibus appellatur, C. N. POMPEIUS, C. N. F. SEXT. N. MAGNVS III. PROCOS. AN. 73. COND. DCCXII. quo anno Roma triumphum egit per biduum, inter cetera de Syria, & Iudaea.

71. atque Luculli, &c.] Luculli etiam mentionem faciunt Ioseph. lib. 13. cap. ult. & Egesipp. lib. 1. cap. 13. narrantes de illo, quòd Tigranem Regem Armeniorum, facta in Armenios irruptione, ab obsidione Tolemaidis recedere coegerit; atq; hinc est quòd inueniatur in Fastis TRIUMPHVS L. LICINI L. F. L. N. LVCVLLI PROC. COS. ex Poto, Cappadocia, Armenia, de Regibus Mithridate & Tigrae. Qui quum eodem anno conigerit, quo Hierosolyma à Pompeio fuit occupata, nempe C. Antonio & M. Tullio Cicerone Coss. factis post victoriam iam dictam de Tigrae, una cum alijs Romanis legionibus interfuert ipse expeditioni Syriae & Iudaeae; quamquam & Ioseph. & Egesipp. id sciat potius tribuant.

72. legat Deuteronomium: Non erit vteq; pendens ex filiis Israel, &c.] Huic scripturae, quam adlegat Auctor, ut probet publicanos fuisse ethnicos; opponit B. Hieron. dicta Epist. ad Damasum: Matthaeum (Matth. 9.) etiamque qui in templo orabat, Luc. 18. & publicanos baptizatos baptismo Iohannis, Luc. 7. Quis ex circumcisione fuisse probat, quòd credibile non sit ethnicum templum ingressum, aut Dominum cum ethnicis habuisse conuiuium; quum id maxime caueret, ne legem solueret videretur. Quo loco ad marg. adnotatum est Deuter. 23. sed ibi non reperitur, nisi forte tale quid etiam olim lectum fuerit, ubi prohibetur non famerari. Perum de hoc vide nostra

TERTULLIANVS
Cum Annotationibus
PAMELI
A. V.
16.

nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.

73. Ceterum nec denotaretur, &c.] Etiam in hoc fallitur Auctor, quia denotatus fuit Dominus peccatricis tactum admittens, Luc. 7. quum etiam Iudaea esset, non ethnica. Atqui phrasim est Tertullianica (de qua alicubi supra) licet in agina congruentiss. de qua inter Prouerbia in Prolegomenis.

74. Nam si Christianus est, &c.] in hac periodo paenitentiæ inclusimus (vtique baptismatis, vtique spiritus sancti, & exinde spei æternæ) item: (cui alij quàm diabolo?) Castigamus etiam ex Angl. MS. cod. restituit, pro: respicit, & fornicarij, pro: fornicatorij. Illud vero: tota substantia sacramenti, de baptismo intelligitur.

75. de quo indignè vestiti, à tortoribus solent tolli & abiici in tenebras, &c.] Emendauimus sic ex dicto Angl. MS. cod. pro eo quod erat corruptiss. auribus; nam Matth. 22. legitur de eo qui non habebat vestem nuptialem: Tunc dixit Rex tortoribus: tollite eum in tenebras exteriores. Legit enim etiam ibi Auctor, quod est Matth. 18. tortoribus, quum Matth. 22. solummodo legatur: ministris. Paulopost autem castigamus: nisi qui Deum nescit: & nisi qui Deum nouit? pro eo quod erat utrobique: Do minium.

76. Vide an habeat ethnicus, &c.] Præterquam quod ethnicus adplicat, quod alij peccatori Christiani; pulcrè aliqui hanc parabolam explicat. Est vero Tertullianicum: latissima redit.

77. quo fidei pactionem interrogatus obsignat, &c.] De hac vide supra Tom. 3. lib. de Bapt. inter Baptismi ceremonias, num. 1.

78. opinitate Dominici corporis vescitur, Eucharistia scilicet, &c.] Cupimus hoc loco probari veritatem Dominici corporis in Eucharistia, supra adnotauimus Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 40. nu. 662.

79. Ceterum si in hoc gestit, &c.] Veritate vultus, confitetur etiam de peccatoribus & iustus posse hanc parabolam intelligi; sed ita inquit, omnia delicta capitalia concedi, id est penitentia remitti possint; quod ipsum fatentur & iradunt Orthodoxi. Verum rursum ab ea declinat, quum per solum martyrium vult remissionem fieri.

80. Non est leuior transgressio in interpretatione, &c.] Competit hoc ipsum iterum in hereticos, atque adeo ipsum Tertullianum, potius quàm in Catholicos.

CAP. X.

81. Excusso igitur iugo, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Quod etiam ethnicis competat penitentia denuntiatio; cuius contrariam sententiam Orthodoxis impingit. Verumtamen non sequitur præcedentem parabolam de ethnicorum penitentia debere intelligi, & totum id intelligendum de penitentia, prima salutaris tabula, nempe Baptismo ipso; nam altera appellatur vel ab ipso Auctore supra lib. de Penitent. cap. 7. secunda tabula post naufragium, quam hic impugnat. Quare rectè etiam B. Pacianus ostendit, quod non solum in baptismo (ad quem errorem inclinari videtur etiam Auctor) peccata dimittuntur. In quo eundem imitatus est B. Ambros. lib. 1. de Penitent. cap. 7. De Prouerbio autem: excusso iugo, vide nostra Prolegomena.

82. Non ergo & Ionas, &c.] Sic profusus legimus, vt accipiatur pro: Nonne, more Tertulliani; qui illud semper usurpat, raro aut numquam: Num. Supplemus autem max: ethnicos quoque penitentes redemptura, ex Angl. cod. MS.

83. Sed hoc volunt Psychici, vt Deus iustus iudex, &c.] Sic omnino legimus, prout iusti, quia supra cap. 2. dixit: Quia et si bonus natura Deus, tamen & iustus, ad iudens utrobique ad iud. Psal. 7. Dominus iudex iustus. Sufficit verò contra Auctorem, qui hic detorqueat illud: penitentiam peccatoris malo quàm mortem, quod ipsemet supra lib. de Penit. cap. 4. eam citauerit de penitentia, quemadmodum etiam B. Pacianus; qui disertis verbis probat, eam scripturam ad Christianos pertinere, non ad ethnicos. Atqui de prouerbiali formula: funambule pudicitia, vide nostra Prolegomena, sicut de illa: tenuiss. filij pendete vestigio ingredi, vtpote quo artem funambuli describit, eam rectè appellans: disciplinam veri auctoris; item de illis: in gradu totus es, & quasi in scido es.

84. si scriptura pastoris, &c.] De hac quid sentiendum, vide supra A. notat. nostras Tom. 3. lib. de Orat. ca. 12. num. 48. & ad Symbolum Rufini inter opera B. Cypriani, num. 158. Hoc ad intellectum huius loci pertinet, quod operis eius tribus libris distincti liber secundus Pastor prenotatur, in quo angelus penitentia nuncijs proponitur; vtpote quum (Origene teste lib. 10. Epist. ad Roman. cap. 16.) Hermas illius operis Auctor post multa peccata ad penitentiam conuersus fiserit; quem Dorotheus in Synopsi scribit fuisse Philippopolis Episcopum. Certè, præterquam quod Auctor supra irridere videtur, hic disertis verbis adfirmat: scripturam Pastoris ad omni Concilio Ecclesiarum inter apocrypha & falsa iudicari.

85. (prostitutorem & ipsum, &c.) Istud de Pastore Christo in calice depicto, paritèsi inclusimus; ubi calumniatur, tanquam post calicem Dominicum ob speratam penitentia veniam, iterum Orthodoxi sacerdotes ad ebrietatem & machiam reuertentur. Quamquam interim etiam si de Laicis, & deorsu calicis velut illum loqui quispiam, nihil obstat hodierno vsui sub altera specie, vtpote quum supra ostendimus lib. de Orat. num. 1. semper etiam atate Tertulliani, vsu sub altera dimittaxat specie obseruatum fuisse. Verum de eo latius in nostro eius Argum. ex libello.

86. Facite dignos penitentia fructus, &c.] Etiam si istud & sequentia dixerit Ioannes Baptista, Matth. 3. ad nodum baptizatos; non sequitur inde nullam post baptismum esse penitentiam; vtpote quam multis alijs scripturis B. Pacianus confirmet & ipse quoque Auctor seorsum à sepe dicto libro de Penitentia; quemadmodum etiam B. Hieron. & Ambros. locis supra citatis.

CAP. XI.

87. Exinde quod ad Euangelium pertinet, &c.] Caput hoc inserimus: De factis Domini erga penitentes.

88. & vnguento sepulcrum eius inauguranti, &c.] Vel hinc probatur sententia, qui non dicit, sed vnicuique Magdalenam faciunt; vtpote quum eidem peccatrici feminae lauanti lacrymis pedes Domini, & crinibus detergenti (quam etiam in penitentia exemplum adfert Auctor supra Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 18.) adtribuat; & vnguento sepulcrum ipsius inauguranti; quod contigisse ante passionem Domini, patet Matth. 26. Marc. 14. & Ioan. 11. quum dixit Dominus: Mittens enim hac vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit, &c. Atqui etiam istud adducit contra Nouati. B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron.

89. Samaritanæ sexto iam matrimonio, &c.] Antidotum huius habes supra in loco simili lib. de Mono-

gam. cap. 8. num. 64. quod nemp̄ sexus ille non maritus fuerit, sed machus. Et tamen illi Christum indulgisse non diffretur hic Auctor.

90. Nūc enim dicimus: soli Domino hoc licet, &c.] Loqui rursus ex sententia Montani, supra adnotauimus ad locum similem cap. 3. num. 26. Verum, ad eandem ex parte Nouatianorum sibi factam obiectionem, respondet B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron. Nouatian. Ceterum quod ego facio, non meo iure facio, sed Domini. Dei sumus aduatores (inquit) Dei edificatio estis; Et iterum: Ego plantauis, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit; ergo neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Quare, siue baptizamus, siue ad penitentiam cogimus, seu veniam penitentibus relaxamus; Christo id a Deo tradimus. Tibi videndum, an Christus hoc posuit, an Christus hoc fecerit. Hactenus ille. Quum itaque Christum id fecisse ipse quoque Auctor confectur, perperam subiungit: tempora illa quibus Christus in teris egit, nobis non praeiudicare, maxime quum similem etiam locum habeas apud B. Ambros. de Penit. lib. 1. cap. 7.

91. Christiana enim disciplina à nouatione Testamenti, & vt præmissimus, &c.] Quò adludat hic Auctor nescio; quum hoc libro nihil tale præmiserit, nisi fortè ad scripta sua præcedentia. Nam Tom. 1. Apolog. cap. 5. tradit tempore Tiberij (sub quo Christus passus est) nomen Christianum in orbem introiisse, & cap. 7. Censur istius disciplinae à Tiberio est. Vbi eadem significatione accipi: censuram, pro origine, qua hic censetur; adnotauimus supra lib. 1. adu. Marc. ca. 21. num. 149. Atqui perperam argumentari Auctorem: Christiana disciplina à passione Domini originem habet, ergo exempla Christi ante suam passionem non sunt imitanda; notius est quàm vt refutatione indigeat.

CAP. XII.

92. Itaque isti qui alium Paraclctum, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De interdicto fornicationis in Concilio Apostolorum, &c. 15. Atqui ad hæresin Montanistarum pertinet, quod hic subindicare videtur. Orthodoxos Paraclctum in Apostolis & per Apostolos receptum, iam non possidere; quod in Prophetis (nempe Montano & insanis suis feminis) proprius (id est, magis proprie; nam id iterum ex Gagno legimus, pro: propriis) non agnouerint; quod quæ absurdum sit, ipse Auctor docuit supra Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæres. cap. 52. hæres. 1. num. 327.

93. vel de Apostolico instrumento doceant, &c.] Non sequitur: Ex Actis Apostolorum (quod Instrumentum Apostolorum nuncupat) non docetur: maculas carnis post baptismum resperfas penitentia dilui; ergo peccata post baptismum non delentur penitentia; quia aliis scriptura plus satis comprobatur. Immo etiam Act. 8. ubi ad Simonem adagunt iam baptizatum, & post baptismum donum spiritus sancti volentem pecunia possidere, loquitur Petrus: Penitentiam itaque age ab hac nequitia tua. Neque obstat; quod subiungit: si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui; unde argumentabatur Nouatiani Petrus non confirmasse vt agenti penitentiam peccatum remitteret. Respondet B. Ambros. lib. 2. de Penitent. cap. 7. Considera de quo loquitur, hoc est de Simone, qui non ex fide crederet, sed dolum ageret. Ego autem (inquit) nec Petrus dubitasse credo, &c. Non enim ignorantia in verbo (nempe: si fortè) exprimitur, sed in scripturis diuinitus frequens huiusmodi consuetudo aduertitur, quod simplex sit elocutio. Quod quum scripturis docuisset Hier.

26. & Ezech. 3. postea id ipsum comprobans etiam Christi verbis, Matth. 21. & Ioan. 8. interferit: Denique ipsi sapientes sæculi, quod Latine forte dicitur, Græce τὸν σοφόν ubiq; pro dubitatione posuerunt. Hæc paulo prolixius, ab similem Auctoris phrasin frequentiss. qua: si forte, pro forte, ubique accipit; sicuti exempli gratia cap. pro. quæ forte nunc altimaretur, & qua: in Apolloto colaphis si forte cohibebatur.

94. à sacrificiis, & à fornicatione, & sanguine, &c.] Eodem modo hanc scripturam ad idem institutum (vt ostendat esse capitalia & mortalia crimina: mechiam, idololatriam, & homicidium) adfert B. Pacianus Exhort. ad Penitent. præterquam quod legat: ab idololatriis, & sanguine, & fornicatione, sicut hodie legitur Græce & Latine. Verum postquam eadem sacramenta exag. gerant subiungit: Ergo (inquit aliqui) perituri sumus; & ubi miseris Deus, qui mortem non inuenit, nec latatur in perdutione viuorum; Respondeat autem: Accipite remedium, &c. Qui nimium confidit, indignus est. Vt ergo appello, qui criminibus admisis penitentiam recusat, qui peccare non erubescit, & erubescit confiteri. Denique post aliquot pagina sic concludit. Per rogo vos Ecclisæ fidem, fratres, ne pudeat in hoc opere ipsi verbis Tertulliani supra lib. de Penit. cap. 10. & 9. nec pigeat opportuna quam primum remedia inuadere, &c. ne prolixius sumus. Atqui quod hic omittitur ab utroque (quia ad institutum non faciebat) & suffocatis; habes tractatum supra Apolog. cap. 9. num. 88. Pulcre autem subiicit Auctor, ad intellectum loci iam citati: Interdictum enim sanguinis, multo magis humani intelligentis.

95. Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant, &c.] Quid si etiam hic legi debeat excusant, pro: excusant, sicuti supra adnotauimus legendum Tom. 2. lib. de Virg. veland. cap. 7. num. 53. nolus tamen quid immutare. De Proverbio verò: ceruicem à iugo excutere, vide nostra Prolegomena. Castigamus autem profus ex Anglic. MS. cod. ad necessaria, pro: necessaria; maxime quum illud etiam alibi Auctori sit vsuratum non semel, & sequitur: nocentioribus.

96. Sed non leuiter nobis compactus est spiritus sanctus, &c.] Adludit ad illud Ioan. 20. Accipite spiritum sanctum; quorum remisit peccata, remittitur eis, & quorum retinuerit, retenta sunt. hoc est enim quod sponsonem appellat, addens: Iam nec recipiet (id est remittetur) quæ dimisit, nec dimittet quæ retinuit.

97. Hinc est, quod neque idololatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur, &c.] supra ubi id ipsum habet sub finem cap. 5. num. 38. diximus, hoc calumniam esse; cui adde que iam dictimus num. 94.

CAP. XIII.

98. Nouimus planè & hic, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus & sequenti: De facto Corinthij fornicationis, ex Epist. 1. & 2. ad Corinthios. Quod ipsum tractatur à B. Paciano, tum Exhort. ad penit. tum Epist. 2. ad Sympron. & B. Ambros. lib. 1. de Penitentia cap. 12. 13. 14. 15. 16. & 17. Qui disertis verbis eundem adferunt fuisse Corinthium fornicatorem, quem 1. Cor. 5. tradidit & Satanæ; & cui, 2. Cor. 2. donasse se scribit, quem admodum etiam B. Corysost. aliique Græci in Epist. 2. ad Corinth. & Auctor Comment. in Epist. Pauli inter opera B. Ambrosij, item B. August. lib. 3. contra Epistol. Parmen. cap. 1. Et verò (quod eodem redit) interitum carnis non modo B. Pacianus & Ambros. ad fornicationem carnis in officium penitentię interpretantur, sed etiam Orig.

TERTULLIANVS
Com. Annotatiombus
PAMELI
A. V.
J. G.

Origenes hom. 24. in Leuit. & 12. in Ezechielem. Quare valeat solus Tertullianus cum suis Montanistis, ubique contrarium sentiens.

99. Si quis autem contristauit, &c.] In hac scriptura (preter illa que paulo post adnotauimus) retinuit Græcam Eclipsim: Vt è contratio magis vos donare & aduocare (id est consolari, voce Tertullianica) nempe de beatis. Legit dumtaxat: Nam & ego si quid donauit, donauit, quum alij plus legunt; legebatur etiam solummodo in Christo, pro eo quod omnes supradicti & vulgatus Interpres Latinus: in persona Christi; verum istud substitutum ex MS. Angl. cod. quia & Græcè & Syriacè legitur. Consentit etiam Vulgata Latina versio, quod veritat: ne fraudemur, cui conformiter ubi supra B. Ambros. legit et interpretatur: circumueniamur, nec dissentit versio Latina ex Syriaco: ne calumnia nos deserat, quantumuis Græcè sit $\pi\lambda\epsilon\upsilon\epsilon\tau\eta\sigma\tau\omega\ \delta\upsilon\upsilon$; pro quo B. Pacianus, B. August. ac Auctor Comm. Ambros. adscripserunt: possideamur. Denique verit: iniectiones, quod Græcè est $\upsilon\omicron\mu\eta\tau\epsilon\alpha$; pro quo plerique cogitationes, B. August. mentes, & B. Ambros. veritates, quod magis cum Auctore conuenit. Nos vero in hoc commate, sicut Apostolus, castigamus ex eodem cod. MS. Angl. quoniam non ignoramus, pro: quod.

100. ethnicorum impudentiam supergresso, &c.] Sic ex variis lectionibus, eo quod apud Apostolum plurali numero legatur, 1. Cor. 5. qualis nec ingentibus, vti ipse Auctor legit cap. sequ. idque ex coniectura Dn. Harisij, & proinde etiam infra sub finem cap. super ethnicos delinquendo. Legimus item ex MS. cod. Angl. Magis tristiora cunctantur, pro: concitantur. Et ex coniectura Dn. Latinij: conciliantur, pro: conciliatum, ut vox sit à cilio derivata, sicut à cinere, que sequitur, concineratum.

101. & benedictus Papa, &c.] Vides iam tum Papæ nomen in Ecclesia vitarum etiam Romanis Pontificibus; ad eundem enim, sermonem haud dubie per Prusopapeiam conuertit, de quo supra c. 1. Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum dicitur. At qui de nomine Papæ vide nostras Adnotat. in B. Cyprian. ad Epistol. 3. num. 3. Et verò eidem adtribuit adhuc nomen benedicti, quantumuis hereticus, non secus atque fecit supra Tom. 3. lib. de Prescript. adu. heret. cap. 30. num. 167.

102. Et tamen dilectionem audio, non communicationem, &c.] Esti Apostolus, dicit: vt constitutis in eum dilectionem, communicationis expressè non meminerit; satis tamen ex eo colligitur, quod vox Græca $\kappa\omega\pi\omega\sigma\epsilon\upsilon$ ad indices pertineat; quorum adeò exhibere caritatem non aliud est quam donare, sicut mox sequitur: si cui autem donaueritis.

103. Si quis autem non obedit sermone nostro, per Epistolam hunc notate, &c.] Prorsus sic distinctuendus hic locus 2. Thess. 3. iuxta emendationes Græcos et Latinos codices; maxime quum vertat Latinus ex Syriaco Interpres: si quis non obedit istis sermonibus qui epistola continentur, & B. August. loco citato. Qui magis propriè vertit: ut erubescat, & similiter noster interpres Latinus: confundatur, quam Auctor: reuereatur, sed est vox eadem significatione Auctori passim usurpata.

104. quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, &c.] Non rectè hoc soli incesto adplicat, quum sub finem capitis, 1. Cor. 5. id habeatur, postquam in genere locutus est de pluribus fornicariis, auaris, idololatriæ, &c. deinde auferri de medio apud Apostolum, non aliud est, quam tradit Satanæ, id est, sicut ipse Auctor non mul-

to post interpretatur extra Ecclesiam proici.

105. vt emendarentur non blasphemare, &c.] Hoc ipsum mox transfudit: vti disciplinam acciperent non blasphemandi, pro eo quod Græcè est 1. Tim. 1. $\upsilon\upsilon\epsilon\tau\alpha$ id est $\upsilon\upsilon\delta\omega\sigma\iota$, pro quo Latinus Interpres: desinant non blasphemare; quo ad iudic altera eius translatio: vt erudiri haberent.

106. quid simile, blasphemiam & incestum & anima ab his integra, &c.] Sic prorsus ex Angl. MS. cod. pro: blasphemiam, quia incestum semper neutro genere ab Auctore usurpatur, & sequitur: ac anima; quorum, blasphemiam refertur ad scripturam, 1. Tim. 1. incestum, 1. Cor. 5. anima ab his integra, nempe Apostoli, 2. Cor. 11. Quam, quum elatum dicit; certè etiam Apostolum aut Orthodoxos id sentientes, calumniatur, vtpote, quum ibi non legatur elatus Apostolus in superbiam, sed dumtaxat sudem angelum satanæ sit datum, ne se extolleret, sicut ipse premitit. Sicut etiam in hoc calumniatur, quod, quum ipse supra lib. de Eugia in persecut. cap. 2. & similiter alij Patres istud intellexerint de graui morbo aliquo, hic ridiculè dumtaxat interpretatur: colorem auriculæ aut capitis. Sicut etiam dum insinuat Orthodoxos hinc colligere, quod etiam Apostolus Satanæ traditus fuerit, vtpote quod nusquam reperit; quare & non male subiungit: quum illi fuerint ab Apollolo traditi Satanæ, Apollolo angelum Satanæ datum.

107. de ceteris dixit, qui, &c. erudiri haberent blasphemandum non esse, &c.] Mirè detorqueat hanc scripturam 1. Tim. 1. tanquam doctus dicitur sit quam Hymenæo & Alexandro; quod Patres de ipsis illis interpretantur, & nominatim Theodoretus in Comment.

108. Denique in interitum (inquit) carnis, non in cruciatum, &c.] Vt istud etiam detorqueat Auctor, certè vox Græca $\delta\lambda\epsilon\theta\upsilon\sigma$ non modo stragem, sine interitum, sed etiam iacturam, & eladem significat, & vel Chrysof. Græcus de adflictione & punitioe carnis interpretatur, non minus atque B. Pacianus & B. Ambros. quorum iste id comparat cum illis verbis Domini ad Satanam, Job. 2. Ecce trado tibi eum, tantummodo animam eius custodi. Qui proinde etiam illud: vt spiritus saluus sit, (sicut & alij Patres omnes) de ipso Corinthio spiritu interpretantur; non de spiritu Ecclesiæ, vti detorqueat Auctor.

109. Non scitis quod modicum fermentum totam desipiat consersionem, &c.] Sic prorsus legendum pro: decipiat, vt desipiat accipiat more Tertulliano, pro desipere faciat, id est, saporem immutet, nam et infra cap. 18. vertit Auctor: delipit. Et verò etiam hic salutariter Auctor, dum modicum fermentum ad fornicationem refert, quum potius de fornicatore intelligatur, qui modicum fermentum dicitur respectu totius Corinthiorum Ecclesiæ.

CAP. XIII.

110. Et his itaque discussis, &c.] Quum eiusdem sit argumenti caput istud, nouo titulo non est opus.

111. Sufficiat eiulmodi homini increpatio ista, &c.] Quum supra num. 108. ostenderit interitum pro adflictione accipi; non subsistit argumentum Auctoris ex voce: increpationis, maxime quum vox Græca $\beta\epsilon\tau\tau\eta\mu\alpha$ proprie mulctam & penam significet; vnde & à B. August. loco citato cap. præced. correctio transfertur.

112. Animaduertamus autem totam Epistolam primam, &c.] Paucis totum argumentum Epistolæ prioris ad Corinth. explicat.

113. Deo gratias ago, &c.] In hac scriptura omittit

TERTULLIANVS
Com. Annotatiōibz
PAMELII
A.V.
J.G.

meo, iuxta Græcos et emendatiores Latinos codices, 1. Cor. 1. item ex Græco ἐβλαβήσθαι vertit: tinxerim. Legimus autem ex MS. Angl. cod. mox Tertulliano: ne qui dicat, pro: ne quis. In eo verò quòd sequitur 1. Cor. 2. omittit Paganomen me, sicuti etiam B. Hilarius lib. 10. de Trinit. ut patet quòd Græce non habeatur.

114. Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit, velut bestiarior, &c. Bestiarior, id est, ad bestias destinatos, eadem significatione qua supra Tom. 1. Apolog. cap. 9. dixit: bestiariorum, inquitis. Quomodo videtur vertere vocem Græcam βλαβήσθαι, 1. Cor. 4. (pro quo Tertullianus Vulgatus Interpres: morti destinatos) quòd ferè ad bestias condemnarentur Christiani, sicuti patet eiusdem Apolog. cap. ult. & alibi non semel ex populi clamore: Ad bestias, et leonem. Legimus autem: Quoniam ex Angl. MS. cod. pro: quòd.

115. Mihi autem in modico est, &c. Hic differt ab aliis 1. Cor. 4. quòd legitur: in modico, pro eo quòd alij: in minimo, ubi seruatis Ablatiuum, quantumuis hodie Græce sit: ἐν ὀλίγοις, & interrogat, pro: diuidere, iuxta æquiuocam significationem vocis Græcæ ὀλίγη. Sicuti etiam adfirmatiue pronuntians illud 1. Cor. 9. Gloriam meam nemo inaniet, pro eo quòd alij omnes: Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis euacuet. De Proverb. 25. verò formula: exerta acies macharæ, vide nostra Prolegomena.

116. Iam ditari estis, &c. Transponit aliter verba quam habentur 1. Cor. 4. Bene autem habet, quòd cum vulgato Interprete vocat regnatis, quantumuis hodie Græce sit: ἐβασιλεύσατε, & quòd paulopost verget, sicut ille: Quis enim te discernit: ubi interim mirum est omitti ab Auctore illud intermedium: Si autem acceperis. Sicuti etiam quòd in scriptura sequenti, 1. Cor. 8. non legitur idoli, & quòd legitur: in Christum delinquent, pro eo quòd etiam ex Syriaco vertitur: delinquitis.

117. Aut non habemus potestatem, &c. Quòd hic: Aut non, supra lib. de Monog. cap. 8. vertit: Non enim, ubi de hoc loco 1. Cor. 9. latinus. Nunc etiam dixit: de potestate vestra cõsequuntur: quòd alij: potestatis vestre participes sunt. Bene autem habet quòd cum vulgato interprete Latino legitur 1. Cor. 11. neq; Ecclesia, quantumuis hodie Græce sit: Ecclesia. Vbi malleus etiam cum omnibus aliis legere Dei, sed cum MS. cod. Angl. retinimus: Domini; ex quo, prorsus adicimus ad scripturam 1. Cor. 16. Maranatha.

118. Quasi non sim venturus, &c. Etiam hic cõsentit cum vulgato Interprete, quantumuis hodie 1. Cor. 4. Græce legitur ἐγγύθις εἶμι, & vertens mox: in vira. Differt in eo quòd vertat: si permiserit Dominus, pro eo quòd alij: si voluerit. Vnica verò dicitur: luxuriosis, quòd Græce est ἐν τῷ βίβω, & paraphrasticòς ἐργον in malam partem, facinus. Atqui prorsus legimus omisso vt superfluo: Quomodo aufertur.

119. extra Ecclesiam detur, &c. Vstratum est Auctori extra Ecclesiam dari, & mox: de Ecclesia auferri, & sacramento benedictionis (nèp Eucharistia) exautorari, ac ab Ecclesia eierari; item cap. 20. de Ecclesia eradicari, & supra num. 30. rursus aliis verbis, denique cap. preced. extra Ecclesiam proici, quòd nos excommunicari dicimus. De quo vide Tom. 1. Apolog. ca. 39. num. 502. & 503. De variis Sacrificij Eucharistia alij appellationibus, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. B contrario cap. sequenti, ab excommunicatione absolueret, esset Auctor: postliminium largiri Ecclesiasticæ pacis, dedānate, recipere in communicationem, & euocare in

Ecclesiam, concorporate rursus Ecclesia.

120. per mortem hanc quoque communem, &c. Interpretum carnis 1. Cor. 5. hic interpretatur mortem communem, quale quid habet etiam B. Augusti. loci supradictato; sed magis illi placere indicat omnium Patrum expositionem, de qua supra num. 108.

121. Videmus itaque, &c. Hæc lucinat hicetiam Auctor, dum dicit diuifam Apostoli seueritatem in quendam inflatum, & in quendam incellum, quomodo si Apostolum diligenter inspiciamus, plurali numero: inflatos appellans & 4. & 5. cap. de ipsa Corinthiorum multitudine loquatur, non aliquo particulari. Sunt verò Tertullianica: inceptum, & representatione penæ, id est, præfenti effectui. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. venia fit plane, pro: lit, & rei ratio ex contextura nostra, pro: reatio. Item ex dicto MS. cod. incellus (pro incellus) non videtur ignotum (id est, ut sic loquar, ignoscitum) vt damnato (pro, vel) nam prædicit: Inflato ignoscitur. Denique qui non merere haberet, phrasit Tertullianica, pro: merore.

122. Paulum Apostolum Christi, &c. Pulvis adfert titulos B. Pauli ex scripturis desumptos, loci ad marginem adnotatis; vocans etiam vbiq; censorem (sive vti ca. 16. columnam) disciplinarem, quem quoque ei adaptat, eo quòd disciplinam urgeat.

123. Lufit igitur & de suo spiritu, &c. Ad illud ad illud 1. Cor. 5. Congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini. Ad primum enim pertinere videtur quòd hic addit: & de Ecclesiæ angelo, tamquam angelus aliquis præsit congregationibus Ecclesiæ; simul qui referre ad Episcopum Corinthiorum, eadem phrasit, qua ad septem Ecclesiarum angelos scribit B. Ioannes Apocalyp. 2. & 3.

CAP. XV.

124. Si etiam sequentia illius Epistolæ, &c. Caput hoc inscriptissimum: De aliis ex Epit. 2. ad Corinth. Apostoli locis aduersus fornicationem. Nihil interrim illi obstant quominus secunde Epistolæ verba ad fornicatoris abolitionem referri possint; sed adnotandi contra quosdam hodiernos Aethes potius quam hæreticos, qui fornicationem, quam simplicem vocamus, peccatum negant, contra quos adeò facit supra cap. 1. 4. & 6. vbi omnia libidinum genera inter capitalia crimina recensentur, & maxime cap. 4. quomodo dicitur: Nec enim intercelluptam alienam an viduam quis incurset, dum non suam fecerim. Quo fit vt etiam B. Patianus Exhort. ad penitent. inter crimina ponat deserti verbi desinens: omnem prorsus libidinem, extra vxorium thorum et complexus licros euagantem reatu mortis adstringi. Quomodo pertinet etiam B. Cyr. lib. 3. Testim. ca. 63. Titulus capituli: Graue delictum esse fornicationis.

125. Propterea habentes administrationes, &c. In hac scriptura 2. Cor. 4. cõsentit cum vulgato Interprete, quòd vertat: secundum quod, quantumuis Græce sit κατὰ τὸ, & abdicamus, pro eo quòd hodie legitur, ἀπέχεσθαι. At ex Græco vertit: non desicimus. Supplementum verò ex MS. Angl. cod. An eiusdem sit exculare, &c.

126. qui inter titulos laborum suorum, &c. In hac scriptura 2. Cor. 6. non variat, nisi quòd transponat: ieiunia & vigiliis. Neque etiam in sequenti, quando quidem Supplementum ex MS. cod. Angl. quis cõfensus remdem pro Deo & idolis: ex quo etiam castigamus: & infidelis cum fidei, pro: infidelitas. In tertia similiter, nisi quòd legitur dumtaxat: Dicit enim, pro eo quòd alij omnes: scri

cut dixit Deus, & quia inhabitabo in vobis, pro: in illis. De Proverbio autem: manum tradis, vide nostra Prolegomena.

127. Habentes igitur promissionem istam dilecti, &c.] Ex admonitione Harrisij sic legimus, pro eo quod erat corruptiss. delicti; nam ex Græco & Syriaco sic vertunt omnes, 2. Cor. 7. & similiter: pericientes, pro: peccipientis, denique: in Dei timore, pro: in fidei.

128. In finem enim Epistolæ, &c.] In finem accipit, pro: sub finem; nam istud scribitur ab Apostolo in fine c. penult. 12. nōpē. In qua scriptura iuxta eiusdem coniecturam castigamus: & vilitate, pro: vilitate, tum quod Græcē sit ἀσελγεία, pro quo Interpres vulgatus: in impudicitia, tum quod eodem modo transferat infra cap. 18. sine probro vilitatis et emundata.

CAP. XVI.

129. Necessē est igitur, &c.] Titulum similem huic capiti imposuimus: De similibus locis Apostoli ex 1. Epistola ad Corinthios.

130. Qui & in prima primus omnium templum Dei dedicavit, &c.] Istud phrasi sua proprie auctor, quod non modo 1. Cor. 3. unde hunc locum citat, sed etiam 1. Cor. 6. & 2. Cor. 6. doceat fideles templum Dei esse. Alludens ad templorum dedicationem, sanctionem, id est sanctificationem, & purificationem; metaphorice etiam æditualem Legem vsurpans, tamquam ab æditu templi profectam. Sicuti autem etiam supra, ex Harrisio castigamus: vitabit illam Deus, pro: vitiauit, quia illud Græcē est, Συριακē, & in Latinis codicibus omnibus.

131. immo & ante cetera, &c.] Hoc est, antequam iterum templi Dei, 1. Cor. 6. fiat mentio. In qua adeo scriptura nihil nisi voces transmutat, & que ad institutum non faciebant, omittit. Legens deinde: Sed hæc quidem fuistis, cum Fulgato Interprete, quantumvis hodie Græcē sit ἡγέσθαι, præterquam quod habet: Sed, pro eo quod alij omnes: Et; omittens quedam intermedia. Atqui est Tertullianicum: accepto facit.

132. Si quidem denud abluī non līdet, &c.] De Baptismo, quod iterari non potest, vide supra Tom. 3. lib. de Bape. cap. 15.

133. Cibi ventri, &c.] Græcē ἐσθίειν τε.

134. Euertite templum hoc, &c.] Alicubi supra vertit: Diruite, & Interpres ex Syriaco Latinus: destruite, pro eo quod noster Interpres & alij: Soluite. Quod vltimum magis competit voci Græcæ ἰσθίειν. 2. ἄσθίειν. Verum illi magis respexisse videntur ad citationem eorundem verbarum Christi, Matth. 26. & 27. ubi ἰσθίειν λέγουσιν.

135. Auferens membra Christi, &c.] In his & sequentibus rursum 2. Cor. 16. verbis nihil differt, & proprie ex Græco quedam transfert, sicuti alicubi supra adnotauimus. Emendamus autem ex MS. Angl. cod. secundum vestigia etiam lectionis Græcæ: nihil profecero, pro: fecero; qui fornicatur, pro: quæ; quia illud legunt omnes. Sine autem legas: dedecorauerit Deum cum MS. Angl. siue: Dominum cum exc. non refert.

136. De quibus autem scribitis, &c.] Non semel supra hæc omnia que hic adfert 1. Cor. 7. adducta sunt ab auctore, & a nobis si quis sit differentia, indicatum est. Atqui de Proverbiis: securi omnem sylvam cædere, eradicare, & excaudicare, ac fibulā relaxare, & frenate, vide nostra Prolegomena. Legimus autem sicuti semper supra: fructicare, pro: fructificare. Perinde est autem siue legas mox: infringit cum MS. Angl. cod. & Gagnæo,

siue: infringit cum exc. Nōne interim hinc transfert: Vult enim omnes sibi adherere, siue, ut Gagnæus: æquales esse, pro eo quod Apostolus: Volo omnes esse tamquam meipsum, quod alicubi habet auctor. Item phrasi sua: quia præest nubere quam vri. Qualis est etiam: dominico præcepto, &c. procurat. Malum autem legere: Sic vult nos Paulus præter sollicitudinem degere, pro: Sic vult nos pater, quia Pauli verba sunt: non Dei, qui nomine Patris solus solet honorari; sed quia istud MS. cod. habet, nolui immutare. Atqui in eo quod addit: fidem ingressa, (sicut supra patet libris de Exhort. cast. & de Monog.) non probas nuptias eius que vidua, et fidei ingressum facta est, Montani; at; & calumniatur Pontificem Romanum & Orthodoxos in eo quod subdit: quis iste est auctor audacissimus, &c.

137. Sed est hoc sollempne peruersis & idiotis & hæreticis, &c.] De hoc, quod tollere se sit hæreticis, alicuius capituli incipit occasione (quod falso Psychicis etiam tribuit) aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari, vide supra latius Tomo 3. lib. de Præscript. adu. her. cap. 17. num. 105. & 106.

CAP. XVII.

138. Prouoca ad Apostolicam aciem, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: De aliis Apostoli aduersus fornicationem locis. Qui quidem faciunt ad confirmandam gravitatem criminis illius: sed nihil obstat, quantumvis id urgeat auctor, quo minus veniam Corinthio dare potuerit.

139. Aduocatio enim nostra, &c.] Hoc est consolatio, phrasi Tertullianica; quam transtulit 1. Thessal. 2. pro eo quod alij omnes: Exhortatio; eo quod vox ἑξουχίας utrumque significet. Quam autem scripturam 1. Thessal. 4. mutilam citat supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 15. hic integram; nihil ab aliis varians.

140. Imprimis potest fornicationem, immunditiam, lasciuiam, &c.] Triadum axat eodem pertinencia etiam B. Hieronym. recenset Gal. 5. tertio loco collocans impudicitiam, seditiam in Syriaco dd. alijque Græcæ & Latine hodie 4. recensentur, quarum primum μορῆς; sed mœchiam & fornicationem confundunt veteres. Siue autem legas: hæreditati cum Angl. MS. cod. siue: hæreditate, perinde est.

141. Quid ergo dicentis: perseuerabimus, &c.] Prorsus sic legimus iuxta editiones omnes Rom. 6. Item ex lib. de Resurr. carn. cap. 47. supra Tom. 3. supplemus in Christo Iesu, seu in Iesu, Christum Iesum, ac: Consepulti ergo illi sumus; & castigamus: Si enim confati sumus, pro eo quod perperam repetebatur: consepulti, ac omissa particula superflua vos, legimus: Ita & reputate vosmetipsos; denique supplemus paulo post: & iniquitati ad iniquitatem. Reliqua huius scripturæ magis cum Græcis hædænis exemplaribus quam cum Latinis conueniunt. Nos vero Latinum secuti, intermedium illud Tertulliani (omissa vocula: qui sic legimus: nemo potest post Christum mortuus delinquentia, & maxime tantæ reuiuiscere; quamvis interim etiā hinc ad errorem eius perliner, de venia peccatorum non concedenda post baptismum.

142. Nam, et si habitare bonum, &c.] Peculiare est hoc auctori, quod Legem litteræ, & Legem spiritus appellet, quas Apostolus Rom. 7. Legem membrorum & legem mentis, & ipse supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. Legem peccati & Legem sensus, coniungens in sepe finem cap. 7. cum initio cap. 8.

143. Lex enim spiritus vitæ manumiserit te, &c.]

Propria est & hac Auctoris lectio, pro: *ne*; quam habent alij codices Graeci & Latini, quam tamen retinimus, eo quod Syrus Interpres illi consentiat. Sed transponimus verba: propter quos laborantes in lege per carnem misit Deus filium suum in similitudinem carnis delinquentiae. Adhuc enim ad illud: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem, sic enim legitur supra Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 14. id ibidem pulcre explicans. Verit deinceps Auctor dicitur, ius, quod alij iustificationem seu iustitiam, & deinde *opōneta*, sensum, quod alij prouidentiam, & Syrus interpres electionem; peculiariter legens in intermedium illud. Qui enim secundum carnem incedunt, pro eo quod alij omnes sunt; paulo post vertit *illud* *μὴ* *δὲ* *εἶπε* *τὸ* *πρό* *φρον*, futurum est ut moriamini, quomodo etiam Syrus Interpres. Acqui ex *MS. Anglic. cod. castigamus*: dehinc & inimicitiam in Deum, pro: Dominum, quia Graecus est *ὁ* *θε* *ο* *υ* *ς* *α* *υ* *τ* *ο* *υ* *ς* *δ* *ε* *ο*.

144. In quibus & nos conuersati sumus, &c.] In hac scriptura Ephes. 2. omittit omnes, forte quod ad institutum non faceret; quod tamen habet supracitato libro 5. adu. Marc. cap. 17. sed hic non adicimus, eo quod etiam Syrus Interpres non legat. Illud peculiare, quod legit paraphrastis: concupiscentias & voluptates carnis, pro eo quod Graecus dicitur *τὰ* *τῆ* *ἐ* *λ* *η* *μ* *α* *τ* *α*, pro eo quod quidam Latini codices voluntates; alij sicut & Syrus Interpres: voluntatem.

145. Notans denique illos qui fe negassent, scilicet Christianos, eo quod, &c.] Ex vestigijs Anglic. MS. cod. sic legimus, omittentes vocem: gratia, intermedium, plane superfluum; quod ea relicta sit ex varia lectione, qua ille legebat, quamquam corrupte: scilicet gratia nos, pro eo quod rectius Gagnaeus: Christianos. Quamquam interim perperam de illi qui fe Christianos negassent, interpretetur illud Apostoli Ephes. 4. quod fe tradidissent in operationem omnis immunditiae, quod ille de ethnicis dixit. Veritur autem ab illo: omnis sermo turpis, Graecus *ὅ* *τι* *ἄ* *ν* *θ* *ρ* *ω* *ς*, proprie quidem, sed quem in Euangelij etiam ipse malum vertit, dum de arbore mala fit mentio.

146. Fornicatio autem, &c.] Hic citans scripturam Ephes. 5. mirum est quod dicitur legat: non habeat Dei regnum, pro eo quod alij omnes: hereditatem in regno Christi & Dei; deinde quod legat: Propter hoc pro eo quod ceteri: haec. Verit vero: super filios incredulitatis, sicut etiam supra lib. 5. adu. Marc. cap. 17. tractans cap. 1. ad Ephes. ubi vide Adnotat. nostras num. 266.

147. & tuppilōsium, &c.] Coniunxit precedentibus hanc vocem translata ex voce Graeca *τυ* *π* *ι* *λ* *ο* *ς* *ι* *ο* *υ* *μ*, quam multo post reperire est apud Apostolum Coloss. 3. eo quod intermedium ad institutum non facerent. Legimus autem cum Dn. Harrisio: esse aliud, pro: esse. Vbi de nouo perperam adfirmat: veniam Corinthio concessam, si admittant, id pro ratione temporis factum, sicut circumcissionem Timothei; nihil enim habent inter se commune.

CAP. XVIII.

148. Sed haec (inquit) ad interdictionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De locis scripturae, quibus cauetur communicationem Ecclesiasticam mæchis negandam. Verum tamen ipsemet Auctor nomine Orthodoxioris responder: Admi quidem carne pollutis communicationem, sed ad praesens, restituendam ex poenitentiae ambitu. Nec valet argumentum Au-

toris contrarium negatiuum: Apostolus non excepit poenitentiam, ergo non debet excipi, uti recte B. Pacianus verbis infra citandis num. 153. Et verò paucissima, quae hic allegat, scripturae ab Ecclesiastica communione separant. Neque facit rursus hoc caput pro Excommunicationis Ecclesiasticae antiquitate, quam etiam hic varie circumloquitur, nempe: communicationem Ecclesiasticam negari, cum talibus ne cibum quidem sumerem, nedum Eucharistiam, nō communicare cum illis, subducere se ab illis, damnare, & à communicatione detrudere, item cap. 20. de Ecclesia eradica-re. Nouē autem dixit: quae cauta sunt, pro: quibus cauetur; quod legimus ex Gagnaeo & MS. Angl. cod. pro: sint.

149. Nam & in Proverbijs Salomon, quae perpolitias dicimus, &c.] De significatione vocum Proverbiolorum & *π* *α* *ρ* *ο* *υ* *μ* *ι* *α* *ς*, videat Lector initium Comment. Reuerendiss. Dn. Ianfenij Gandauensis Episcopi in Proverbia Salomonis. Atqui ex castigatione Dn. Harrisij legimus profus: Ignominia autem eius non abolbitur in aeternum (pro: in eum.) Plena enim zeli, indignatio viri, non parcat (pro: parcat) in die iudicij; quod in postremo consentiat MS. Angl. cod. & exemplaria tam Hebraica & Chaldaica, quam Graeca & Latina, prius verò illud Graecus sit additum à LXX. Atqui etiam si ignominia non aboleatur in aeternum, propterea nō prohibetur poenitentia.

150. iam audisti per cassum: Excedite, &c.] Adhuc ad citationem horum verborum Apostoli 1. Cor. 5. supra factam cap. 15. ex quo castigamus conformiter Apostolo: & immundum ne tetigeritis, iuxta eundem MS. cod. pro: ne egeritis. Atqui illud: per cassum, omnino existimo accipi pro: in cassum, id est: frustra; ac si dicitur iam frustra audisti, quia mea opinioni non adfuerit. Quia autem per Protopoposiam aliquem adloquatur, profus etiam legendum: Habes statim, pro: habet.

151. & in cathedra poenitentiae non sederit, &c.] Quod hic poenitentiam cum B. Cyprian. lib. de Pna. Ecclesia, supra Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 19. vertit Auctor: poenitentium, & Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 3. poenitentium, & cap. 27. cathedram poenitentiam. Partas orta videtur ex Graeco voce *πο* *ι* *ν* *η* *ν* *τ* *α* *ι* *α*, plurali numero, quae & pestes significat, & pestilentes. Profus autem lego in eo quod sequitur ex Psal. 25. Non sedi cum confeslu vanitatis, pro: confeslu, quia Graecus est *ὁ* *σ* *υ* *ν* *ε* *δ* *ῶ* *σ* *ι* *ς*; & pro Synonymis habet Auctor concilium, & confeslum, supra dicto cap. 3. lib. de Spectac. Atqui obscurum est illud, & quantum apparet, mutuum: vt solus plures. Quoniam quidem: Cum sancto sanctus, &c. Vbi quod vertit, peruersus eris, vertit supra lib. 5. adu. Marc. cap. 18. peruerteris, sicut alij. Porro his 3. scripturis, & ea quae sequitur ex Psal. 49. vertatur quidem communicatio cum peccatoribus inique agentibus, peruersis, furibus & mæchis; sed talis qua quis illis cooperatur, in eorum nempe concilio, consensu, peruersitate, & portionem ponendo cum illis. Quare idem est ad illa respondendum cum Paciano, quod ad illud Apostoli 1. Cor. 5. Siquis frater nominatur seu nominetur in vobis fornicator, &c. esse ad dictum ibi quod omisi Auctor: & sit, quod non sine causa positum ille adfert, ut indiget se de non poenitentibus loqui.

152. nedum Eucharistiam medicam, &c.] Etiam hic mendum erat, ortum, quantum apparet, ex eo quod sequitur 1. Cor. 5. Scilicet & fermentum medicum, &c. quod tamen nequam ad Eucharistiam detraheri potest.

TERTULLIANUS
Com. Annotatiōnibus
PAMELLI,
A. V.
J. G.

potest, sed ad Corinthium inaccessum, sicuti supra interpretatum est. Auctor huius lib. c. 13. Videtur itaque aliquid aliud legi debere, alioqui nihil habebit emphasis, comparatio tibi ad Eucharistiam, si addatur modicam. Quare restituumus medicam, id est salutiferam.

153. Manus nemini citò imponas, &c.] Ad istud 1. Timoth. 5. responderi B. Pacianus: Docet idem Apostolus vel tardè, vel post penitentiam non negandus.

154. Item ad Ephesios, &c.] Hic etiam sequitur magis Græca quam Latina hodierna exemplaria, Ephes. 5. usus voce sua: reuincite, pro: redarguite, & edicere, nam illud Gagnei malum, quam: dicere.

155. Si autem & ab otioso incedente, &c.] Sic vertit quod Græcè est ἀνεπίστομος, pro eo quod inordinatè magis propriè interpretatur Latinus, & ipse eodem loco 2. Thess. 3. paulopost: inquietè.

156. vti eam sanctificet, &c.] Peculiarè est etiam hic Auctori quod legat: sanctificet, & mor: siltat, pro eo quod alij omnes: sanctificet & exhiberet sive siltaret, vti Syrus Interpres (qui etiam excepto Latino Interprete, non legunt: vitæ) & quod: sine opprobrio, Græcè est ἀποκαθάρσις, cui statim conformiter Syrus Interpres: sine neuo. Atqui ex Angl. M. S. codice locum mutilum sic supplemus: & sub conditione damnasset, si temporalis & conditionalis, & non perpetua seueritate damnasset.

157. eam penitentiam ostendens Dominum malle, quæ ante fidem, &c.] Paradoxon hoc Auctoris, Montanistarum & Nouatianorum pulcrè & late refellit B. Pacianus.

158. quid adicitur, &c.] Deuisset potius dicere: Quid premisit, sui vs solet oblitus, nam 1. Tim. 1. præcedit: & misericordiam sum consecutus, quoniam (sic legimus ex Angl. M. S. cod. pro: quod) ignorans feci in incredulitate, & sequitur: Christus venit vt peccatores saluos faceret.

159. quæ aut leuioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, &c.] Saltem in hoc moderatius errabat Auctor quam Montanus, quod admitteret leuioribus delictis posse veniam consequi ab Episcopo; atque adeo id contra eos facit, qui à solo Deo veniam petendam existimant, quod ipse irremissibilibus & maioribus tribuit, non aliter atque Nouatianus; sed pulcrè id etiam refutat B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonian. sub finem.

CAP. XIX.

160. Sed quonam vsque de Paulo, &c.] Titulum capiti huic imposuimus: De similibus locis B. Ioannis ex Apocalypsi eius & Epistola. Quos duos libros quum eidem tribuat Auctori, & apud omnes in Confesso sit Epistolam 1. Ioan. quam hic citat (alibi etiam ex 2. eius Epist. aliquid adducens) esse Ioannis Euangelistæ; sensisse etiam hinc patet, eiusdem Apostoli esse Apocalypsin; contra eos qui alteri cuiuspiam adscribere non ventur. Atqui de Proverbiali formula: diuersæ parti supplaudere, vide nostra Prolegomena.

161. vbi ad Angelum Thyatirenorum spiritus

mandat, &c.] In hac scriptura Apocal. 2. supplemus ex Angl. M. S. cod. quod teneret mulierem Iezabel, & castigamus: temporis spatium, pro: tempore. Atqui quum videret se hac scriptura urgeri Auctor, quandoquidem ipse eandem supra Tom. 2. lib. de Penitent. & similes multos Apocal. 2. & 3. adduxisset pro penitentia: Primum præcedit nihil credi debere ab Ioanne concessum, quod à Paulo sit denegatum; sed iam præcedentibus constat, ex Paulo nihil tale conueniri; deinde ad id confugit, quod hæretica fuerit, in eo etiam sibi ipsi contradicens, quod Tom. 3. lib. de Præscript. adu. her. non semel inter grauissima crimina hæresin posuerit, & ipse quoque Paulus Gal. 4. illa hic inter remissibilia ponat; fortassis conscientia propria adstante se iam in hæresin lapsurum, tamen adhuc veniam sperare; verum de eo num. sequenti.

162. Cui enim dubium est, hæreticum institutione deceptum, &c.] Est rectè hæreticum institutione deceptum, cognito postmodum casu, & penitentia expiato, veniam consequi adserat, tamen addit: per baptismum veritatis purgatum admitti, atque adeo (sicuti etiam supra Tom. 3. lib. de Baptismo, & Tom. 4. inter fragmenta lib. Græcè de Baptis. adnotauimus) sequebatur eorum errorem, quod hæreticos ad Ecclesiam venientes baptizanda putabant; de quo inter Paradoxa ipsius in Prolegom. nostris latius.

163. Aut si certus est, &c.] Addit & tertiam explanationem qua se extricet; quod posse admitti quidem penitentia mœchiæ, sed tamen sine restitutione; agnoscent cum Nouatiano, deberi quidem penitentiam, sed Deo referuari. Verum pulcrè eam hæresin impugnat B. Cyprianus. Sæpedit. Epistola 52. ad Antonianum.

164. Denique ea Apocalypsis, &c.] Adfert quidem scripturas Apocal. 21. & 22. quibus comminatur propudiosis & fornicatoribus stagnum ignis (sic enim castigamus ex M. S. Angl. cod. secundum Gagnei lectionem, pro: illis) & fornicatores, foris sanctam ciuitatem constituit. Verum de his loqui manifestum, qui talibus peccatis immortui fuerint, sicuti vel ex eo patet quod adicitur: quod est mors secunda. Atqui emendamus etiam ex eodem M. S. cod. Qui vicerint, hæreditate habebunt ista, Græcè κληρονομήσει τῶνται, pro: hæreditatem habebunt istam, mallemus etiam legere singulari numero, sicut Apostolus Ioannis; sed plurali legit id M. S. cod. Propudiosis etiam vertitur ab Auctore, quod Græcè est ἐδελυμένους, pro quo vulgatus Interpres: excrandis; & causè prætermisit: peccatoribus, & mendacibus, & quod non multo post iterum quedam peccata remissibilia agnoscat, & inter ea aut verecundia aut necessitate mentiri. Sicuti rursum in eo quod citat ex c. 22. omittit omnem qui amat & facit mendacium, quo loco M. S. Angl. legit: Canes, venefici, & Gagneus: homicidæ; sicuti Apostolus; sed quum retineatur ab illis singulari numero: fornicator, nihil immutauimus.

165. De Epistola quoque Ioannis carpunt statim, &c.] Quum diuersimode in Epistola sua priori Ioannes loquatur, initio negans nos sine delicto esse, & postea cap. 3. præscribens non delinquere omnino; conciliare cogitur Auctor prius inud de delictis quotidiana incurfionis, postèrius de grauioribus &

exitiosis; sed in eo errat, quod addit: quæ veniam non capiunt. Legitur enim 1. Ioan. 1. non solummodo: Emundat nos ab omni delicto; sed quæ um pramississet: Si confitemur delicta nostra, fidelis est & iustus, ut dimittat ea nobis, quod de quotidianis intelligi videtur, addit: & emundet ab omni iniustitia; quod de grauioribus intelligi non dubium, atque adeo de immunditia, quantumuis id neget Auctor.

166. Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, &c.] Pene medium citat caput 1. Epist. I. Iohannis, auspiciatus ab illo: Quoniam Deus lumen est, nihil differens à vniuersis codicibus. Castigauimus autem paulopost: non quæ delinquimus, sed quæ non delinquamus, & coniectura Latini, pro: quasi, & quia, ob phrasin Tertullianicam.

167. mundos exinde præter, &c.] Perperam huic Auctori impingunt, quasi senserit: semel in baptismo emundatos, exinde non posse delinquere, id ipsum contra quod agit B. Hieronymus, lib. 2. aduers. Iouinianum, qui eam heresin adserbat. Nam non simpliciter id dicit, sed: si in lumine incedere perseverauerint.

168. Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis, &c.] In hoc differt Auctor ab Apostolo 1. Ioan. 2. quod legitur: scripsi, pro: scribo; item: & si deliqueritis, pro: & si quis peccauerit.

169. Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille castus est, &c.] Sicuti alibi supra, ita & hic transtulit proprie voces Græcas, 1. Ioan. 2. ἀγιός ἐστι, & ἀγιός ἐστί, pro eo quod alij paraphrasticos vertunt: sanctificat, & sanctus est. Legimus autem iuxta Apostolum: Omnis qui manet in eo, non delinquit, pro: delinquat, quod habebat Gagneus, & delinquet, quod substituerat Gelenius, & mox: quoniam Diabolus, &c. ex MS. Anglica ed. pro: quod. Plus verò habet Auctor: Omnis qui facit iustitiam, qui, apud alios desideretur: Omnis; sicut etiam: Et ideo, quod cetera editiones non habent, sed dumtaxat: Omnis qui ex Deo nascitur, seu natus est. Transtulit etiam paucioribus: Qui non est iustus, ex Deo non est, cum Vulgato Interprete, pro eo quod ex Græco quidam: Omnis non faciens iustitiam. Atqui: in primore Epistola, idem est ac si dicas: in priori Epistole parte; cui similem habes phrasin supra lib. 5. aduers. Marc. cap. 10. Interim legimus ex Gagneo: negantem nos sine delicto esse, pro eo quod Lugdun. editio male: negante.

170. Quod sit, quædam delicta quotidianæ incursionis, &c.] Mirum est quod inter quotidiana delicta enumerat: irasci inique, ubi adluit ad illud Psal. 4. Irascimini, & Nolite peccare, & ultra solis occasum, iuxta illud Ephes. 4. Sol non occidat super iracundiam vestram; item: manum immittere, quod videtur accipi pro percutere, quod tamen prohibetur Isai. 58. facile etiam maledicere, & temerè iurare, quæ prohibetur Matth. 5. Multoque magis mirandum de illo: fidem pacti destruere. De postremo: aut vecundia aut necessitate mentiri, consentit cum reliquis Patribus.

171. Sunt autem & contraria istis, &c.] Inter grauiora & exitiosa, & (vbi mox loquitur) mortalia, rectius collocatur ab illo: homicidium, idolo-

latria, fraus, negatio, blasphemia, mæchia, fornicatio, & si qua alia violatio templi Dei, ubi non sua adluit ad Apost. 1. Cor. 3.

172. Siquis scit fratrem suum, &c.] De isto 1. Ioan. 5. supra tractauimus, & ex Paciano respondimus num. 23. Legit verò singulari numero: peccati non ad mortem, cum Vulgato Interprete Latino, quum Græcè sit plurali.

173. Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo deprecari, &c.] Ad istud Hier. 7. & 14. etiam, ni fallor, supra citatum, vel saltem similem locum Exech. 4. sic responderet idem Pacianus eadem Epist. 2. ad Sympron. Ne uatiamus. Etenim quis liberare possit inuitum: quis pro non penitentibus impetrare?

CAP. XX.

174. Disciplina igitur Apostolorum, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: De locis Hebr. 6. & Leuit. 13. & 14.

175. Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos, &c.] Ad hunc locum haud dubie adluit B. Hieronymus, Catal. Script. Eccles. in Paulo Apostolo: Epistola, inquit, quæ fertur ad Hebræos, non eius creditur propter stylum sermonisque distantiam, sed vel Barnabæ iuxta Tertullianum, vel Lucae Euangelistæ iuxta quosdam, vel Clementis Romana postea Ecclesie Episcopi, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse & omni sermone. De Barnabæ autem peculiare id est Auctori: De Luca non Auctore, sed translatoe Clemente Alexandr. lib. Hypotyposen; De Clemente Romano, qui ex Hebræis in Græcum sermonem transtulerit, Eusebius sententiam protulit magis verisimilem, Eccles. hist. lib. 4. cap. 38. Nam tanquam Pauli Apostoli meminisset Epistolæ ad Hebræos eundem Clementem Episc. ad Corinth. ibidem Euseb. tradidit. Paulo etiam adscribitur à Clemente Alexand. loco citato apud Euseb. 6. l. 11. Origene in Psal. 7. ac Chrysostr. & reliqui Græcorum Commentarij, ut omitam B. Ambrosium, Hieronymum, & August. Certè eandem Pauli agnoscit & Rufinus in Symbol. inter Opera B. Cypriani, & alij Patres, quando xiiii. meminerunt Epistolarum Pauli. Verum etsi Auctor Barnabæ adscribat, tamen pro authentica scriptura habere se indicat, & apud Ecclesias receptiorem pronuntiat; hinc factum, ut supra etiam citauerit Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. c. 6. 9. & 10. iuxta quod ibidem adnotauimus num. 47. & pro tali citatam fuisse à Patribus omnibus tam Græcis quam Latinis colligere poterit Lector ex Operum vniuersisque Scripturarum Indicibus, & nominatim B. Cypriani nostri, præter eos quos mox recenselimus. Etiam pro tali agnouerunt Concilia Nicenum, Carthag. 3. aliæque supra non semel citata, dum Canonem scripturarum recensent. Plura si quis desideret, recurat ad sextum Iennensem Biblioth. Sanctæ lib. 7. c. 8. Certè philastrius inter hereses Anonymas eas recenset, quæ aut Pauli Apostoli, aut Canonice scripturæ negant.

176. illo Apocrypho Pastore mæchorum, &c.] De hoc vide supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. 12. num. 48.

177. Monens itaque discipulos, &c.] In hac scriptura Hebr. 6. multum differt ab editionibus hodiernis tam Græcis quam Latinis, legens: omnis omnibus ini-

TERTULLIANUS
Com. Annotatiōib. is
PAMELLI,
A. V.
J. G.

tiis, pro eo quod ille: intermittentes inicit Christi sermonem; fundamenta penitentiae, plurali numero; ab operibus mortuorum, pro: mortuis, &c. occidente iam xpo, pro: virtutesque futuri saeculi. Nos verò ex Anglica M. S. cod. intermedium quod desiderabatur, sic supplevimus: & donum caeleste gustauerunt, & participauerunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce (Graecè $\chi\epsilon\lambda\delta\upsilon$, pro quo alij magis propriè: pulcrum) gustauerunt.

178. numquam mæcho & fornicatori secundam penitentiam, &c.] Quem Auctor perperam de penitentia secunda interpretatur locum, iam citatum Hebr. 6. alij veteres de iteratione baptismi intelligunt, & nominatim B. Ambr. lib. 2. de Penit. c. 2. & in Comment. Philastrius her. 89. Epiph. her. 59. Quo etiam accedit Chrysost. cum alijs Graecis eius aequalibus, dum eodem modo interpretatur illud Hebr. 10. Postquam accepimus veritatis agnitionem, non relinquimus hostiam pro peccatis; quemadmodum etiam ubi supra Philastrius. Et certè pro hac sententia faciunt phrasès Latinae, eos qui semel illuminati sunt? & rursus renouari; & Graeca quoque voces $\omega\pi\iota\sigma\tau\epsilon\upsilon\sigma\alpha\iota$ $\alpha\upsilon\tau\alpha\chi\epsilon\upsilon\iota\tau\epsilon\upsilon\sigma\alpha\iota$, quas usurpare solent veteres de baptizatis. Legimus autem omnino, vt confet oratio: & figuras eius iam in ipsa veritate seruabat, pro: seruabant, quia praecedit: interpretabatur.

179. Si autem varietas effluerit in cutem, &c.] Multum etiam hic differat a lectione lxx. Auctor Leuit. 13. vertens: Si varietas effluerit, pro: si flourens effluerit lepra; quod habet etiam Origenes, cuius interpres B. Hieron. elegantius & clarius vertit, quod & Graecè & apud Auctorem obscurum est: Quum ergo omnem cutem corpus obreuerit, tunc mundum eum sacerdos à contagione pronuntiabit, eo quod conuertit in album. Qui etiam Auctor in hoc consensit, quod legat: color viuus, pro eo quod hodie $\chi\rho\upsilon\varsigma$ $\chi\epsilon\upsilon$ legitur, quod alij corpus siue carnem, vertunt; vsque adeò vt legitur videantur $\chi\rho\upsilon\varsigma$, quod colorem significat. Supplemus autem: mandum voluit intelligi ex M. S. Angl. cod. Qui etiam legit: Si verò post abolitionem, pro: abolitionem, sed nihil immutauimus. Atqui calumniatur Auctor, dum interpretatur istud: immundum iudicari, nec expiari à sacerdote; nam id quidem verum est, quamdiu color viuus apparuerit, sed postea si iterum in album conuersus fuerit, addit: quod mundabit eum sacerdos.

180. Item de domo: Si quæ macula, &c.] In hoc Leuit. 14. consentit cum lxx. & eius Latino Interprete, à quo etiam tactus vertitur: η $\delta\epsilon$ $\phi\eta$, pro, lepra; quo modo secundo loco quum vertat Auctor ad maiorem intellectum, expunximus ibi repetitam vocem tactus superfluum. Legit autem M. S. cod. Angl. exterminari, pro: extrahi; sed quia etiam ille mox legit: extrahi, hoc retinimus etiam priori loco. Atqui quod mox Auctor, illud: Si post reformationem domus iterum aliquid de maculis apparuerit, debere deponi structuram domus interpretatur, tanquam si secunda non restaret venia; Ischius presbyter, non de peccatoribus, sed de hæreticis interpretatur multo rectius.

181. nam & Apocalypsis vitidi equo mortem, &c.] Vitidis vertitur ab Auctore, quod Graecè est $\chi\epsilon\upsilon\omega\pi\upsilon\varsigma$, Apoc. 6. à vulgato verò Interprete: pallidus, sed utrumque vox Graeca significat; quo factum vt ille pau-

lopòst vertent: formam viride; rufseus verò more Terullianico accipitur pro: rubeus. Id autem quales in Abrahæ sunt, subintelligitur filios; adludit enim ad illud Matth. 3. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

182. Prospicietur, inquit, illi, & non morietur, &c.] Etiam hic differit Auctor ab omnibus, Leuit. 19. qui legunt plurali numero: morientur, neque addunt quod habet Auctor: cui seruabatur. Atqui neque hic rectè concludit Auctor: post manumissionem non haberi veniam adulterij, eo quod illa famula reserua, id est desponsata erat alteri viro; quod non incurretur, si manumissa tantum esset, & sic nihil ad institutum Auctoris. Et verò intellectum mysticum vide apud Ischium.

CAP. XXI.

183. Hæc si Apostoli magis norant, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod habeat quidam Ecclesia potestatem remittendi mæchia & fornicationis, sed videatur non expedire, ne & alia delinquant. Eam enim (quantumvis prima facie contrarium sentire videatur) esse suam sententiam, his ipsis verbis paulopòst indicat, & rursus istis: Ergo spiritus veritatis (quem fortasse adscribit suo Montano) potest quidem indulgere fornicatoribus veniam, sed cum plurius malo non vult. In hoc interim errat, quod sua Ecclesia Montanica soli eam potestatem vindicat, non verò Catholica, cui præerat Apostolicus Pontifex. Et idèò, inquit, Ecclesia peccata donabit, sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum, & quod iterum Deo, non sacerdoti, sicut Nouatianus eam potestatem reseruat, contra quos, sicut non semel diximus, pulcre disputat B. Cyprianus Episc. 52. ad Antonianum. Atqui de Prouerbis alibi non semel vsitato: & in hunc iam gradum decurtam, vide nostra Prolegomena; excernere verò vsurpat pro: discernere.

184. Quis enim dimittit delicta nisi solus Deus, &c.] Imprimis non Christi, sed Phariseorum hæc sunt adfirmatio, Marc. 2. & Luc. 5. deinde sibi etiam tanquam homini communicatam eam potestatem Christus adserit, quum addit: Vt autem sciat quia filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata; & verò ipse eandem potestatem Apostolis communicauit, Mat. 18. & maxime Ioan. 20. Accipite, inquit, spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittentur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt. Qua veritate Auctor conuictus, etsi eam scripturam ex proposito omittat, quia sibi contrariam, tamen negare non potest ipsos beatos Apostolos tale aliquid indulisse: sic enim lego ex Anglico cod. vt subintelligatur: constet, pro eo quod erat: ipsis beatis Apostolis, &c. indulisset) sed deprauat, dum adiicit: non ex disciplina, sed ex potestate fecisse; quum tamen, vt præmissimus, sua Ecclesia Montanice eam potestatem concessam fateatur. Legimus autem ex eodem M. S. cod. vt hoc ipsi probaretur, pro: hoc ipsum probaret.

185. Exhibe igitur & nunc mihi Apostolice, &c.] Quum haud dubie de Romano Pontifice loquatur, vel hinc Ecclesia Romana confirmat auctoritatem, quod eius capite Apostolicum vocet, utpotè Apostolorum successorem, sicuti ipse aperius supra Tomo

4. lib. 4. Carminum adu. Marc. c. 8. *Renatus autem ea appellatio in hodiernum diem.*

186. vel: Quaecumque alligaueris vel solueris in terra, &c.] *Sic prorsus legendum; pro eo quod erit: alligaueris vel solueris, patet ex eo quod sequitur: &c. Quaecumque solueris vel alligaueris, non: Quae soluerint vel alligauerint. Atqui maior fides habenda Auctori, quam adhuc Catholicus esset, quam tunc haeretico, & contra Ecclesiam ex proposito maxime hoc capite scribenti. Proinde Antidoti loco sufficiens loci Auctoris, quibus non semel, super Petrum (non modò: In ipso, id est per ipsum, sicut hic calumniatur) exstructam Ecclesiam fatetur, nempe Tom. 3. lib. de Prescript. adu. haeret. c. 22. n. 134. & lib. 4. adu. Marc. alicubi, & vel quum in haeresin lapsus esset, docet Tomo lib. de Monog. c. 3. n. 58. Similes autem Patrum locos habes adnotatos à nobis ad Epist. 55. B. Cypr. ad Cornelium, n. 37. Et verò non personaliter B. Petro dicitur id dictum, sed derivatum quoque in eius successores, atque adeò Ecclesiam Romanam, ibidem videre est ex Patribus, n. 90. Quibus adde B. Pacianum Epist. 2. ad Symon.*

187. & : Dabo tibi claves, non Ecclesiae, &c.] *Etiā hic Antidoti loco sufficiens, quod nòdum haeticus Auctor Scorpiano aduersus Gnosticos c. 10. Nam, inquit, si & adhuc clausum putas caelum, memento claves eius habere Dominum Petro, & per eum Ecclesiam reliquisse.*

188. Ipse denique primus in Christi baptismo recessit aditum caelestis regni, quo soluitur, &c.] *Similem interpretationem peruersam Nouatianorum, qua etiam de remissione delictorum in baptismo, non verò per penitentiam, interpretabantur illud Matth. 18. Amen dico vobis, quaecumque alligaueris super terram, &c. & quaecumque solueris, &c. de Catechumenis, non de fidelibus, late & pulchre refutat loco saepius citato B. Pacianus; deducens, istud ipsum Christi ad Petrum; non posse de solis gentibus intelligi. Neque enim Ecclesiam Christus non baptizatas gentes vocat. Deinde: Quid soluo inquit, gentibus quod nò est ligatum? nam si reputatum non est, nec ligatum. Quid adligo, quod nullo iure constringo? gentilis liber est legi. At in baptizatum utraque conuenire. Soluitur enim, inquit, venia, quia peccato tenebatur; ligatur ad aethemate, quia solutus fuerat fide, & per gratiam liberatus.*

189. Sed & in illa disceptatione, &c.] *Abfurdisima est etiam ista interpretatio ex Act. 15. c. quasi tibi soluerit (iuxta promissum Christi) Petrus, quae omnia sunt legi, & alligauerit quae reserua sunt. Nam loquitur discretis verbis Christus: de remissione peccatorum; & verò ante editum illius Concilij Hierosolymitani, peccatum non fuit Legi quaedam observare.*

190. Cui si praeciperat Dominus, &c.] *Etiā ad hanc objectionem Nouatianorum ex Tertulliano ibidem responderet B. Pacianus. Illud, inquit (nempe: Si in te peccauerit frater tuus, &c.) vni iussit; hoc (nempe: Quaecumque solueris in terra) pluribus relaxauit; illud ipse soluit in quem admittitur, hoc verò Ecclesia; illud sine sacerdote, & fratribus: hoc ab omnibus imperatur. Quaecumque solueris (inquens) omnino nihil excipit. Quaecumque (inquit) vel magna vel modica.*

191. in quo est Trinitas vnus diuinitatis, &c.] *Ex eo quod sequitur. Illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit, & proinde non*

Ecclesia numerus Episcoporum, aliisque locis supra non semel, ubi dicit: Etiam in tribus esse Ecclesiam, videor tibi colligere: etiam eò demerita venisse Auctorem, ut trinum nomine, in quibus consistit Ecclesia, intellexerit Montanum, Priscam & Maximilam. Verum de hoc latius in vita Auctoris.

CAP. XXII.

192. At tu iam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus: De venia mœchia quam sibi martyres quidam usurpabant. In quo Auctorem partim imitatur B. Cypr. agens contra lapsos, qui ad Martyres passim recurrerant, & Confessores importuna deprecatione circumperabant, ut sine discrimine vel examine prauo, singulorum pax daretur seu relaxatio à satisfactione per Episcopos vel Presbyteros imposta, sicut patet ex Epistolis in secessu eius scriptis ad Clerum, ad Martyras, & ad Plebem n. 10. 11. & 12. Qui interim non praedit Martyribus eam potestatem, pacem lapsis dandi; sed mænet ut penitentium desideria ponderet, merita quoque singulorum & delictorum genera cogitent, sicut latius tractauimus Adnotat. nostris in dictam Epist. n. num. 3. 4. 6. & 10. Et verò formulam etiam quandam Libellorum, quibus Martyres pacem dabant, habes in vita nostra B. Cypriani, ex Epist. 17. Luciani Martyris, Confessorum omnium nominum. Quid? quod dicta Epist. 11. his verbis: considerantes quae & qualia in praeteritum Antecessores vestri Martyres conceperint, aduere videatur ad tempora Tertulliani. Nam ipse Tertullianus supra Tom. 2. lib. ad Martyras c. 1. Pax, inquit, vestra bellum est illi, nempe diabolo. Quam pacem quidem in Ecclesia non habentes, à Martyribus in carcere exortate confueuerunt. Et ideo eam etiam propterea in vobis habere & fouere & custodire debetis, ut si forte & aliis praestare possitis; ubi vide & Adnot. nostras num. 12. Quae adeò Antidoti loco esse possunt, aduersus ea quae nunc in haeresi constitutus nimis impudenter in Martyras effundit. Atqui transponimus paulo post: quis permittit homini donare, quae Deo referenda sunt? Ad quod ipsum argumentum respondimus c. praecedenti, n. 184.*

193. Sufficiat Martyri propria delicta purgasse, &c.] *Aut loquitur de Martyribus qui suo Martyrio baptizabantur, aut intelligit de omnimoda purgatione delictorum, quam solis Martyribus tum ipse non semel supra, tum B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonian. adscribit, ita ut nihil restet post hanc vitam purgandum. Legimus autem ex M. S. Angl. eod. phrasi Tertullianica: & omnia sanctus, pro: omnino.*

194. Quod si est, iam & Martyrium aliud erit baptisma, &c.] *Non vult hic negare quod supra Tom. 3. lib. de Baptis. adseruit: esse baptismum quendam sanguinis sive Martyrij; & hic usdem scripturis confirmat (de quo ibi latius Adnot. nostris, c. 16. num. 110. 111. & 112.) sed hoc indicat, quòd illud soli proest Martyri, non verò aliis. Nam & hic subiicit: Debeo ergo & primo lauacro liberare, si possum secundo. Atqui obscurum est illud: ingeramurque in sinum (vel, sicuti legebat Gagneus: in finem) necesse est, & quantum apparet, corruptum.*

TERTULLIANUS
Com. Annotatiōibus
PAMELLI,
A. V.
16.

195. certè negatori, &c.] Vel hinc patet verissimè esse quod supra citauimus ex S. Cyr. Epist. II. sollicitè & cautè prius ponderasse actum & opera, & merita singulorum negatorum Martyrum; apud suos Antecessores,

priusquàm peccata laesis concederent; ut potè quum hic Auctor videatur indicare, quòd vix Negatoribus concesserint. In eo hallucinatus, quòd leuius faciat peccatum Negatoris peccato merita & fornicationu.

ARGVMENTVM LIBRI DE TRINITATE,

PER IACOBVM PAMELIVM.

DE TRINITATE disputaturus NOVATIANVS Presbyter Romanus sub sancto Fabiano Papa, quantum adparet, adhuc Catholicus: Imprimis ex regula fidei (quod Symbolum vocant) proponit, ut primò credamus IN DEVM PATREM ET DOMINVM OMNIPOTENTEM, RERVVM OMNIVM PERFECTISSIMVM CONDITOREM.

Super qua omnia ipse continens omnia, immensus, aeternus, immortalis; mente hominis maior, ut ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.

Deinde Deum esse conditorem omnium, dominum, & parentem, scripturis probat.

Bonum quoque, semper sui similem, immutabilem, vnum & solum, infinitum; cuius nec nomen proprium possit edici, & incorruptibilem.

Cuius si iracundias legitimas & indignationes quasdam, & odia descripta vneamus; non tamen haec intelligi ad humanorum exempla vitiorum.

Et licet scriptura ad humanam formam faciem diuinam saepe conuertat; non tamen intra haec nostri corporis lineamenta modum diuinae maiestatis includi.

Spiritus quoque quum Deus dicitur; caritas & lux; non satis Deum illis appellationibus explicari.

Hunc ergo Deum nouisse & venerari Ecclesiam, cui testimonium reddit tam invisibilem, quam etiam visibilem, & semper, & tota natura; quem scripturae celebrant.

Porrò eandem Regulam veritatis docere nos: credere post Patrem etiam IN FILIUM DEI IESVM CHRISTVM DOMINVM DEVM NOSTRVM; eundem in veteri Testamento repromissum, & in nouo exhibitum.

Neque commentitium & fictum Christum hereticorum Testamenti veteris auctoritatem respicientium, qui & nuptiarum coniunctionem oderunt (nempe Marcionitarum) neque in phantasmate, sed in veritate; neque illum qui aetheream carnem, ut alij volunt heretici (nempe Apelletiani) adsumperit; sed veram carnis soliditatem.

Et verò non hominem tantum Christum, sed & Deum; sicuti hominis filium, ita & Dei filium.

Deum enim, veteris Testamenti scripturarum auctoritate probari.

Tum etiam noui Testamenti scripturis.

Immo etiam illis, quibus Christus angelus appellatur.

Eandem diuinam maiestatem in Christo alijs iterum scripturis confirmari.

Atqui, quum firmum sit genus probationis, quod etiam ab aduersarijs veritatis sumitur; vel ab ijs Christum Deum adfirmari (quos supra c. 12. Sabellianos nuncupat) qui Christum Deum patrem faciebant. Sicuti & illos, qui ita Christi manifestam amplexati sunt diuinitatem, ut illum sine carne fuisse dixerint.

Illos autem errorem suum inde sumpsisse, quòd nihil arbitrentur interesse inter filium

Dei, & filium hominis; ob scripturam male intellectam.

- XX. Neque inde sequi, quia Christus mortuus, etiam Deum mortuum accipi; quia non tantummodò Deum, sed & hominem Christum scriptura proponit.
- XXI. Aduersus autem Sabellianos scripturis probat alium esse filium, alium Patrem.
- XXII. Pulcre respondens ad illud: Ego & Pater unum sumus, quod illi pro se intendebant.
- XXIII. Rursum ex verbis Christi sequentibus Deum illum comprobans.
- XXIII. Jtem ex Moysse in principio sacrarum litterarum.
- XXV. Inde etiam, quòd Abrahæ visus legatur Deus; quod de Patre nequeat intelligi, quem nemo vidit umquam, sed de filio in angeli imagine.
- XXVI. Quòd etiam Iacob apparuerit Deus angelus, Dei filius nempè.
- XXVII. Pro Sabellianis etiam nihil facere illud: Qui videt me, videt & Patrem.
- XXVIII. Deinceps fidei auctoritatem admonere nos, post Patrem & filium, credere etiam IN SPIRITUM SANCTUM, quod etiam scripturis confirmat.
- XXIX. Denique quantumvis dicti heretici erroris sui originem inde rapuerint, quòd animaduertent scriptum: unus Deus; etsi Christum Deum & Patrem Deum dicamus, non magis tamen duos Deos scripturam proponere, quàm duos Dominos, aut duos magistros.
- XXX. Sed Dei filium Deum, ex Deo Patre ab eterno natum, qui semper in Patre fuerit, secundam personam esse à Patre, qui nihil agat sine Patris arbitrio; eundem & Dominum, & angelum magni Dei consilij, in quem Patris diuinitas per substantie communionem sit tradita.

Ceterum, quum scripsisset Rufinus Apolog. pro Origene, hereticos quosdam qui in Spiritum sanctum blasphemant, TERTULLIANI LIBELLUM DE TRINITATE, reprehensibiliter quantum ad veritatem fidei nostre pertinet scriptum, in S. CYPRIANI Epistolarum corpus inseruisse; & quamplurimos codices de talibus conscribentes, per totam Constantinopolim distrabi pretio viliori fecisse, ut exiguitate pretij homines adlecti, ignotos & latentes dolos facilius compararent, quo per hoc committum heretici, perfidia sua fidem tanti viri auctoritate conquirerent: B. Hieronymus Apologia aduersus Rufinum, nec TERTULLIANI librum esse adserit, nec CYPRIANI; sed NOVATIANI; cuius & inscribitur titulo, & auctoris styli proprietates demonstrat. Quod confirmatur ab eodem his verbis Catal. Script. Eccles. Scripsit NOVATIANVS DE TRINITATE GRANDE VOLV MEN, quasi CYPRIANI OPERIS TERTULLIANI, quod plerique nescientes, CYPRIANI existimant. Eodem pertinet, etiam illud superiori loco B. Hieron. CYPRIANI hereseos librum. Hunc autem eundem esse illum, cuius Rufinus & B. Hieron. meminerunt, tum ex illo patet infra cap. 7. Omnis enim spiritus creatura est, & quòd cap. 24. iuxta aditionem Gelenij ex MS. Britannico codice, cui & Anglicus codex Ioannis Clementis consentit, vocetur Paracletus minor Christo, tum quòd cap. 29. ubi de Spiritu sancto agit, eundem neutiquam Deum aut nuncupet aut probet, sicuti Patrem & filium iam antea late Deum comprobauerat; quòd denique cap. 30. ubi deducit unum Deum esse Patrem & filium, nullam Spiritus sancti faciat mentionem. Quo factum, ut & à B. Hieron. hereseos liber appelletur, & à Rufino scribatur: τρωματων; Macedoniana partis hereticos, hunc B. Cypriano adscripsisse, uti perfidia sua fidem tanti viri auctoritate conquirerent. Non propterea tamen in hoc opere illum pretermisimus, quòd heretici sit, & quedam in illo heresin sapiant; quia (preterquam quòd scriptus sit ante schisma eius & heresin, sicuti Adnotat. nostris numer. I. latius) re-

liqua

TERTULLIANVS
Com. Annotationibus
PAMELLI,
A. V.
16.

liqua magnoperè faciunt ad confirmandam personarum Trinitatem in vna Deitate contra hodiernos Trinitarios. Et (vel ipso huius libri Auctore teste infra cap. 18.) firmum est probationis genus, quod etiam ab aduersario sumitur; vt veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. Vt ut sit, TERTULLIANI non esse, patet; tum ex eo quòd cap. 6. Auctor neget in Deo corporea lineamenta, quem Tertullianus non semel corporeum agnoscere videtur; tum quòd cap. 12. Sabellianorum meminit, quum multo post Tertullianum exortus sit Sabellius. Atqui Librum hunc, quem Trithemius vidisse non videtur; & MS. habuit Politianus, & primus in lucem edidit Joan. Gagnæus, deinde castigauit ex Britannico MS. cod. Gelenius; nos æniquè multis in locis recognouimus ad Anglicum MS. exemplar Dn. Ioan. Clementis, & quibusdam ex coniecturis Dn. Latinij, nouo quoque Argumento & Adnotationibus aliquot illustrauimus.

B NOVATIANI ROMANÆ
VRBIS PRESBYTERI, DE TRINITATĒ
LIBER.

EVLA³ exigit veritatis, vt primò omnium credamus in Deum patrem & Dominum omnipotentem, id est rerum perfectissimum conditorem, qui cœlum alta sublimitate suspenderit, terram de-
iecta mole solidauerit, maria soluto liquore diffuderit, & hæc omnia propriis & condignis instrumentis & ornata & plena digesserit. Nam & in solidamento cœli luciferos solis ortus excitauit, lunæ candentem globum ad foliatium noctis mensuris incrementis orbis impleuit,

CAP. I.

Gen. 1.

astrorum etiam radios variis fulgoribus micantis, lucis accendit: & hæc omnia legitimis meatibus circumire totum mundi ambitum voluit, humano generi dies, menses, annos, signa, tempora, vtilitatesque factura. In terris quoque altissimos montes in verticem sustulit, valles in ima deiecit, campos æqualiter strauit, animalium greges ad varias hominum seruitutes vtiliter instituit. Sylvarum quoque robora humanis vtilibus profutura solidauit, fruges in cibum eliciuit, fontium ora referauit, & lapsuris fluminibus infudit. Post quæ ne non etiam ipsis quoque deliciis procurasset oculorum, variis florum coloribus ad voluptatem spectantium cuncta vestiuit. In ipso quoque mari, quamuis esset & magnitudine & vtilitate mirabile, multimoda animalia, nunc mediocri, nunc vasti corporis finxit, ingenium artificis de institutionis varietate testantia. Quibus non contentus, ne fortè fremitus & cursus aquarum cum dispendio possessoris humani alienum occuparet elementum, fines litoribus inclusit: quòd cum fremens fluctus & ex alto sinu spumas vnda venisset, rursus in se rediret, nec terminos concessos excederet, seruans iura præscripta: vt diuinas leges tantò magis homo custodiret, quantò illas etiam elementa seruassent. Post quæ hominem quoque mundo præposuit, & quidem ad imaginem Dei factum: cui mentem & rationem indidit, & prudentiam, vt Deum posset imitari: cuius etsi corporis terrena primordia, cœlestis tamen & diuini halitus inspirata substantia: Quæ cum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit. Et ne in periculum caderet rursus soluta libertas, mandatam posuit, quo tamen non inesse malum in fructu arboris diceretur, sed futurum, si fortè ex voluntate hominis de contemptu datæ legis præmoneretur. Nam & liber esse debuerat, ne incongruenter Dei imago seruiret: & lex addenda, ne vique ad contemptum dantis libertas effrenata prorumperet: vt & præmia condigna & merita pœnarum consequenter exciperet, suam iam habens illud, quod motu mentis in alteram partem agitare voluisset. Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit, qui cum illam de obedientia posset euadere, in eandem incurrit, dum ex consilio peruerso, Deus esse festinat, cuius tamen pœnam, nihilominus indulgenter temperauit, dum non tam

Gen. 2.

Gen. 3.